

**İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**



**TÜRK ÂŞİK EDEBİYATI AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Fatma KAÇAR**

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**EYLÜL 2015**



**İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**



**TÜRK ÂŞİK EDEBİYATI AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Fatma KAÇAR**

**Y1312.250038**

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI  
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU**

**EYLÜL 2015**



T.C.  
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

**Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi**

Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı **Y1312.250038** numaralı öğrencisi **Fatma KAÇAR**'ın "**TÜRK AŞIK EDEBİYATI AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ**" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 07.09.2015 tarih ve 2015/17 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **oybirliği** ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak **kabul** edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi :18/09/2015

1)Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU

.....

2) Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Salima SURKHAYZADE

.....

3) Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yalçın YILMAZ

.....

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türk Âşık Edebiyatı Açıklamalı Sözlüğü” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.  
(18/09/2015)

Fatma KAÇAR  
imza

## ÖNSÖZ

Her kültür ve gelenek kendi mirasını oluşturur. Âşık edebiyatı da oluşturduğu edebi mirası, sazının telleriyle ve yüreğinden dökülen sözlerle halkın gönlüne bir motif gibi işlemiştir. Bu mirasın zenginliğini bir nebze olsun çalışmamızdaki satırlara aktarmış olduğumuzu ümit edip, âşık edebiyatımızın sadece sazlarda, sözlerde değil; tüm gönüllerde yaşamasını temenni ediyoruz. Zira âşık edebiyatı yalnızca birinin yahut birilerinin değil, bütün yaşamın coşkulu fakat bir o kadar da hüznü türküsüdür.

EYLÜL 2015

Fatma KAÇAR

**Anneme ve Babama,**

## İÇİNDEKİLER

	Sayfa
<b>ÖNSÖZ</b> .....	i
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	iii
<b>KISALTMALAR</b> .....	iv
<b>ÖZET</b> .....	v
<b>ABSTRACT</b> .....	viii
<b>1.GİRİŞ</b> .....	1
<b>2.SÖZLÜK</b> .....	7
2.1. A.....	7
2.2. B.....	29
2.3. C. ....	34
2.4. Ç.....	37
2.5. D.....	40
2.6. E .....	53
2.7. F .....	58
2.8. G.....	60
2.9. H.....	65
2.10. I. ....	71
2.11. İ.....	73
2.12. J.....	75
2.13. K.....	76
2.14. L .....	88
2.15. M.....	89
2.16. N.....	95
2.17. O.....	96
2.18. Ö.....	98
2.19. P .....	100
2.20. R.....	101
2.21. S .....	102
2.22. Ş .....	108
2.23. T .....	110
2.24. U .....	117
2.25. Ü .....	118
2.26. V .....	119
2.27. Y .....	121
2.28. Z .....	124
<b>3. SONUÇ</b> .....	125
<b>KAYNAKLAR</b> .....	127
<b>ÖZGEÇMİŞ</b> .....	134



## KISALTMALAR

<b>bk.</b>	:Bakınız
<b>çev.</b>	:Çeviren
<b>vs.</b>	:Verilen örneklerin devam ettiğini ifade eder.
(-)	:Alt başlıklara geçmeden önce bu başlıklar ile ilgili yapılan açıklamalar
(*)	:Alt başlıklar

## TÜRK ÂŞİK EDEBİYATI AÇIKLAMALI SÖZLÜĞÜ

### ÖZET

Türk halk edebiyatının türleri arasında önemli bir yere sahip olan âşık edebiyatının öneminin büyük olduğu bilinmektedir. Bu nedenle halk edebiyatı teorileri açısından âşık edebiyatının incelenmesi edebiyat ve Türk halk bilimi açısından ciddi bir önem arz etmektedir. Âşık edebiyatı, toplum yapısını gerek mizahi gerekse ciddi bir üslupla betimleyen ve bazen eleştiren, halkına arzularını, duygu ve düşüncelerini epik ve lirik şekilde dile getiren ve bunu yaparken de halkı düşündüren, yol gösteren Türkler'e özgü bir yaratıcılık geleneğidir. Ayrıca, âşık edebiyatı âşikların meydana getirdiği eserlerin oluşturduğu ve halk edebiyatında yer alan bir kol olarak da tanımlanmaktadır.

Âşık edebiyatı, halk diliyle ve hece vezniyle meydana getirilmekle birlikte saz eşliğinde söylenen şiirlerden oluşan geleneksel edebiyatımızın adı olarak da bilinmektedir. Başka bir deyişle, anonim ürünlerin haricinde kalan şiirlerin (koşma, destan, semâî, kalenderî vb.) oluşturduğu tür âşık edebiyatı olarak adlandırılır. Âşık edebiyatının aslı İslamiyet'in kabulünden önceki sözlü edebiyat dönemine dayanmaktadır. Hangi şekilde adlandırılırsa adlandırılınsın toplumun istek ve düşüncelerini sazlarıyla sözleriyle dile getiren saz şiiri sanatçıları ve onların ürettikleri insanlık tarihi kadar eskidir. Bu sanatçılar ve yarattıkları, kültürün birer parçası ve aynı zamanda birer taşıyıcısıdır. Türk coğrafyalarında yaratılmış ve varlığını sürdürmüş olan âşık sanatı, Türk coğrafyaları dışında da Ermenistan, Yunanistan gibi birçok coğrafyada da kendisine yaratılma alanı bulmuş ve her coğrafyanın diliyle, kültürüyle, yaşam biçimiyle vs. yaratılıp şekillenmiştir.

Her sanatçı yöresinin insanına, içinde bulunduğu duruma göre söz söylemiş ve buna göre enstrümanını seçmiştir. Sazın günah kabul edilip yasaklandığı toplumlarda sazlar susmuş ve yalnızca sözler konuşmuştur. Sanatçılar sadece saz ve söz üstatlığı yapmamış, aynı zamanda hasta iyileştirme, falcılık, büyü ve sihir, din adamı, merasimleri yöneten şahıs, halk kahramanı gibi kimliklere de sahip kişiler olmuşlardır. Bu âşık geleneğinin ve geleneğin yaratıcılarının ne ölçüde geniş bir kapsama sahip olduklarını göstermektedir. Mitolojiden sufizme, kırsal kesimden saraylara, ağıtların okunduğu hanelerden eğlence muhitlerine kadar geniş bir yelpazede yaşayan ve yaşatılan bu gelenek tarihe ve kültüre ışık tutan en güzel miraslarımızdan biridir.

Bu çalışmanın temel amacı âşık edebiyatının ne olduğunu anlamaya yardımcı olarak temel kavram ve ilkelerin üzerinde durmak ve konu ile alakalı bir sözlük oluşturmaktır. Dolayısıyla bu çalışmayı okuyan kişinin âşık edebiyatı hakkında detaylı bir bilgiye sahip olması ve konu ile alakalı ilke ve terimleri öğrenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmaya başlamadan önce ve çalışmaya başladıktan sonra detaylı araştırmalar yapılarak çalışma oluşturulmuştur. Çalışma konumuzu belirlemeden önce, halk edebiyatının üç farklı kolu olan anonim halk edebiyatı,

tekke- tasavvuf edebiyatı ve âşık edebiyatı üzerine Türkiye'de ve komşu coğrafyalarda yapılmış birtakım çalışmaları inceledik. Halk edebiyatı terimlerinin, motiflerinin, temalarının, türlerinin yer aldığı halk edebiyatının genel sözlüğü birçok akademisyenimiz tarafından çalışılmış olmasına karşın, halk edebiyatının alt kolları olan anonim halk edebiyatı, tekke- tasavvuf edebiyatı ve âşık edebiyatının terimleri, motifleri, temaları, türleri üzerine bir sözlük çalışmasının yapılmadığını gördük.

Halkın kültürünü eğitici ve eğlendirici bir işlevle, sözlü ve yazılı olarak halka aşıl原因 ve aktaran âşık edebiyatımızın kendisine has bir sözlüğü olması gerekmektedir. Bu yüzden çalışma konumuzun "Türk Âşık Edebiyatı Açıklamalı Sözlüğü" şeklinde olmasına karar verdik. Nitekim böyle bir çalışma Türk edebiyat biliminde ve Türk halk edebiyatı araştırmalarında ayrıca somut bir konu olarak ele alınmamıştır. Çalışmamızda farklı Türk coğrafyalarında ve kısmen de Türkiye'deki bazı yörelerde saz şiiri sanatının türleri, biçimleri, bunların geçmişten günümüze kadar değişik şekilde adlandırılmaları, coğrafyalara göre bu sanatın yaşatılma şekilleri, beslendiği kaynaklar, etkilediği ve etkilendiği alanların (bilim, tarih, müzik, inanç, felsefe vs.) neler olduğuna ve bu alanlarla nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna değinilmiştir.

Ayrıca, diğer edebi dönemler ile ortak türleri ele alıp, bu türlerin şekil ve muhteva özellikleri, saz şiiri geleneğinin üretildiği ve şekillendiği muhitler ve geleneğin bu muhitlerdeki üretilme şekillerinin neler olduğu üzerinde de durulmuştur. Bu sanatın ilk yaratıcıları, onların özellikleri ve birbirleri ile benzerliklerinin olup olmadığı ve üretilen eserlerin bu yaratıcılar tarafından nasıl icra edildiğine dair hususlar da ele alınmıştır. Bunlara ilaveten, çalışmada geleneğin yaratıcılarının nasıl ve neye göre adlandırıldıkları, adlandırılma yapılırken ortamın, sanatçının becerilerinin, sanatın icra edildiği toplumun bu adlandırma üzerindeki etkisinin olup olmadığı, sanatçıların ve toplumun bu sanata katkılarının neler olduğu da incelenmiştir.

Geleneğin toplumun kültür ve yaşantısı üzerindeki etkisi gibi muhtevalar ele alacağımız kavramlarda anlamsal olarak yer edinmiştir. Direkt kavram başlıkları olarak çalışmamızda yer almayan bu muhtevalar, daha önce çalışılmış kitap, dergi, makale vs. kaynaklardan yararlanılarak sözlük çalışmamızda yer edinecektir.

Söz kadar sazın da etkili olduğu bu sanatta ele aldığımız kavramlar ile sazlı-sözlü sanatın yanı sıra bu sanatın yaratıcılarının sanatlarını yaratırken buldukları muhitler, bu muhitlerin yaratıcının sazı ve sözü üzerindeki etkisi, sanatın yaratıldığı dönemin şartları ve toplum üzerindeki sosyo-ekonomik, siyasal, sanatsal kazanımların ve kayıpların Türk âşık edebiyatında ve bizim nazarımızda ehemmiyeti büyüktür. Kavramlarımızda muhteva olarak yer verdiğimiz bu konular saz şiiri sanatının çok eski bir geçmişe sahip olduğuna ve zengin bir kültürel birikimle yaratıldığına bir nebze olsun açıklık getirmektedir.

Kavramları açıklarken daha etkili ve açıklayıcı bir anlatım tekniği kullanabilmek ve düşüncelerimizi somutlaştırmak adına saz şiiri sanatının üstatları tarafından yaratılmış mısralara da örnek olarak yer verdik. Farklı kaynaklardan derleyerek çalışmamızda yer verdiğimiz örnekler, bu sanatı hem daha somut bir şekilde ele

almamızda hem de üstat sanatçılarımızın üstün kabiliyetlerini geçmişten günümüze taşıyıp, yeniden hatırlatmamız da vesile olacaktır. Ayrıca, bu sayede konunun detaylı bir şekilde anlaşılması amaçlanmaktadır.

Çalışmamızda Türkiye'de ve Türk dünyası'nda yayımlanmış birçok dergi, makale, ansiklopedik eser ve akademik tezlerden faydalanılmıştır. Kaynak taraması yapıldıktan sonra, çalışacağımız madde başlıklarımızı belirledik ve kendi yorumumuzla da sözlük çalışmamızı ortaya koyduk. Sayısı binin üzerinde olan bu kavramları ansiklopedik düzene göre kaleme aldık. Açıklayacağımız kavramın ilk harfini karşılayacak harfi sözlük kurallarına uygun olarak büyük harfle ve koyu renkte sayfanın başına ortalayarak yerleştirdik. Kavramlar da yine harf sırasına uygun bir şekilde dizilerek açıklanmıştır. Alt başlıklar genel başlıklar ile anlamsal bütünlük sağlayacak şekilde genel başlıkların içerisine (\*) işareti ile gösterilerek yerleştirilmiştir.

Benzer anlamları ihtiva eden sözcükler gerekli kavrama atıfta bulunmak amacıyla (bk.) ile gösterilmiştir. Teknik olarak bilimsel araştırma yöntemleri esas alınıp, tanımlayıcı, açıklayıcı, örnekleyici yöntemler kullanılmıştır. Kısmen de kullandığımız yöntemlere istinaden yaptığımız yorumlar çalışmamızda mevcuttur. Kavram açıklamalarını da zengin örneklerle destekleme gayretinde bulunarak çalışmamızı sürdürdük. Çalışmanın tanım-bilgi-yorum-örnek aşamalarında gerekli tanımlar, bilgiler, yorumlar, örnekler verildikten sonra çalışmanın içerik kısmı noktalanıp, çalışma boyunca yararlanılan kaynaklara çalışmanın arkasında yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada kullandığımız teknikler ve çalışmanın gerek süreç içerisinde gerekse süreç sonunda bizlere kazandırdıkları ile ilgili naçizane düşüncelerimizin yer aldığı bir sonuç kısmı ile çalışmamızı bütünüyle noktaladık.

**Anahtar Kelimeler:** *Âşık edebiyatı, halk edebiyatı, sözlük, kavram, sanat, yaratıcılık, gelenek, saz şiiri, çalışma, saz.*

## ANNOTATED GLOSSARY OF TURKISH LITERATURE LOVERS

### ABSTRACT

It is known that among other Turkish folk literature genres, minstrel literature plays a significant role. For this reason, analysis of minstrel literature is important for literature and Turkish folk science. Minstrel literature is defined as a creative tradition that describes the humor of society with both a humorous and serious tone, depicts the wishes, emotions and thoughts epically and lyrically and also encourages people to think and be guided while doing this. Also, minstrel literature is described as a branch of literature created by lovers in minstrel literature and placed in folk literature. Minstrel literature is formed with colloquial language and syllabic meter and also known as the general name of the traditional literature which consists of poems played with a stringed instrument. In other words, minstrel literature is known as a genre of literature excluded from the rest of anonymous literary works.

The roots of minstrel literature go back to the oral literature before the acceptance of Islam. No matter what it is called or how it is described, minstrel literature is as old as the minstrels who depicted the wishes and thoughts of society with a stringed instrument. These artists and their works are a part of the culture and also reflector of the culture. Created in the Turkish geography, minstrel literature was also strengthened in Greece and Armenia and recreated with the language and culture of these countries. Every artist created works and picked instruments in accordance with the society he lived in.

However, stringed instruments were banned in some societies and only oral tradition was developed. Artists did not only write poems but also healed patients, read the runes, did magic, acted as a man of the cloth and hero. This shows the extent to which the tradition of minstrel and its creators were effective. Minstrel literature, all in all, is one of the most significant inheritances that ranges from mythology to sufism, from rural lifestyles to palaces and from places where laments were practiced to entertainment places and maintains our culture and enlightens our culture.

The primary objective of this study is to help the reader understand what minstrel literature is, what relevant terms and principles are and also create a dictionary in relation to the minstrel literature. Thus, this study aims to teach minstrel literature as well as terms of principles. Before and after beginning the study, extensive research was conducted. Before determining the topic of the study, various studies concerned with folk literature, anonymous folk literature and sufi literature conducted in different countries were examined. Although dictionaries including terms, themes and types of folk literature were examined by various academicians, a dictionary study including terms and themes in anonymous literature, sufi literature and minstrel literature did not exist. Thus, in order to emphasize the importance of minstrel literature, it is required to create a dictionary based on minstrel literature with an educative and entertaining purpose.

For this reason, the title of the study was selected as "Explanatory Dictionary of Minstrel Literature." Hence, this kind of study was not studied in Science of Turkish Literature and Turkish Folk Literature. Types and genres of minstrel poem in the Turkish geography and some parts of Turkey, naming these poems differently from past to present, principles of transfer from different geographies, sources, the areas where they were effective (science, history, music, belief, philosophy etc.) and their relation to these areas were examined in this study. Furthermore, common points of minstrel literature with other literary periods, the formal and content features of these genres, places where minstrel literature was developed and the ways how this literature was created in these areas were studied.

The first creators of this literature, their features, similarities they shared and how these works were created were also analyzed. In addition to this, how traditions were viewed and named by creators, the skills of creators during the process of naming, the influence of the society in which this art was practiced and the contributions of artists and society to this art were also examined. The effects of tradition on culture and lifestyle are also among other terms that will be studied. Rather than explaining some of the topics and terms mentioned above thoroughly, a superficial explanation of these terms will be included in this study as benefitted from various books, newspapers, articles and sources.

As well as terms studied, the places where the creators of this art lived, the effects of these places on oral features of their works, conditions of the period when this art was created, the effects of this art on society, socio-economical, political and artistic advantages and disadvantages for the Turkish minstrel literature are significant. These topics show that minstrel literature has an old history and was created in a rich society and culture. In order to have a more effective and explanatory technique of expression, verses by various minstrel poets were also included in the study. Verses collected from various works help to study the minstrel literature more tangibly and recall the outstanding features of our old master artists. Also, it is aimed to understand the topic more clearly.

In the study, various newspapers, articles, academic studies and encyclopaedical works were used. After literature review was completed, titles and subtitles of the study were determined, and dictionary was created. These terms, which are more than one thousand, were put in encyclopaedical order. The first letter of terms explained was written in bold capital letter and placed in the center of the page. Also, terms were explained in alphabetical order. Subtitles were placed under main titles and pointed with (\*).

Words involving words with similar meaning were shown as (see). As well as using research methods, descriptive, expressive and sampling methods were used in this study. Also, comments referring to the methods used in the study are also available. Furthermore, after necessary information, explanations, comments and examples were provided, contents of the study were completed and references were included at the end of the study. Finally, the study was concluded with the conclusion part where personal thoughts on the techniques used in the study are expressed.

**Keywords:** *Minstrel literature, folk literature, dictionary, terms, art, creativeness, traditions, minstrel poem, study, minstrel.*

## 1.GİRİŞ

Âşıklık geleneği, kökeni İslamiyet öncesi dönemlere kadar uzanan, tarihi süreç içerisinde Anadolu'daki dini, sosyal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak şekillenmiş ve 16.yüzyıldan günümüze kadar kesintisiz olarak varlığını devam ettirmiş önemli bir sosyo kültür değerimizdir (Çıblak, 2008).

Türk halk edebiyatının türleri içerisinde âşık edebiyatının özel bir yeri ve önemi vardır. Bu nedenle halk edebiyatı teorileri açısından âşık edebiyatının incelenmesi ciddi bir önem arz etmektedir. Şaman-kam, ozan, baksı geleneğinin devamı olan âşık edebiyatı ve âşıklar Türk halk biliminin ve halk edebiyatının temelinde duran senkretik sanat türüdür.

Türk dünyasında ozan, âşık, bahşı, akın vs. olarak adlandırılan saz ve söz sanatçıları olarak bilinen yaratıcı insanlar destan geleneği başta olmakla, Türk halk edebiyatı'nın koşma, geraylı, mani, halk hikâyeleri gibi türlerinde yaratıcılarıdır. Bu anlamda âşıklar ve onların her türlü lirik-epik anlatımları önemli araştırma konusu olarak bilinmektedir. Türk dünyası'nda ve özellikle Türkiye'de yazılmış kıymetli bilimsel eserler âşık edebiyatının araştırılmasında ciddi işler görüldüğünü göstermektedir.

Âşık edebiyatı, Türk halk edebiyatının nicelik ve nitelik bakımından önemli bir parçasıdır. Türk âşık edebiyatı Türk halk düşüncesini, gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini daha fazla birleştiren bir nevi Türklüğün sembolü olan yaratıcılık geleneğidir. Kökeni kam, şaman, ozan geleneğinden gelen, tasavvuf düşüncesini de yansıtan, Türkçemizin özü olan âşık edebiyatının araştırılması, Türk edebiyatı'nın derinden öğrenilmesi, tanıtılması açılarından da önemlidir.

Âşık şiiri sadece bir zümrenin, bir tabakanın şiiri değil, bütün milletin sesidir. Osmanlı imparatorluğundan günümüze kadar eğlencelerde, kahvehanelerde, sarayda, halk arasında vs. bedii bir kıymetle yaşamıştır. Nesiller arasında köprü kuran bu şiir, her neslin bir önceki neslin zevk ve heyecanlarını tanımasına, yaşamasına vesile olur. Yukarıda da değindiğimiz gibi âşık edebiyatı bütünüyle ferdi bir edebiyat değildir. Düğünler, bayramlar, ölümler, sosyal olaylar, tarih, hikmetli sözler (öğütler) vs. âşık edebiyatı şiirlerinde ve âşık edebiyatı türlerinde gerek doğrudan gerekse dolaylı bir şekilde vuku bulmuştur. Cönkler, şairnâmeler, güldesteler âşık edebiyatını dünden bugüne bizlere tanıtan önemli birer kaynak niteliğindedirler. İrfan Ünver



Nasrattınoğlu'nun "Doğumunun 110.Yıldönümü Dolayısıyla Âşıklardan Yüce Atatürk'e Deyişler" adlı güldestesi Ulu Önder Atatürk'ün tarihimizde yaptıklarının, zaferlerinin, çabalarının en büyük ve en onurlu resmidir. Nice âşıklarımız tarafından yapılan bu tarz çalışmalar, âşık şiirimizin önemini ve işlevini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Âşık şiiri denilince ilk akla gelen şey, şairin saz eşliğinde irticalen şiir söyleyebilme kabiliyetidir. Bu kabiliyetlere nail olan kişiler âşık, ozan, halk şairi, saz şairi, meydan şairi, çöğür şairi gibi unvanlara layık görülür. Sadece bu kabiliyetlerin tamamına sahip kişilere bu unvanların verilmesi bize göre diğer ustalarımıza haksızlıktır. Kimi ustalarımız hem sazıyla hem de sözüyle âşık diye adlandırılmış iken, kimi ustalarımız ise sadece sazının sesiyle veya sadece yüreğinden diline dökülen nağmelerle âşık unvanını almıştır. Avamdan saraya kadar her kesimden insanın dertlerine, sevinçlerine ortak olup dillendirmişlerdir. Bu yüzden ister halk şairi, ister meydan şairi, ister çöğür şairi densin biz çalışmamızda hepsini âşık kavramı adı altında ele alıp değerlendirme taraftarıyız.

Her milletin bir kültürü, her kültürün bir edebiyatı vardır. Toplumun sözcüsü âşıklar sazlarıyla, sözleriyle halkın sesi olurlar. Bu nedenle âşık şiiri yaşadığı toplumun, milli kültürün aksidir denilebilir. Değişen ve gelişen kültür, yaşam standartları, teknolojik gelişmeler âşık şiirimizin giderek değerini ve canlılığını yitirmesine neden olmuştur. Maalesef günümüzde yok olmaya yüz tutmuş bir âşık şiirimiz vardır. Âşık geleneği Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Feymani, Neşet Ertaş gibi son büyük ustalarını da kaybettikten sonra iyice öksüz kalmıştır.

Çalışmamızdaki yegâne amacımız, unutulmaya yüz tutmuş âşık şiirimizi, topluma yeniden hatırlatmak, bilinmeyen yönleriyle tanıtmak ve bu şiire ömürlerini adayan büyük ustalarımızın mirasını yeniden canlandırmaktır. Çünkü âşık şiirimiz ve âşıklarımız yüzyıllar boyunca sazlarının her telinde, sözlerinin her zerresinde kültürümüzü yaşatmış ve aktarmışlardır. Kültürsüz millet, pervane misali döner durur. Milli birlik ve beraberlikten yoksun, geleceği olmayan bir toplum olur. Biz âşık şiirimizi canlı tutarak ve unutturmayarak bu kültürü ayakta tutmaya çalışacağız.

Türk âşık edebiyatı'nın açıklamalı sözlüğe gereksinimi vardır. Bu açıklamalı sözlüğün temel amacı Türk âşık geleneğini yansıtan temel kavramların belirlenmesi, âşık edebiyatının genel bir çerçevesini ortaya koyarak bu çerçeve içerisindeki

kavram ve imgeleri spesifik kaynaklarla ve örneklerle açıklamaktır. Türk milleti'nin kimliğini yansıtan âşık edebiyatı, sözlük çalışmamızda diliyle, üslubuyla, şekliyle, muhtevasıyla ele alınarak âşık edebiyatının temel esasları sunulacaktır.Âşık edebiyatının hudutlarına, oluşum, gelişim ve değişim sürecine, bu değişimin nedenlerine, âşık edebiyatının başlangıcına ve geliştiği ortamlara, şekil ve muhteva özelliklerine kavramlar halinde yer vererek çalışmamızda aydınlatacağız. Gerekli görüldüğünde bazı kavramların içerisinde örneklere de yer vereceğiz.

Çalışmamızda yer verdiğimiz madde başlıklarımız alt başlıklar ile beraber sayısal olarak bine yakın olup, bazı madde başlıklarımızı örnek olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Âşık, atışma, Azerbaycan âşık edebiyatı, baksı, âşıklık kazanma şekilleri, âşık fasılları, kahvehaneler, köy odaları, âşık kolları, âşık makamları, abdal, alı kişi, ağıt, destan, lebdeğmez, halk hikâyeleri, kam, kalenderi, irticalen söyleyiş, kırsal kesim ve şehir âşıkları, Türk âşık geleneğinde geleneksel sporlar, koçaklama, kopuz, Kazakistan âşık edebiyatı, koşma, geraylı, ozan, Özbekistan âşıklık geleneği, saz, semai, şaman, taşlama, tapşırma, Türkmenistan âşıklık geleneği, varsağı, ayak, akın, aytıs, manasçı, ahu, at, gönül, âşık bacı, cönk, Türk geleneksel sporlarında âşık edebiyatı, tesnif, tecnis, muamma, divan, satranç, karşılaşma, deyişme, çöğür, bağlama, cura, mahlas...

Bu kavramların açıklanmasında genel olarak ilk önce tanımlar, temel özellikler, uygun edebi örnekler, gereken edebi sanatlar ve halk biliminin uygun türleriyle ilişki (merasim, efsane, halk tiyatrosu vs.) açıklığa kavuşturulacaktır. Âşık sanatı ve müzik, âşık -kahraman tipleri, âşık edebiyatı ve tarih, âşık edebiyatı ve yazılı edebiyat gibi konuları temsil eden kavramlar uygun açıklamalarla sözlükte yer alacaktır. Bizim amacımız âşık edebiyatının kuramsal meselelerini ön plana koyarak Türk dünyası kapsamında vermektir. Âşık edebiyatının edebi zenginliği ve türleri esas alınıp, âşık sanatı ile ilgili kavramlar hakkında verilecek bilgiler, adı geçen kavramın tanımının kapsama dairesinde kullanımı, işlevini, temel özelliklerini yansıtacaktır. Aynı kavram, başka bir kavramla eşleştiği veya uygun yerlerde hatırlandığı zaman (bk.) işareti ile o kavrama gönderme yapılacaktır. Sözlük, âşık edebiyatı kapsamında olduğu için her kavramın başında ayrıca âşık edebiyatı ibaresi kullanılmayacaktır.

Açıklanan her kavramın sonunda kullanılan, isnat edilen kaynaklar gösterilecektir. İlke olarak genelden özele bazen de özelden genele hareket edilecek farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durulacaktır. Türk âşık edebiyatı sözlüğü alfabetik sıra ile verilecektir. Bu ilke kullanım kolaylığı sağlayacaktır kanısındayız. Örnekler sözlük için kabul ettiğimiz kısaltmalarla takdim edilecek, kaynak ve sayfa gösterilecektir. Genel olarak sözlük, alt başlıklar dikkate alınmakla alfabetik sıralama şeklinde düzenlenecektir.

Madde başı olarak daha önce belirttiğimiz kavramlar ve bu kavramların devamı kullanılmakla beraber, kavramlar anlamsal olarak şu başlıkları ihtiva etmektedir:

a) Tarihi, felsefî, etik, estetik, poetik değerleri ifade eden kavramlar

b) Âşık edebiyatında türler ve şekiller

c) Âşık edebiyatında edebi sanatlar veya âşık sanatının poetikası

ç) Âşık havaları, müzik - söz ikilemi bağlamında âşık sanatının özellikleri

d) Âşık kolları

e) Komşu ve akraba coğrafyalarda âşık geleneği, onların eşdeğer terimleri ve temel özellikleri

f) Klasik edebiyat ile âşık edebiyatının ortak konuları, kavramları, türleri, ortak tipleri, motifleri

g) Âşık edebiyatı'nın oluşum ve gelişim süreci

h) Âşık edebiyatı geleneğinin oluşum ve gelişimini etkileyen mekAnlar

ı) Dede Korkut Kitabı'ndan günümüze kadar Türk dünyası coğrafyalarında âşık şiirinin dil ve şekil özellikleri

İçerik ve şekil farklılıkları ile beraber ortak konu ve motiflerin değerlendirilmesi gerekiyor. Bu açıdan yazılı edebiyat kadar olmasa da ağız edebiyatında özellikle âşık yaratıcılığında (edebiyatında) halk sufizmi denilen yani halk edebiyatına yansıyan tasavvuf geleneği dikkate alınmıştır.

Türk dünyasında âşık edebiyatı muhtelif adlarla farklı terimlerle ifade olursa da içerik ve anlam bakımından bir bütündür. Bu bütün içinde Türk âşık edebiyatı'nın bütün özelliklerini müfredatıyla tasnif etmek imkânsız olduğundan biz ana hatlarıyla (temel özellikleriyle) âşık edebiyatı'nın taşıyıcı özelliklerini vermeye çalışacağız.

Araştırma düzleminde temel bilimsel kaynaklar ön planda tutulacaktır. Çünkü amacımız bütün kaynakları ihate etmek değil, temel kaynaklar doğrultusunda Türk âşık sanatının çarpıcı özelliklerini vermek, farklılığını ortaya çıkarmaktır. Türkiye'de Fuad Köprülü'nün, Pertev Naili Boratav'ın, Nihad Sami Banarlı'nın, Erman Artun'un Saim Sakaoğlu'nun, Doğan Kaya'nın, Şükrü Elçin'in, M.Öcal Oğuz'un, Özkul Çobanoğlu'nun ve başka ustalarımızın araştırmaları ve diğer Türk komşularımızın büyük ustalarının çalışmaları dikkate alınarak gereken bilgiler bilimsel çalışmalara uygun olarak verilmiştir.

Âşık edebiyatı kavramlar içerisinde tek düze olarak verilmeyip, Azerbaycan âşık sanatı, Türkmen âşık sanatı, diğer Türk coğrafyaları'nda ve komşu halklarda âşık teriminin eşdeğerleri (akın, manasçı, jırav, aşuğ vs.) tarihi bakımdan âşık sanatı, eş zamanlı açıdan âşık sanatı şeklinde ilişkilendirilip verilmiştir. Kavramları bütünlemek adına, özel kavramlar genel kavramların içerisinde alt başlıklar halinde (\*) işareti ile gösterilmiştir.

Özellikle yöre veya mekâna göre verilmiş açıklamalarda karakteristik kavramlar veya temel temsilciler dikkate alınacaktır. Âşık sanatının ilişkili olduğu başka sanatlar (müzik, el sanatı vs.) ve halk bilimi alanları (merasimler, halk tiyatrosu vs.) ayrıca yer alacaktır.

"Türk Âşık Edebiyatı Açıklamalı Sözlüğü"nin kuramsal ve edebi kaynakları çalışmanın sonunda kaynakçalarda gösterilmiştir. Gerçektende her gelenek kendi terminolojisini yaratır (Artun, 2014:5). Bizde sayısı bine kadar olan bu kavram ve terimleri inceleyerek, özel-genel ilkesini rehber tutarak en az sayıda fakat anlamsal zenginlikte genelleştirmeye çalıştık. Bu sözlük mitolojik ve ansiklopedik halk bilim sözlüklerinden farklı olarak Türk âşık edebiyatı'nın ve onun direkt ilişkide olduğu halk bilimi kavramlarını ihtiva etmektedir. Anadolu âşık edebiyatı ve onun taşıyıcıları, sözlüğün ana kaynağı olsa da Oğuz Türkleri'nin âşık geleneğinin temel kavramları da dikkate alınmıştır. Açıklamalı sözlüğü hazırlarken Erman Artun'un Ansiklopedik Halk Bilimi / Halk Edebiyatı Terimleri, Motifleri, Temaları Sözlüğü, Emin Özdemir'in Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Doğan Kaya'nın Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, Türk Dünyası Ortak Edebiyat Tarihi Kavramlar ve Terimler Sözlüğü cilt 1,2,3,4,5,6; Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğü, İskender Pala'nın Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Nurettin Albayrak'ın Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü ve daha bunlar gibi pek çok sözlük

çalışmasından kaynak olarak istifade etsek de onları tekrar etmemeye çalışıp, daha özgün bir şekilde çalışma gayretinde bulunduk.

Türk âşık edebiyatı merkezli araştırmayı en basit şekilde açıklamaya çalıştık. İlkeleri ve yazı üslubuyla da takdim etmeye çalıştığımız sözlük çalışmamızda en az kelime ve cümlelerle, en fazla bilgi ve yorumu ifade etmek yegâne amacımız olmuştur. Kavramları açıklarken kullandığımız kısaltmalar ve kaynak eserler sözlüğün başında ve sonunda ayrıca gösterilmiştir. Biz bu sözlüğün akademik araştırmalarla beraber eğitim- öğretim süreci içinde faydalı olacağını düşünüyoruz. Tespit, bilgi, kısmen yorum şeklinde yazılmış bu sözlüğün lise ve üniversite öğrencileri için de faydalı olabileceği kanaatindeyiz. Zengin kaynaklar ile hazırladığımızı düşündüğümüz "Türk Âşık Edebiyatı Açıklamalı Sözlüğü" adlı çalışmamızda ele alamadığımız veya eksik almış olduğumuz kavramlar var ise, onları da diğer akademisyenlerimizin çalışma nazarına bırakıyoruz.

Bu sözlük çalışmasına gerek başlamadan önce gerekse yazım aşamasında çalışmamın daha düzgün ve verimli olabilmesi için bana gereken tavsiyeleri veren, engin bilgi ve deneyimleriyle yol gösteren, düzeltme yapan hocam Prof.Dr.Kamil Veli Nerimanoğlu'na teşekkürlerimi bir borç bilirim.

## 2.SÖZLÜK

### 2.1. A

**Abdal:** 1.Pir, eren. 2.Kalender. Tasavvufi manada dünyevi işlerden arınmış, kendisini ilahi bir yola adanmış kişi. Halk arasındaki birtakım batıl inanışlara göre abdallar olağanüstü özelliklere sahiptirler. Bütün muratları Allah tarafından kabul edilir. Azerbaycan coğrafyası'nda "âşık" yetiştirmekle meşhur, "abdal" isminde bir kentin varlığı abdalın " âşık" kavramının karşılığı olarak da kullanılabileceğini gösterir."Işık" kavramı da "abdal" yerine kullanılmış bir başka kavramdır (bk.Beydili, 2005: 18-19). 16. yüzyıldan itibaren Türkiye'de Pir Sultan Abdal, Azerbaycan'da Miskin Abdal gibi kimi halk ozanlarımız "abdal" şeklinde mahlaslar kullanmışlardır.

Pir Sultan Abdal'ım haftada ayda

Günler gelir geçer bulunmaz, fayda

Gönül Hak arzular canım hayhayda

Toprağım üstüme kürelendi gel

Pir Sultan Abdal (Yardımcı, 2014:136).

Deli gönül abdal olmuş kışta birdir yaz da bir

Dolanır dağı sahrayı çölde birdir düz de bir

İster ise malik olam külli vara devlete

Bütün dünya benim olsa çokta birdir az da bir

Âşık Şenlik (Aslan, 1992:78; Özdemir, 2011:316).

**\*Abdal Sazı:** (bk.Çöğür).

**Adırna:** (bk.Çeng).

**Aed:** Antik Yunan edebiyatı'nda saz ozanları için kullanılan kavram.

**Afşarı:** Doğu Anadolu'da sıklıkla rastlanılan, duygulu bir ahenkle okunan âşık makamı.

**Afyon:** Hem divan şiirinde hem de halk şiirinde âşığı kendinden geçirmesi özelliğinden dolayı sevgili için kullanılan kalıplaşmış söz.

**Ağcı-Ağıcı:** Ağıt seslendiren şahıs. Bu kişiler genellikle bayanlardır (bk.Ağıt).

**Ağı:** Azerbaycan ve Türkmen Türkçesi'nde ağıt karşılığında kullanılır.

**Ağırlama:** Bir kişiye duyulan saygı için, nazmın bitimine koyulan dizeler. Saz şiiri meclislerinde birbirlerini ilk defa gören sanatçıların karşılıklı olarak birbirlerini yüceltmeleridir.

**Ağıt:** Türk toplulukları'nda savaş, göç, sel, yangın vb. doğal afetlerde yaşanan kayıpları dile getirirken, asker uğurlarken, evden gelin çıkartırken, bir milletin önderinin ölümü üzerine onun yiğitliğini, başarılarını ifade ederken kullanılan çoğunlukla manzum söylenen bir türdür. Hece vezni ve dörtlüklerle yaratılan bir tür olmasına karşın bentler halinde yaratılan türleri de mevcuttur. Ağıtlarda tema genellikle ölüm olmakla beraber ağıtlar sadece ölümü, kaybetmeyi, sıkıntıyı dile getirmek için söylenmezler. Söyleyenleri belli olan ağıtların yanında bir de zamanla anonimleşen ağıtlar da vardır.

Çoğunlukla kadınlar tarafından söylenen bu tür, hem müzikli hem de müziksiz söylenebilir. Müzikle söylenen ağıtlar bazı sanatçılar tarafından bestelenip uzun hava şeklinde okunmuştur. Genellikle orta veya ağır havalarda hece ile seslendirilirler. Ağıt okuyan kişinin kılık kıyafeti de okuduğu ağıtın türüne uygun olur. Ölüm temalı ağıtlar söyleyen kişinin saçları, kılık kıyafeti dağınık ve perişandır. Ağıtlara konu olan kişi veya durum abartılarak dile getirilir. Abartmanın yanı sıra yüceltme de ağıtın bir diğer unsurudur.

Ağıt düzmek, ağıt etmek, ağıt koparmak, ağıt tutmak, ağıt tutturma, ağıt yakma, ağıt yapmak, ağıt yitirme gibi kavramlar ağıt okumayı ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Türk hükümdar Alp Er Tunga'nın ölümü üzerine söylenen dizeler ve Ulu önderimiz için yazılan nazımlar önemli birer ağıt örneğidir. Türkler'in en eski ağıtı toprak kaybı üzerine söylenmiştir. Ayrıca Ermeniler'in Türkler'e uyguladığı zulüm politikaları da sanatçılarımız tarafından ağıtlar da dile getirilmiştir.

## HATİCE BACI AĞITI

Yığılın bacılar gelin yanıma

Ermeniler kesti yavrumu

Ataş düştü iliğime kanıma

Ermeniler kesti yavrularımı

Ercişli Âşık Davut TELLİ (İvgin, 2015: 53-54).

## ATATÜRK'E AĞIT

Ramazan ayında perşembe günü

Göklere dayandı ağıtın ünü

Ölup duymasaydım ah öldüğünü

Atatürk'e ağlamanın zamanı

Karaları bağlamanın zamanı

Çoban Süleyman KAYA (Nasrattınoğlu, 1992b:115).

**\*Ağıt Çırpma:** (bk.Çataşma).

**\*Ağıt Havası:** Kına geceleri'nde söylenen ağıt niteliğinde duygulu bir türkü.

**Ağlamacı:** Gözyaşı dökerek ağıt okuyan bayanlar.

**Ağlayıcı:** Gözyaşı dökerek ağıt okuyan bu şekilde etrafındaki insanların da duygulanmalarına neden olan bayan.

**Ağsakal-Aksakal:** Âşık kavramı yaygınlık kazanmadan önce halk nazmını temsil eden sanatçılara verilen ad (bk.Âşık).

**Ahlâkiyât:** Saz şiiri sanatçıların ve diğer halk sanatçıların eserlerinin bazı bölümlerinde ahlâk ile ilgili sözlere yer verilmesidir.

**Âhu:** Klasik nazımda ve halk nazmında sevgilinin gözlerinin güzelliğini ifade etmek için kullanılan kalıplaşmış söz. Ceylan, maral, ceren şeklinde de ifade edilir.



**Akın:** Kazakistan ve Kırgızistan âşık şiirinde halk şairlerine verilen isim. Bu halk şairleri önceden hazırlık yapmadan, herhangi bir metne bağlı kalmadan çevresinde gördüklerini ve yaşadıklarını manzum bir şekilde seyirciye iletirler. Kırgız akınları olayları anlatırken yüksek bir sesle anlatır. Fakat olaylarda yer alan kahramanların konuşmalarına yer verilirken hafif bir ahenk ve alçak bir ses kullanılır. Bazen olayı anlatan akın, doğrudan kahramana hitapta bulunarak söyler. Destana ve destan kahramanlarına özgü birçok unsur akının zihninde mevcuttur. Gereken ilham gelince bütün bu unsurlar akın tarafından doğaçlama olarak dile getirilir. Türkiye'deki halk şairlerinden farklı olarak eserlerini sadece manzum- manzume şeklinde okurlar. Akınlar anlatım biçimlerine göre farklı adlandırılırlar.

\***Cazgıç Akın:** Eserlerini yazılı metin haline getirebilen, okur-yazar olan Kırgız âşık sanatçısı.

\***Cazuuçı:** Kırgızlar'da "çağdaş şair" olarak ifade edilen akınlardır.

\***Comokçu-Manaşçı:** Kırgızlar'da manzum biçimde yazılan kahramanlık destanlarını söyleyen sanatçı.

\***Duudul Akın:** Kırgızistan âşık geleneği'nde mizahi eserler okuyan sanatçı.

\***Jırşı Akın:** Oldukça güçlü atışabilen Kırgız şairleri.

\***Legender Akın:** Olağanüstü olayları anlatan Kırgız âşık şairi.

\***Tökmö-Tökpeakın:** Herhangi bir hazırlık yapılmaksızın eserlerini manzum okuyan Kırgız âşık sanatçısı.

\***Yazma Akın:** Yalnızca nazım türüyle ilgilenen sanatçı.

**Akındar poyeziyası:** Kırgız ve Kazak edebiyatı'nda saz şiiri.

**Akıy Aytışul:** Kazak ve Kırgızlar'da sanatçı atışmalarına verilen isim.

**Alâ:** 1.Çok renkli, 2.Âşık nazmında sıklıkla kullanılan bir göz rengi. Klasik nazımda sevgilinin gözleri genelde kara iken, âşık nazmında ala renklidir. Ala gözler de tıpkı sevgilinin tavırları gibi sürekli değişmektedir. Destan-ı Dede Korkut'ta da alâ göz kavramı geçmektedir.

**Alfabetik Şiir:** (bk.Elif-nâme).

**Alı Kişi:** Koroğlu'na âşıklık yetisi kazandıran kişidir. Âşık şiirinde sıklıkla karşımıza çıkan bir büyüğün elinden dolu içerek âşıklığa başlama olayı, Koroğlu'nda babası olarak bilinen alı kişinin telkinleriyle gerçekleşir.

**Alım-Sabak:** Kırgız âşık deyişmelerinde bir sanatçının başlattığı ayağı diğer sanatçının aynı ahenk öğeleri ile devam ettirmesi.

**Ana Uyak:** Âşık manzumelerinde bütünlüğü sağlayan esas uyağa verilen isim (bk.Ayak).

**Argo:** Belli bir grup veya herhangi bir topluluğun birbirleriyle iletişim kurmak için oluşturduğu, sadece kendilerinin anlayabileceği fakat ana dilden ayrı olmayan özel bir iletişim yoludur. Argo günümüzde daha çok bayağı sözleri ifade etmede kullanılır. Türk edebiyatının şiir, roman, geleneksel oyunlar, hikayeler, destanlar gibi birçok türünde argo, gerçek veya mecaz anlamıyla yer edinmiştir. Birçok sanatçımızın eserlerinde yer verdiği argoya özellikle halk arasında ve halk şairlerinin dilinde sıklıkla karşılaşmaktayız. Halk şairlerinden Karacaoğlan ve Dadaloğlu'nun bazı eserlerinde karşılaştığımız kimi sözcükler günümüzde argo şeklinde ifade edilmektedir. Sanatçılarımızın asırlar önce eserde ahenk sağlamak için kullandığı bu kavramlar halk dilinde argolaşarak kullanılmaya devam edilmiştir.

**\*Kahpe:**1.İffetten yoksun bayan. 2.Kalleş, ikiyüzlü kimse. Âşık nazmında mert olmayan kimseler için kullanılır. Özellikle mertliği ile tanınan Koroğlu'nun eserlerinde düşman kast edilerek kullanılan bir kavramdır. Zalimlik, nankörlük gibi manalarda felek ile beraber çoğunlukla kullanılmaktadır.

Sanma erlikten kahpeler anlar,

Erkek dilinden kancık ne anlar?

Mertliği yalnız yiğit olanlar

Bilir, Koroğlu anlar erlikten!

Koroğlu (Mollof, 1957:92).

**\*Kaltak:**1.Herkesle düşüp kalkan, namus yoksunu bayan. 2.Üzerinde oturabilmek için hayvanların sırt kısmına yerleştirilen oturak.

Yüksek olur Arap atın kaltağı  
Eşsiz kalmaz koç yiğidin yatağı  
Dadaloğlu (Özbek, 2009:283).

\***Salak**:1.Yetersiz ölçüde akıl sahibi, saf insan. 2.Büyükbaş veya küçükbaş hayvanların beslenmek için yaz veya bahar mevsiminde götürüldükleri yeşillik alan.

Yaylayı gölleri gezdim yoruldum  
Issız kalmış av ettiğim salaklar  
Karacaoğlu (Özbek,2009:409).

**Arvağ**: Kazak ve Kırgızlar'da sanatçılara ilham verdiğine inanılan koruyucu ruh.

**Asatayak**: Bir çubuğun üzerine değişik boylarda zillerin sıralanması şeklinde oluşturulmuş bir Kazak çalgısıdır.

**Askı**:1.Düğünlerde gelin sandalyesinin üst kısmına asılan süs eşyaları.2.Düğün töreni esnasında geline verilen armağan.3.Anonim halk edebiyatı ürünü olan bilmecenin, halk arasındaki ifadesidir. Saz ozanları arasında gerçekleştirilen karşılaşmalarda, galip olan ozana verilecek olan armağana verilen isim. Âşıkların becerisini ölçmek için armağan, karşılaşmanın yapıldığı mekânın duvarına asılır.

\***Askı Asmak**: Âşık karşılaşmalarının yapıldığı mekânın duvarına armağanın asılması.

\***Askı İndirmek**: Karşılaşan âşıklardan birinin armağanı kazanması.

\***Bağlama açmak**: Armağanı kazanmak için âşığın bilmeceyi nazım ile çözmesi.

**Âşık**:1.Kendisine veya başkalarına ait şiirleri, sazla veya sadece sözle önceden hazırlık yapmadan söyleyebilen, kıssadan hisseler anlatabilen, dinsel muhtevalı mevzularda fikir sahibi olan muhtelif halk şairleri. 2.Türk hayali oyununda saz çalıp, şiir okuyan yaratıcı insan. 3.Canlı veya cansız bir varlığa gönül veren kişi. 4.Dost anlamına gelen sesleniş ifadesi (TDK, 2005:136).

Âşık, tasavvufi manada ilahi aşka ulaşmak için çabalayan, çoğu zaman bir tarikata mensup kişidir. Klasik edebiyatımızda ise, sevdiği uğruna cefa çeken ve bundan hoşnut olan kişi anlamında kullanılır. Âşık, sadece saz çalıp farklı coğrafyaları

gezerek sanatını icra eden kişi değildir. Birçok âşık bu özelliğinin yanı sıra mertliği ve cesurluğu, yol göstericiliği ile bilinir. Koroğlu, Dadaloğlu gibi saz sanatçılarımız bunlara örnektir. Âşıklar, kabiliyetlerine, hitap ettikleri kesime, okur- yazarlık durumlarına göre farklı şekillerde adlandırılmışlardır.

\***Asker Âşıklar:** Osmanlı Devleti'nde bir askeri sınıf olan yeniçerilerin kendi bünyelerinde yetiştirdikleri sanatçılardır. Şiirlerinde genellikle ordudaki yaşama ve sıkıntılara yer verirler.

\***Badeli Âşık:** Bir din büyüğünün elinden geçtiği bade ile âşıklık yetisi kazanan sanatçıdır.

\***Çöğür Şairi:** Eserlerini "çöğür" denilen sazı çalarak dile getirdikleri için bu ad ile anılmış sanatçılardır. Saz ozanı.

\***Denizci Âşık:** Çeşitli coğrafyalara yapılan yiğitlik seferlerini, kuşatmaları eserlerinde konu edinen sanatçılardır.

\***El Şairi:** Azerbaycan âşık sanatında âşık kavramına karşılık olarak kullanılmıştır. Âşık geleneğindeki saz çalma, âşık toplantıları gibi özelliklerin çoğu bu sanatçılarda yer almaz.

\***Hak Âşığı:** Rüyasında bir din büyüğünün elinden bade içen ve kendisine kutsal bilgiler verilen şairlerdir. Hak âşığı olarak adlandırılmalarının nedeni ise, eserlerini Allah uğruna ilahi bir aşk ile söylemeleri ve çoğu zaman bir tarikata bağlı olmalarıdır. Badeli âşık olarak da adlandırılırlar.

\***Halk Ozanı:** Türkiye'de saz kullanmadan sanatını gerçekleştiren sanatçılar için kullanılan kavram.

\***Hikâyeci Âşık:** Anlattıkları kıssadan hisseler ile tanınmış sanatçılardır.

\***İfacı Âşıklar:** Şiir söyleyebilme kabiliyetleri olmayan fakat usta malı şiirleri söyleyen sanatçılardır. Üretme kabiliyetleri olmamasına karşın çirak yetiştirebilirler.

\***Kalem Şairi:** Divan edebiyatı'nın etkisinde kalmış, yüksek sınıfa hitap eden, saz çalamayan, tahsilli sanatçılardır.

\***Meydan Şairi:** Şiirlerini halka açık alanlarda saz eşliğinde icra eden sanatçılardır. Mübarek gecelerde Âşık kahvehanelerinde saz çalıp, eserlerini söylerler.

\***Musannif Âşık:** Öykü anlatıcısı olan ozanlardır (bk.Hikâyeci Âşık).

\***Sohbet Âşığı:** Muhteva olarak tasavvufi eserler üreten ve sanatını bu yönde icra eden sanatçılardır. Âşık sanatının dini boyutunu temsil ederler.

\***Tutuk Âşık:** (bk.Mat Olma).

\***Ümmi Âşık:** Hiçbir eğitimden geçmemiş, okuma- yazma bilmeyen sanatçılardır.

\***Üstad Âşıklar:** Âşık sanatı geleneğinin yaratıcısı olan, geleneği en güçlü temsil eden sanatçılardır. Bu sanatçılardan bazılarının sanatı yetiştirdikleri öğrenciler tarafından devam ettirilerek bir ekol haline gelir.

\***Vergili Âşık:** (bk.Badeli Âşık).

**Âşık Ağzı:** Âşığın kendisine veya yöresine göre eserini ifade etme biçimi.

**Âşık Ayağı:** Saz şiiiri sanatçıları tarafından kullanılan özel bir saz düzeni.

**Âşık Aydın:** Türkmenistan ve Özbekistan Türkleri'nin anlayışına göresanatçıların sahip olduğu yetenekleri Âşık Aydın tarafından verildi. Diğer din büyükleri gibi sanatçının rüyasına girerek kendisine âşıklık gücü verir. Sanatçı için âşığın mezarı, rüya motifinin başladığı yerdir.

**Âşık Bacı:** Çeşitli sebeplerle ağıt okuyan bayanlara verilen isim.

**Âşıklar Bayramı:** Âşık kültürünün tanıtılması, aktarılması için şairlerin belirli zamanlarda toplanarak sanatlarını icra ettikleri etkinliktir. Bu etkinlik Sivas yöresinde başlayıp daha sonra özellikle Konya'da ve Anadolu'nun diğer bölgeleri'nde devam etmiştir. Âşıklar bayramı'nda deyişme, nazım, türkü, lebdeğmez, bilmece gibi alanlarda yarışmalar düzenlenmiştir. Düzenlenen bu yarışmalara değerli birçok üstat sanatçı jüriye yapmıştır. Bu etkinlik zamanla sadece belirli aralıklarla belirli mekânlarda isim değişikliği yaşayarak yapılmışsa da günümüze kadar yaşatılamamıştır.

**Âşık Düzeni:** (bk.Âşık Ayağı).

**Âşık Edebiyatı:** Klasik edebiyatın uzantısı sayılan, adını dinsel kökenli bir kavram olan "Âşık"tan alan bu edebiyat, muhteva olarak din dışı konulara değinir. Konar-göçer halk arasında doğup, gelişimini köylerde, kasabalarda, orduda, sarayda yerleşik bir düzenle devam ettirmiştir. Doğduğu ortamın yerleşik bir ortam olmaması, uzunca bir süre sözlü bir gelenek olarak kalmasına ve üretilen ürünlerin birçoğuna ulaşılmasına neden olmuştur. Şaman- kam-baksı-ozan geleneğinin devamı kabul

edilen bu edebiyat, başlangıçta özgün bir edebiyat olmayıp islamiyetin gölgesinde meydana gelmiştir.

Daha sonra değişen ve gelişen yaşam standartları, âşık edebiyatının bu gelenekten sıyrılıp özgün bir edebiyat olmasını sağlamıştır.15.-16.yüzyıllardan itibaren gerek yaşama biçiminin değişmesi, gerekse siyasi sebeplerden dolayı edebiyatımız yeni bir yola girmiştir. Şairler epik tarzda şiirler söylemek yerine, âşık tarzı yani epik olmakla birlikte daha lirik eserler söylemeye başlamışlardır. Bu söyleyiş tarzının farklılaşması ile beraber, musiki aletlerinde de bir değişikliğe gidilmiş ve kutsal kabul edilen kopuzun yerini saz almıştır. Böylece 16.yüzyılın başlarından itibaren âşık edebiyatı şekillenmeye başlamıştır. Önceleri sadece tasavvuf edebiyatına bağlı şairlerce kullanılan âşık kavramının daha sonra âşık edebiyatı ve bu edebiyatın temsilcileri için de kullanılması, tekke-tasavvuf edebiyatının âşık edebiyatının oluşmasındaki etkisini gösterir. Osmanlı imparatorluğunun duraklama döneminde hece vezni ile şarkı türünde eser verilmesi âşık nazmının divan nazmı üzerinde etkili olmaya başladığının ispatıdır. Âşık şiiri, çok eski dönemlerde halk şairlerinin kendilerine ait eserleri veya usta malı eserleri belleklerine kazıyarak çeşitli topluluklarda dile getirmeleri ile sözlü bir şekilde nesiller arasında iletilmiştir.

Bunun yanı sıra cönkler, âşıkânâmeler, divanlar, tarihi kitaplar vs. âşık şiirinin iletilmesini sağlayan yazılı kaynaklardır. Âşık nazmı ve sanatçıları sadece icra edildiği dönemleri etkilememiş, asırlar sonra farklı tarzda söyleyişlerle başka sanatçılar tarafından seslendirilmişlerdir. Karacaoğlan'ın, Âşık Mahzuni Şerif'in, Âşık Veysel'in, Feymani'nin, Abdurrahim Karakoç'un ve daha birçok âşık nazmı sanatçımızın eserleri bestelenerek seslendirilmiştir. Âşıklık, güçlü olduğu kadar icrası zor bir gelenektir. Âşık Kamil bu geleneğin zorluğunu şu dörtlülle dile getirir:

Âşıklığı özge halet sanırdım

Çalıp çığırmağı âdet sanırdım

Bunu ben bir kolay san'at sanırdım

Mızrabım kırıldı bozuk çalarken

Âşık Kamil (Köprülü, 1962:458; Özdemir,2011a :132).

**Âşık Ezgisi:** 1. Bir eseri daha coşkulu hale getirmek amacıyla kullanılan ahenk ögesi. 2. Halk dilinde keder, tasa gibi manaları barındıran musiki terimi. 3. Sanatçıların kendi eserlerini veya üstatların eserlerini, sazları ile beraber önceden hazırlanmış formlara göre okumalarıdır. Ezgiler sadece eğlenceli bir ritim sağlamazlar. Halk edebiyatı'nın ağıt, türkü gibi türlerinde yanık dediğimiz duygulu bir ezgi vardır. Ezgi ile muhteva sağlam bir ilişkiyle birbirine bağlıdır. Muhteva farklılığı olan iki farklı türün ezgilerinin benzer olması imkânsızdır. Saz sanatçısının sanatının özünü ezgi oluşturur. Bu sanatçılar için ahengi sağlayan öge ezgidir, şekil ise ezgiden sonra gelir.

**Âşık Fasılları:** Âşıkların kurallara uygun bir şekilde becerilerini göstermeleri, karşı tarafa üstünlük sağlayıp usta sanatçıların arasında yer edinebilmeleri gibi pek çok amaçlarla halkın bulunduğu bir alanda veya bir kahvehane meclisinde yapılan âşık karşılaşmalarıdır. Karşılaşma genç sanatçıların kendilerine veya üstatlarına ait bir divanı okumaları ile başlar. Sanatçılar manzum eserlerin arasına kısa nüktedan sözler ve çeşitli rivayetler de katabilirler. Sanatçı eseri okurken yazılı bir metin veya hazırlık olmadan okur. Bazen de topluluktan birinin arzusu olan bir eseri seslendirir. Sanatçılar önce sazlarına düzen verirler, daha sonra din büyüklerini anan eserler okurlar.

Fasıllar genellikle on iki bölümden oluşur ve âşıkların reisi şeklinde tabir edilen bir üstat tarafından yürütülür. Fasil sırasında eseri okuyana yönelik yapılan tezahüratlar veya kendisine verilen paralar okuyucu için moral unsurlarıdır (Oğuz, 2014:327-329). Bilmece çözmek, askı geleneği, hikâye anlatmak fasıllarda önemli bir yer tutar.(bk.Askı)

**\*Boğaz Isıtma:** Karşılaşma başlamadan önce âşığın sazıyla birkaç manzum okuması.

**\*Hoşlama-Selamlaşma:** Fasilin birinci kısmıdır. Sanatçı izleyici ile selamlaşmak için bazı eserler okur. Okunan eser, topluluktan herhangi bir şahıs veya durum ile ilgili olabilir.

**\*Hatırlatma-Anımsatma:** Üstatları yâd etmek için, sanatçının üstatlara ait eserleri veya kendisine ait eserleri topluluğun önünde okuması.

**\*Tekellüm-Tekerleme:** İki sanatçının belirli bir konuda birbirlerine üstünlük sağlayabilmek için karşılaşmalarıdır. Büyük bir rekabetin söz konusu olduğu bu bölümü kazanmak için büyük bir beceriye ihtiyaç vardır.

-Tekellüm kendi içerisinde ayak açma, nasihat, bağlama, sicilleme, yalanlama, taşlama-takılma, daraltmaca, uğurlama gibi bölümlere ayrılır.

\***Ayak Açma:** (bk.Ayak).

\***Bağlama:** Bir sanatçı tarafından- genellikle bir üstat- kâğıt benzeri şeylere soru yazılması (bk.Muamma).

İnsanın pozunu gönül özünü

Güzelin gözünü sürenler bilir

Baharın yazını kader bezini

Bu aşkın sazını vuranlar bilir.

Dolandım el gibi bir gönül gibi

Sarardım dal gibi solgun gül gibi

Çiğnendim yol gibi şaşkın çöl gibi

Sofraya tuzunu verenler bilir.

Çobanoğlu, Tanrıkulu, Taşlıova atışmasından (Tanrıkulu,2000:43).

\***Daraltmaca:** Sanatçının kullanılabilir bütün uyaklı kavramları kullanarak diğer sanatçıya söylenecek söz bırakmaması.

\***Nasihat:** Rekabetten ziyade sanatçıların bildiklerini birbirleriyle paylaşması söz konusudur.

\***Sicilleme:** Din, gelenek ve görenek, milli öğeler gibi konuların ağır bir dille ifade edilmesi (bk.Şeki).

İnsanın pozunu gönül özünü

Güzelin gözünü sürenler bilir

Baharın yazını kader bezini



Bu aşkın sazını vuranlar bilir.

Dolandım el gibi bir gönül gibi

Sarardım dal gibi solgun gül gibi

Çiğnendim yol gibi şaşkın çöl gibi

Sofraya tuzunu verenler bilir.

Çobanoğlu, Tanrıkulu, Taşlıova atışmasından (Tanrıkulu, 2000:43)

\***Taşlama-Takılma**: Eleştiri, öz eleştiri şeklinde geçen bölümdür.

\***Uğurlama**: Faslın kapanış kısmıdır. Genç bir âşığın divan okuyarak başlattığı fasıl, usta bir âşığın dua veya yiğitleme okuması ile sona erer.

\***Yalanlama**: Sanatçıların rekabet esnasında üstün gelebilmek için düşüncelerini abartılı bir dille ifade etmesi.

**Âşık Garip**: 1.Türkiye coğrafyası saz şiiri sanatçılarından biri. 2.Türk edebiyatı'ndaki önemli âşık hikâyelerinden biri. Genel anlamda bütün Türk coğrafyalar'ında âşık hikâyesi olarak bilinmekle beraber diğer edebi türlerde de yer edinmiştir. Şahsenem adlı bir genç kız ile saz sanatçısı garibin sevdasını anlatan bir hikâyedir. Âşık garip hikâyesi, Kazan Tatarlar'ında "Şahsenem ile Garip" hikâyesi adıyla bilinmektedir. Hikâyenin diğer Türk coğrafyaları'ndan farklı olduğu noktalar sadece adıyla sınırlı değildir.

Âşık garip hikâyesinde kahramandan dolu içmiş saz sanatçısı olarak bahsedilirken, Şahsenem ile Garip hikâyesinde böyle bir durum söz konusu değildir. Hikâyede geçen mekânlar, hikâye kahramanının ailesi ile ilgili bilgiler, hikâyenin sonu gibi farklılıklar da söz konusudur.

**Âşıklık Geleneği**: Herhangi bir metne bağlı kalmadan eserler üretebilmek, karşılıklı söyleşme kabiliyetine sahip olmak, saz çalabilmek, geleneğe göre yetişmek, farklı nazım şekilleri oluşturmak vs. gibi kendisine has şartları olan bir edebiyat geleneğidir. Bu şartlara sahip olan sanatçılar " Âşık tarzı şiir geleneği"nin birer parçası ve sözcüsü olurlar. Bu gelenek, çoğunlukla hece vezni ve dörtlü mısralarla üretilmesine karşın, divan şiirine ait tür ve şekilleri de kullanmaktadır. Üretildiği

coğrafyadaki halkın duygu ve düşüncelerini, yaşam şeklini, tarihsel geçmişini yansıtır. Âşıklık geleneği diğer bölgelere nazaran Sivas'ta, Konya'da ve Doğu Anadolu'nun Erzurum-Kars gibi yörelerinde hala canlılığını korumaktadır.

**Âşık Tarzı Hikâye:** (bk.Halk Hikâyeleri).

**Âşıklık Kazanma Şekilleri:** Âşıklığın icra edilme şekilleri gibi, âşıklık kazanma şekilleri de aşığın bulunduğu yöreye, yaşam şekillerine göre vs. değişmektedir. Geleneğin gerektirdiği gibi âşıklık kazanan sanatçıların yanında bir de Veysel gibi gönül gözüyle âşıklığa kavuşan sanatçılarımız vardır. Veysel herhangi bir üstadın öğrencisi olmamış, dolu içmemiş ve mahlas edinmemiştir. O, geçirdiği sedef hastalığı sonucu girdiği karanlık dünyasında âşıklığa yönelmiş ve kırk yaşından sonra Âşık Veysel diye anılmıştır.

**\*Uykuda Bir Din Büyüğünün Elinden Dolu İçerek Âşıklık Kazanma:** Sanatçı birkaç gün uykuda kalır, çevresiyle bütün ilişkisi kesilir. Uyku esnasında bir din büyüğünün elinden sanatçıya içirilen dolu ile sanatçı kendinden geçer ve ağzından köpükler akmaya başlar. Sanatçı etraftan duyduğu sazın nağmeleriyle kendine gelmeye başlar, gözlerinde sevgilinin yüzü canlanır ve dilinden şiirler dökülmeye başlar.

**\*Genetik Faktörler İle Âşıklık Kazanma:** Ebeveynleri arasında âşıklık geleneğini icra eden birisi olan bir sanatçının da kalıtsal olarak âşıklığa başlaması mümkündür.

**\*Usta-Çırak İlişkisi İle Âşıklık Kazanma:** Üstat bir sanatçıdan gerekli bilgiyi, tecrübeyi öğrenen sanatçı bazı aşamalardan sonra üstat sanatçıdan âşıklık için yeterliliğini gösteren bir belge alır ve âşıklığa başlar.

**\*Üstatları Model Alarak Âşıklık Kazanma:** Âşıklığa meraklı birinin âşık mekânlarında bulunup, karşılaşmaları izlemesi ve üstatlardan etkilenmesi ile âşıklık kazanması.

**\*Yaşanılan Sıkıntılar Nedeniyle Âşıklığa Yönelip Âşıklık Kazanma:** Aşk, sevgi, özlem, maddi yokluklar, hastalıklar vs. sanatçıya âşıklık kazandırır.

**Âşık Kolları:** Sanatçılar üstatlarının yolundan giderek onların eserleriyle aynı ölçüde ve temalarda eserler üretirler. Böylece her üstat sanatçının kendi adından oluşan bir âşık kolu olur. Gelenek şeklinde devam eden bu durum, üstat sanatçıların eserlerinin unutulmasına engel olur. Bir üstatтан eğitim alan âşık, kendisi de belirli bir seviyeye

geldikten sonra âşık yetiştirerek kendi geleneğini veya üstadının geleneğini ona benimseterek devam ettirebilir. Zamanla gelenekte küçük değişiklikler olabilir fakat genellikle üstat sanatçının geleneğine sadık kalınır. Azerbaycan'da âşık kollarına mektep denilmektedir (Kaya,2000:2). Her mektep bir üstat sanatçının adıyla anılmıştır.

\***Dertli Kolu:** Figani'nin üstadı olan dertlinin sanat geleneğinin İç Anadolu ve Karadeniz coğrafyalarında sürdürülmesidir.

\***Derviş Muhammed Kolu:** Âşık Kusuri'nin üstadı Derviş Muhammed'in sanat geleneğini sürdüren âşık koludur.

\***Emrah Kolu:**19.yüzyıl Âşık şiiri temsilcilerinden olan Erzurumlu Emrahın sanat geleneğinin sürdürülmesidir. Karadeniz coğrafyasında bilhassa Tokat, Kastamonu çevresinde sürdürülen âşık koludur. Emrah'ın yetiştirdiği öğrencileri Tokatlı Nuri, Gedai gibi sanatçılardır.

\***Feryadi Kolu:** Sivas-Kangal'da "Feryadi" adlı bir sanatçının etrafında teşekkül etmiştir. Saza son derece hâkim olan bir sanatçı olarak bilinmektedir. Yetiştirdiği talebeleri Fahri, Suzani, Revani, Efgani, Abidin Şimşek, Cemal Koçak, Cemal Özcan gibi sanatçılardır.

\***Huzuri Kolu:** İzhari, Zuhuri gibi sanatçıların üstadı olan Huzuri'nin sanat geleneğinin Artvin yöresinde sürdürülmesidir.

\***Ruhsati Kolu:** Kusuri'nin öğrencisi olan ruhsatinin sanat geleneğini ifade eden bu kol, Sivas yöresinde sürdürülen bir sanat geleneğidir. Emsali, Mesleki gibi sanatçılar Ruhsatinin yetiştirdiği öğrencilerdir.

\***Sümmani Kolu:** Âşık Sümmani'nin sanat geleneğinin devam ettirilmesidir. Erzurum yöresinde sürdürülen bu geleneğin içinde yetişen âşıklar arasında Mevlüt, Şevki çavuşgibi isimleri sayabiliriz.

\***Şenlik Kolu:** Âşık Şenlik'in yetiştirdiği çıraklar tarafından şenliğin sanat geleneğinin devam ettirilmesidir. Şenlik geleneği Doğu Anadolu ve İç Anadolu gibi coğrafyalarda sürdürülmektedir. Âşığın yetiştirdiği öğrenciler arasında Abbas Seyhan, Baba Mehmet, Fikret, Gülistan, Hasta Hasan, Kasım, Murat Çobanoğlu, Namaz gibi isimleri sayabiliriz.

**Âşıklama:** Saz şiiri sanatçılarının eserlerinin başka sanatçılar tarafından seslendirilmesi.

**Âşık Makamları:** Herhangi bir bölgede evvelden kullanılan bir ezginin o bölgenin diliyle, kültürüyle, müziğiyle yeniden şekillenmesiyle âşık makamları meydana gelir. Âşık makamları, adlandırılma hususunda klasik müzikten farklılık arzemesine karşın ikisini farklı kefelere koymak yanılığa düşürür. Klasik müzikteki bir makam çeşidi, benzer ses öğeleri olmasına karşın âşık müziğinde değişik birçok isimle adlandırılmaktadır. Âşık müziğinde bulunan makamlar çoğunlukla anadolu yöresine özgü olup, özellikle Doğu Anadolu coğrafyası bu konuda ciddi bir zenginlik göstermektedir.

\***Ağır Makamlar:** Üzüntü, hasret, vefat muhtevalı âşık makamlarıdır.

\***Orta Makamlar:** Nasihat, yüceltme, eleştirme muhtevalı Âşık makamlarıdır.

\***Yüngül Makamlar:** Mutluluk, eğlence muhtevalı âşık makamlarıdır.

**Âşıklar Reisi:** Âşık karşılaşmalarını, fasıllarını yürüten kişi.

**Aşıroğlu:** Doğu Anadolu Bölgesi ve çevresinde duygulu bir şekilde okunan âşık havalarından biri.

**Aşuğ:** Ermenistan'da, enstrüman eşliğinde Türkçe eserler söyleyen sanatçılara verilen isim. Türk âşıklar eserlerini sazlı söyleyebildikleri gibi saz olmadan da sanatlarını icra ederler. Aşuğlar ise saz çalmak zorundadırlar ve eserlerini Türkçe okurlar. Aşuğların söylemiş oldukları Türkçe şiirlerde muhteva olarak aşk, sevgi ve tabiat ön plandadır. Bu sanatçıların Türkçe eserler yazmaları ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Kevork Ahverdyan "Aşuğlardan dindar olanlar, zengin Ermeni dilini yalnız kendilerini yaratan Allah'a duada ve dine ait öğütlerde kullanmış, dünyevi duygularını ise başka dillerde (Farsça, Türkçe) terennüm etmiştir."Garekin Levonyan ise, Ermenilerin Türklerle iç içe yaşadıklarını ve pek çoğunun Türkçe isimler aldıklarını söylemektedir. G.Ağayan da, Ermeni aşuğları zulümden korktukları veya hükümdarlara yaklaşmak ve onların zulümlerini azaltmak için başka dillerde yazmışlardır demektedir (Türkmen,1982:17). Saz şiiri sanatçıların ve okudukları Türkçe eserlerin Ermeni halkı için önemi büyüktür. Ermeni yazarı Hacatur Abovya'nın şu sözleri düşüncelerimizi desteklemektedir.

"Çok defa konak gitdiğim yahut şehirde geçdiğim vakitlerde dikkatimi toplardım ki, bakım halk konuşurken, keyif yaparken nelerden daha fazla fayız alıyor. Çok defa görüyordum meydanda, sokakta adamlar bir kör aşığı öyle hayranlıkla dinliyor, bakış veriyor, ağızlarının suyu akıyor. Meclisde ve düğünde sazandarsız hiç ekmek yeyilir mi? Söyledikleri Türkçe idi, çokları bir kelime de anlamazdı, fakat bakının ruhu cennete gilib-geliyordu."(Nerimanoğlu, 2011: 730).

**At:** Göçebe yaşamdan itibaren at, Türk milleti için çok büyük önem taşımaktadır. Hayatın birçok alanında kullanıldığı gibi şiirlere destanlara da konu olmuştur. Yiğitlik destanlarındaki yiğit tipinin hayattaki en önemli dostu atıdır. İslamiyet öncesi dönemde ölen şahısların atları ile gömülmesi de atın önemini gösterir. Âşık şiiri türlerinde, özellikle yiğitlik destanları, öğütleme ve yiğitlemelerde at önemli bir objedir. Özellikle Koroğlu ve Dadaloğlu'nun eserlerinde at sıklıkla yer almaktadır. Sanatçıların bazı enstrümanlarının teli at kılından yapılırdı. Âşık sanatçıları için at, avrattan önce gelir. Çoğu zaman at ve avrata aynı şiirlerde yer vermişlerdir. Bahaddin Ögel'e göre: "Türk eri için atı bir diğer karısı idi. Er ölünce sadece karısı değil atı da dul kalmış olurdu." Atın kuyruğunun kesilmesi de dulluk alameti olarak bilinirdi ve bu hayvanın rengi de mertliğin, galibiyetin veya mağlubiyetin göstergesi idi (Dede Korkud Ensiklopediyası 1993:32 ). Sanatçılara âşıklık becerisi verdiğiğine inanılan Hızır'ın boz atı, Koroğlu'nun kır atı de atın âşık geleneğindeki mahiyetini vurgular. Kırım Hanı Gazi Giray tarafından söylenen "Âhu gözlü, peri vücudlu bir güzel yerine, rüzgâr yürüyüşlü, hünerli atımızı severiz." şeklindeki sözleri atın önemini vurgulamaktadır (Banarlı,1971:35). Korkut Ata öykülerinde de atın önemini gösteren birçok örnek mevcuttur. Bu öykülerdeki kahramanlar için de bazı saz şiiri sanatçılarımız için de at, kardeş, yoldaş olarak tasvir edilir. Aynı zamanda at objesi, birçok eylemle birleşerek kalıplaşmış sözlerde kullanılmıştır.

At demezem sana kardeş derem

Kardaşumdan yeg

Başuma iş geldi yoldaş derem

Yoldaşumdan yeg

(Ergin,1958:136; Banarlı,1971:35).

\***Atlanmak**:1.Cenge katılma. 2.Avlama.

\***Atoynatmak**: Gözü kara olmak, yiğitçe başkaldırmak, boyun eğmemek.

Dadaloğlu'nun at üzerine yazmış olduğu türküleştirilmiş bir nazmı da bulunmaktadır.

Şu yalan dünyaya geldim geleli

Severim kır atı bir de güzeli

Değip on beşine kendim bileli

Severim kır atı bir de güzeli

Dadaloğlu (Elçin,2010:184).

**At Üstü**: Türkiye'deki saz şiiri makamlarından biri.

**Atasözü Destanı**: Atasözlerimizin en büyük özelliği olan nasihatleri içeren destan.

**Atışma-Tutuşma**:1.Laf dalaşına girmek. 2.Âşık karşılaşmalarının bir çeşidi. Bu türün geçmişinin çok eski olduğu kanaati yaygındır. İlk yazılı eserlerimizde karşılıklı diyaloglar atışmanın birer örneği olarak kabul edilebilmektedir. Kutadgu Biligin alegorik şahısları içinde akli simgeleyen vezirin oğlu ile padişahın sual-yanıt şeklindeki diyalogları, Divan-ı Lügati't Türk'te yer alan dedim-dedi şeklindeki ifadeler bu türün çok önceden varlığını göstermektedir (Elçin,2010:231-232). Atışma esnasında sanatçılar arasında tatlı bir çekişme söz konusudur. Söz konusu olan rekabet yalnızca iki kişi arasında ve belli bir coğrafyada olmak zorunda değildir. Atışma birçok kişi arasında gerçekleşebileceği gibi atışmayı yapan sanatçı sadece kendi coğrafyası'ndan bir sanatçı ile karşılaşmak zorunda değildir. Zaman zaman farklı coğrafyaları gezip oralardaki sanatçılar ile atışma gerçekleştiren sanatçılarımız vardır. Sanatçıların atışma gerçekleştirmekteki en temel amacı sanatının üstünlüğünü diğer sanatçılara göstermek istemesidir. Karşılıklı söyleşme iki veya daha çok saz sanatçısının arasında yapıldığı gibi baba ile oğul, karı ile koca, gelin ve kaynana, üstat ile öğrenci arasında da olabilmektedir. Tutuşmalar sadece insan gibi canlı varlıkların arasında olmamaktadır. Sanatçılar kimi zaman eserlerinde cansız iki veya daha çok varlığı kişileştirerek karşılıklı söyleşmeye sokar. Mevsimlerin birbirleriyle

karşılaşmaları, nesnelerin karşılaşmaları, hayvan-avcı-din büyüğünün üçleme şeklinde söyleşmesi vs. kişileştirme sanatı ile yapılmış söyleşmeler mevcuttur.

Çarık söylüyor:

Aman kardeş çok üşüdüm

Sen köşede ben dışarda

Senin ile kardeş idim

Sen köşede ben dışarda

Mes söylüyor:

Elin, yüzün çamur bu ne

Git ahırda kızinsene

Laf istemem uzun çene

Ben köşede sen dışarda

Âşık Veysel ŞATIROĞLU (Oğuzcan,1973:234-235;Kaya,2004:102-103;Alptekin, 2009:159-160).

**Avaran Keşişoğlu:** Türk saz makamlarından biri.

**Avaz:** Saz şiiri sanatçılarının seslendirdikleri uzun hava türlerinden biri.

**Ayak:**1.Klasik nazım ve âşık nazmında içkinin konulduğu kap, bardak. 2.Beste 3.Mısra. 4.Nazmı bütünleyen esas uyağa verilen isim. Azerbaycan halk sanatında dört mısranın arkasından gelen ve önceki mısralar ile uyak sağlayan yarım dize olarak adlandırılır ( Kaya, 2000:34).

-Âşık nazmında kullanılan çeşitli ayak türleri şunlardır:

\***Dar Ayak:** Sanatçının karşı tarafa hiçbir şans bırakmamak için faydalandığı ayaktır. Üstatlar öğrencilerinin yeterliliklerini sınamak amacıyla bu yola sıklıkla başvururlar.

\***Devirli Ayak:** Söyleşmelerde dörtlüklerin bazı kısımlarının tekrar edilmesi.

\***Düz Ayak:** Basit olması nedeniyle genel anlamda âşık nazmında rağbet gören yarım uyak şeklinde düzenlenen ayak biçimidir. Üstünlük hedeflenen durumlarda sanatçılar tarafından tercih edilmiştir.

\***Geniş Ayak:** Benzeşen sesler ve aynı uyak ile birden fazla kavram kullanmak (bk.İşlek ayak).

\***Ham Ayak:** Sanatçının özgün bir eseri ilk önce kendisinin okuması veya herhangi bir eseri özgün bir şekilde okuması.

\***İki Farklı Ayak:** Sanatçıların bazen anlamı korumak adına -kural dışı olarak- esere başladığı esnada kullandığı ayaktan farklı bir ayakla devam etmesidir.

\***İşlek Ayak:** Kafiyeleme biçimi kolay olan ve sanatçılar tarafından çok fazla tercih edilen uyak biçimidir.

\***İşlenmiş Ayak:** Sanatçının bir başka sanatçıdan önce eserinde kullandığı ayaktır.

\***Kapanık Ayak:** Uyak oluşturmada zorluk yaratan kavramların kullanıldığı ayak çeşididir (bk.Dar Ayak).

\***Yeni Ayak:** Sonlanan her karşılaşmadan sonra değişik bir ayağın açılmasıdır.

-Kafiyeleşmelerine göre ayaklar şu şekildedir:

\***Altılı Ayak:** Uyaklı kavramları en fazla altı tane olabilir.

\***Beşli Ayak:** Uyaklı kavramları en fazla beş tane olabilir. Eserin bütününde beş uyak kullanılmaz yalnızca ayak kısmında beş uyak bulunabilir.

\***Çift Ayak:** Uyaklı kavramları en fazla iki tane olabilir. Benzer yahut değişik harfler ile yapılabilmektedir.

\***Dörtlü Ayak:** Nazmın esas uyağında yahut genelinde dört uyağın bulunması.

\***Üçlü Ayak:** Uyaklı kavramları en fazla üç tane olabilir.

\***Tek Ayak:** En baştaki dört dizinin son dizesindeki kelime, kalan bütün dörtlü Dizelerin bitiş kısmında da tekrarlanır.

-Kullanılış şekillerine göre ayaklar şöyledir:

\***Ayak Açmak:** Karşılaşmayı başlatabilmek için bir sanatçının sazla söze başlayarak karşı tarafı harekete geçirmesi.

\***Ayak Alma:** İlk sanatçının söylediği uyağın öbür sanatçı tarafından kullanılması.



\***Ayak Arama:** Sanatçının eserlerini daha güçlü okuyabilmesi için uygun ve güçlü uyaklar hazırlaması.

\***Ayak Beyiti:** Bir dördlükteki birinci ve ikinci mısralara verilen isim.

\***Ayaktan Çıkma:** Daha önce açılmış uyağa uymayıp, değişik bir uyak bulmak.

\***Ayak Daraltma:** Uyaklı tüm kavramları söyleyerek karşı tarafa söylenecek bir şey bırakmayarak zor durumda bırakmak.

\***Ayak Değiştirmek:** Karşılaşmada yeni bir uyağa geçmek.

\***Ayak Düşürme:** Uyak oluşturma.

\***Ayak Hazırlama:** (bk.Ayak Düşürme).

\***Ayak İsteme:** Sanatçının seyirciden uyak isteğinde bulunması.

\***Ayak Söylemek:** Karşılaşmada ilk âşığın eserini okuması.

\***Ayak Tekrar Etme:** Uyağı değiştirmeyip yeniden kullanma.

\***Ayak Tüketmek:** (bk.Ayak Daraltma).

\***Ayak Uydurma:** Karşılaşmada ilk âşığın okuduğu esere öbür âşığın aynı uyakla karşılık vermesi.

\***Ayak Verme:** İzleyicilerin sanatçının yetenek gücünü denemek adına sanatçıya uyak iletmesi.

**Ayaklı-Yedekli:** Âşık şiirinde klasik nazmın etkisiyle oluşan şiir biçimleri.

**Ayıtmak-Eyitmek:** Âşıkların özellikle mısraların sonunda kullandıkları, söylemek anlamında kullanılan kavram. Korkut Ata öykülerinde de lafa başlanılmadan önce "soylamak" şeklinde kullanılır. Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde aydım, aydı şeklinde yer almaktadır.

Emrah eydür can bülbülü kafeste

Benim hasb-i halim bildirin dosta

Kendim gurbet ilde, dost kara yasta

Gitmiyor kervanım kış mıdır, nedir

Erzurumlu Emrah (Köprülü,2004:641).

Aydı senin udu  
emgek telim ıdu  
yumşar katıg ö.dü  
könlüm sana yügrük.

Kaşgarlı Mahmud (Ercilasun, Akkoyunlu 2014:54).

**Aynalar:** Kam geleneğinde sanatçıyı kamlık yapması için zorlayan ruhlar.

**Aytıs-Aytış:** Kazak ve Kırgız edebiyatı'nda sanatçıların sanattaki yeterliliklerini sınamak için topluluk önünde birbirleriyle söyleşmelerine verilen isim. Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde aytış olarak yer almakta ve iki şahıs arasında geçen hal-hatır sorma manasında kullanılmaktadır (bk.Atışma).

\***Akındar Aytısı:** Kalabalık izleyici grupları önünde yapılan atışmalardır. Amaç karşı tarafa üstünlük sağlayabilmektir

\***Badik Aytısı:** Hastalıkları iyileştirmek için kadınlı erkekli kalabalıklar tarafından okunan karşılaşma çeşididir.

\***Carapazan Aytısı:** Mübarek Ramazan ayında yapılan karşılaşmalardır.

\***Din Aytısı:** Din muhtevalı karşılaşmalardır.

\***Jar Jar Aytısı:** Düğün törenlerinde erkeğin yakınları tarafından birtakım klişeleşmiş ifadeler dile getirilir. Kız tarafı da bu ifadelere cevap mahiyetinde karşılık verir. Böylece gelin ve damat yakınları arasında atışma yapılmış olur.

\***Jumbak(Bilmece)Aytısı:** Kazak âşıkların cevaplanmak suretiyle birbirlerine yönelttikleri bilmececelelerdir.

\***Kayım Öleñ-Kayımdasuv:** Genç kızlar ve erkeklerin karşılıklı atışmalarıdır.

\***Örf-Adet Aytısı:** Kazakistan'da bazı merasimlerde herhangi bir üstünlük amacı gütmeyen yalnızca yol gösterme, nasihat etme durumudur.

\***Ruv Aytısı:** Kazak sanatçıların birbirlerinin atasını, büyüğünü iğneleyerek gerçekleştirdikleri karşılaşma biçimidir.

**\*Süre Aytıs:** Serbest bir şekilde okunan bireysel nazımlardır.

**Aytısger:** Karakalpak ve Kazak Türkleri'nin saz ozanları için kullandığı kavram (bk.Âşık).

**Aytucu:** (bk.Comokçu).

**Ayvaz:** 1.Eril şahıs 2. Mutfakta kullanılan yardımcı (bk.TDK, 2005). 3.Türk hayali oyununda komedi unsurunu sağlayan şahıs. 4.Köroğlu'nun evlatlığı, dostu.

**Azerbaycan Âşık Edebiyatı:** Azerbaycan âşık sanatı uzun zaman sözlü gelenek ile yürütüldüğü için bu geleneğe ait birçok eserden ve türden yoksun kalmış olduğumuz düşüncesindeyiz. Âşık edebiyatı Azerbaycan'da da Türkiye'de olduğu gibi ozanlık geleneğinin bir uzantısı şeklinde başlayıp, divan nazmının etkisiyle şekillenmeye başlamış sonraki yüzyıllarda özgün bir gelenek haline gelmeyi başarmıştır. Kasaba sanatçıları geleneği ilk şekliyle icra ederken, şehir sanatçıları divan nazmının tür ve şekillerinden faydalanarak sanatlarını icra etmişlerdir. Azerbaycan ozanlık sanatının en önde gelen sanatçısı Kurbanî'dir.

Kurbanî'nin yanı sıra âşık Elesker, Hasta Kasım, Miskin Abdal, Molla Cuma gibi sanatçılar Azerbaycan ozanlık sanatında büyük bir yer edinmişlerdir. Bu sanat geleneği hem biçim bakımından hem de muhteva bakımından siyasi rejimin etkisinde kalmış ve siyasi bir araç olarak kullanılmıştır. Halkın sesi olan âşıklar yeni rejimi halka benimsetmek için siyasi liderler tarafından korunmuş ve desteklenmişlerdir. Önceleri halkın duygu ve düşüncelerini, içinde bulunduğu durumu dile getiren ve bunu yaparken estetik zevk ve heyecanları da göz ardı etmeyen sanatçılar, artık sanattan yoksun eserler üretmeye başladılar. Âşıkların yeni rejimi halka daha kolay benimsetebilmesi için siyasi liderler tarafından "Âşıklar konseyi" kurulmuştur. Bu dönemde siyaset, âşık şiiri için önemli bir unsur olmuştur. Fakat bu dönemde yetişen âşıklar bir önceki dönemdeki âşıklar ve kendilerinden sonra gelen âşıklar kadar güçlü eserler verememişlerdir. Günümüzde bu geleneğe ait zengin edebi tür ve şekillere rastlamaktayız.

**Äyteş:** Tatar halk nazmında saz ozanları karşılaşmalarını ifade etmek manasında kullanılır.

**Äytev:** Başkurt Türkleri'nin ağıt için kullandıkları kavramdır.

## 2.2. B

**Baatırdık Comok:** (bk.Destan).

**Baatırdık Epos:** (bk.Destan).

**Bade:**1.Sersemlik hissi yaratan al renkli sıvı, şarap. 2.Su. 3.Divan nazmında yer verilen klişeleşmiş ifadelerden biri. 4.Âşık nazmındaki rüya motifinde âşığın eline verilen saz. Bade klasik nazım da, halk şiirinde ve tasavvufi eserlerde sıkça kullanılır. Bade içme olayı genellikle mecazi şekilde ifade edilir. Divan nazmında bade saki tarafından âşığa ikram edilir ve âşık sevgili uğruna içtiği bade ile kendinden geçer. Âşığın bu hali daha çok ilahi aşka ulaşma isteği ile ilgilidir. Bade divan nazmında mecazi bir şekilde beng (esrar) ile söyleşiye sokulur. Âşık nazmında ise bade, sanatçının âşıklık yeteneği kazanması için kendisine rüyada bir din büyüğü tarafından içirilir. Bu din büyükleri Hz.Ali, Hızır Nebi, İlyas Nebi, üçler, yediler, kırklar gibi şahsiyetlerdir. Bade bir içecek veya nesne olarak sunulmak zorunda değildir. Bazen bir meyve yahut başka bir yiyecek olarakta sunulabilir (bk.Buta, Vergi ).

**Bademi Şikeste:** Azerbaycan'da yaygın olarak kullanılan bir âşık makamı.

**Bağırma:** Saz sanatçısının sazıyla beraber nazım okuması.

**Bağlama:**1.Halk edebiyatı'nda şarkı, türkü gibi türlerin tekrar edilen kısımlarına verilen isim. 2.Saz sanatçılarına yöneltilen bilmece. 3. Âşık fasıllarında bir bölüm olan tekellümün içerisinde yer alan bir bölüm. 4.Türk saz türlerinden biri. Bağlama saz şairleri tarafından en fazla kullanılan enstrüman olup, mızrap ile kullanılmaktadır (bk.Âşık Fasılları).

Öterse de bozgun öter bağlama

Hançer alıp derdli sinem dağlama

Gider oldum kömür gözlüm ağlama

Hakk'ın emri ayrı düştü yolumuz

Karacaoğlan (Sakaoğlu, 2004:651; Özdemir, 2011:137).

**\*Bağlama Açmak:** Saz şiirinde sanatçının bilmeceyi nazımla cevaplamasıdır.

**Bağlanma:** Atışan iki sanatçıdan birinin, rakip sanatçının sualine yanıt bulamamasıdır.

**Bahıcı-Bahşı-Baksı-Bakşı:** Orta Asya toplulukları'nda müzik sanatçıları, büyücüler, hasta iyileştirenler, halk ozanları için kullanılan kavram. İslamiyet öncesi devirde şamanlar için kullanılan bu kavram, zamanla bu anlamdan uzaklaşmış fakat Kazakistan ve Kırgızistan'da bu anlamı ile kullanılmaya devam edilmiştir. Korkut Ata bu coğrafyalarda bahşılardan en büyüğü kabul edilirdi. Türkmenler'de bahşılar psikolojik hastalıkların tedavisinde kopuzdan faydalanıp, al renginde kıyafetler giyerlerdi. Bahşılar ile ilgili yaygın bir görüşte onların şeytan ile olan bağlarıdır. Eskiden bahşılardan olağanüstü özellikleri olduğuna ve bunların Hz.Fadime tarafından korunduklarına inanılırdı. Kırgızistan'da münecimlik vasıflarını yerine getiren her şeye bu isim verilirdi. Bahşı olabilmek için tıpkı şamanlar gibi vergi almak gerekiyordu (Beydili,2005:90-91-92).

Bahşılar enstrüman olarak kopuz kullanmaktaydılar. Bunlar aynı zamanda bir de asaya sahiplerdi. Bahşı sanatını icra ederken kopuzunu çalar, daha sonra asasını döndürmeye başlayarak dans ederdi. Bu olay genellikle iki bahşı tarafından gerçekleştirilirdi.

Hiçbir enstrüman kullanmadan sanatını gerçekleştiren bahşılar da bulunmakta idi. Üfürükçülük esnasında bahşı, kendinden geçmiş bir vaziyete bürünür. Bu durumda iken etrafına zarar vermemesi için birileri tarafından sınırlı tutulur. Bahşılar halk arasında dikkat çekebilmek için dişlerini gıcırdatma, gözlerini dehşet verici bir biçimde dolaştırma gibi hareketlerde bulunurlar. Kendilerinden geçmiş bir vaziyette korkunç marifetler gösterirler. Kırgız halkından biri ciddi anlamda bir rahatsızlık geçirirse, bahşılardan yardım istenir. Bahşılardan yardım isteyenler hiçbir İslami terbiyesi olmayan kişilerdir. Bahşı çaldığı kopuzu ve söylediği şarkı ile hastayı iyileştirmeye çalışır (Köprülü, 2014:103-104).

**Bakım:** Özbekistan'da şamanların düzenlediği iyileştirme merasimlerine denir.

**Baksı Sarını:** Uygur din adamlarının söyledikleri manzum eserlerdir.

**Balaban:**1.Kuş çeşidi 2.Azerbaycan müziğinde kullanılan üflemeli bir çalgı.

**Bala Memmet:** Doğu Anadolu ve çevresinde sıklıkla seslendirilen saz şiiri makamı.

**Bam:**1.Yüksek bir alan. 2.Telli enstrümanların tellerinden biri. Mızrapla çalınan sazlarda bulunur ve kalın bir ses verir (Sertkaya, 2014:79).

**Baş Kafiye:** Sanatçıların eserlerine özgünlük katmak amacıyla dizelerin başlangıç kısımlarına uyak yahut harf tekrarlarına yer vermeleridir.

**Başı:** Saz şiiri karşılaşmalarında kafiye ve muhtevanın belirlendiği kısımdır.

**Bata:** Kazakistan'da üstat sanatçıların talebelerini usta tayin ettiği sırada dua mahiyetinde söylediği yüceltici şiirlere verilen isim.

**Batır:** Doğaüstü güçlere sahip destan kahramanı.

**Batırma:** Âşık sanatında saz kullanmadan kaba cümlelerle bir durumu veya varlığı hicvetme biçimi (bk.Boyama, Kalaylama).

**Bayatı:**1.Azerbaycan'a ait mani çeşidi. 2.Azerbaycan'daki saz ozanlarının enstrümanlarındaki perde sayılarından biri. 2.Saz şiiri makamlarından biri.

**Bayatıcı:** (bk.Âşık Bacı).

**Bayaz:** (bk.Cönk).

**Bayge:** Kırgız Âşık sanatında deyişmelerin sonunda galip gelen sanatçıya verilen armağan (bk.Askı).

**Bediheci:** Hazırlık yapmaksızın nazım okuyan Azerbaycan saz şiiri sanatçıları.

**Beher Bayatı:** Azerbaycan coğrafyası'ndaki saz şiiri makamı.

**Belik:** Saz şiiri sanatçılarının yarın örülen saçları için kullandıkları söz.

**Berat:** Bir saz şiiri üstadı tarafından yetiştirdiği öğrencisine verilen âşıklık izni. Üstat sanatçıdan izin belgesini alan öğrenci âşık sanatının icrası için yeterli beceriye ulaşmış sayılır. Tasavvufta icazetçi olarak bilinmekle beraber, icazet saz şiiri sanatçıları tarafından da kullanılır.

**Beşiri:**1.Kerkük, Erbil ve Anadolu'nun bazı yörelerinde sıklıkla seslendirilen bir saz havası. 2.Önceleri Bağdat'ta Türkçe şiirler ile beraber okunan bir makam (Nakip,2014:284).

**Beyitleşme:** (bk.Deyişme).

**Bektaşî Divanisi:** Doğu Bölgesi'nde söylenen saz şiiri makamı.

**Besmename:** Rahman ve rahim olan Allahın adıyla manasına gelen Bismillahirrahmanirahim'i muhteva eden âşık nazımlarıdır.

**Beş Kafiye Şiir:** Âşık nazmında uyaklı sözcükleri beş tane olabilen nazımlardır.

**Birinci Dönem Âşıklar:** Âşık şiiri başlangıç aşamasında İslami dönemin etkisinde kalmış ve bu tarzda eserler vermişlerdir. Bu dönemdeki sanatçılar dinsel bilgiye sahiptirler. Bu bilginin, bir din büyüğü tarafından kendilerine rüyada verildiğine inanılır.

**Boyama:** Saz şiiri sanatçılarının bayağı, müstehcen sözleri kullanarak ürettikleri eserler (bk.Batırma, Kalaylama).

**Bozlak:** 1.Anonim halk edebiyatında bir çeşit türkü. 2.Nağme. 3.Âşık tarzı hikâyeler.

**Bozlau/ Bozlav:** Nogay Türkleri'nde ağıt için kullanılan kavram.

**Bozlavcı:** Ölüm törenlerinde, düğünlerde, asker uğurlamada vs. ağıt okuyan bayanlar (bk.Âşık Bacı).

**Bozuk:** 1.Saz havası. 2.Telli enstrüman grubuna mensup bir çalgı aleti. Âşık nazımının en önemli unsuru olan sazın bir çeşidi olup, ebat olarak sazdan daha büyüktür. Bazı yörelerde bozlak için bu kavram kullanılır.

Çalınsın bozuklar, santurlar, neyler,

Kurulsun meclisler, dolansın meyler,

Garibin gönlünü dilberler eğler

Bir gececik semtimizde gecele

Gevheri (Köprülü,1962:204; Özdemir,2011:138).

**Bozulmak-Bozulamak:** (bk.Ağıt).

**Böge:** (bk. Bahıcı-Bahşı-Baksı-Bakşı).

**Böğürme:** (bk.Ağıt).

**Bula-Ayah:** Saha milleti'nin kam sanatçısının kullandığı tokmağa verdikleri isim.

**Bulgari:** Telli bir enstrüman olan curanın bir çeşidi.

**Buta-Puta:**1.Gonca, gonca gül (Özbek,2009:110). 2.Yarin çehresi.

**\*Buta-Puta Gösterme:** Pir badesi içirilen âşık düşünde gördüğü sevgilinin peşine düşer ve her yerde onu arar. Düşünde gördüğü sevgili âşık için butadır. .Buta gösterilen sanatçı birtakım sağlık sıkıntılarından geçer. Köroğlu için Nigar buta olmuştur ve Nigar'ı almak için İstanbul'a gitmiştir. Azerbaycan Köroğlu'sunda Köroğlu'nun çocukları Hasan ve Hüseyin'e de buta gösterilmiştir. Nigar'ın Köroğlu'na buta olarak verilmesine gösterilebilecek en güzel örnek Deli Hasan'ın söylediği sözlerdir:

-Köroğlu kimi oğlana ele Hotkar gızı kimi bir buta layigdi (Köroğlu, 1956:45; Bayat,2003:60).

**Bübü:** Kırgızistan'da baksılık özelliklerine sahip bayanlar için kullanılan kavram.



### 2.3. C

**Cahanname:** Bir saz şiiri erbabının yaşadığı dönemin olaylarını şiir biçiminde yazmasıdır.

**Caize:** Saz şiiri sanatçılara yüceltme şiirlerden dolayı yüksek zümre tarafından verilen para.

**Câm:** Türk edebiyatı'nda hem içkinin konulduğu kap hem de içkinin kendisi olarak eserlerde yer almaktadır (bk.Bade).

**Camakçı:** Kırgızlar'da herhangi bir enstrüman kullanmaksızın hayali olmayan kahramanların yer aldığı destanları söyleyen sanatçılardır. Comokçular'dan farkları ise anlatılan bu kahramanların gerçek yahut hayali olmasıdır.

**Can:** 1.Ruh. 2.İblisin atası. 3.kalp. Tasavvufi manada can, Allah yoluna feda edilen bir unsurdur. Beden can için bir hapishanedir. Can, bu hapishaneden kurtularak gerçek sevgili de yok olur. Âşık şiirinde ruh manasında ve âşığın kalbi şeklinde tasvir edilir. Sevgiliye gönül veren âşık can evinden vurulur.

Çirkin bana kurban ben de güzele

Can sever güzeli maldan ziyade

Karacaoğlan (Özbek,2009:115).

Can kafeste durmaz uçar

Dünya bir han konar göçer

Ay dolanır yıllar geçer

Dostlar beni hatırlasın

Âşık Veysel Şatıroğlu ( Kabaklı,2008b:Cilt IV,771).

**Cavab:** Yarışmacı sanatçıdan mektup alan diğer yarışmacı sanatçının benzer kafiye ile yanıtlamasıdır.

**Caya Kobuz:** Karaçaylar'da destan anlatıcısının çaldığı bir enstrüman.

**Celili:** Mani havaları.

**Cengi Köroğlu:** Yiğitçe bir üslup ile okunan saz şiiri havası.

**Cenkeme:** Kahramanlık tarzındaki Köroğlu havalarından biri.

**Cıga:**1.Saçın kısa kıvrımları. 2.Özel gecelerde bayanların saçlarına taktıkları süs takısı.3.Manzum eserler içerisindeki minik parçalar. Cıga da mesneviler gibi bütün beyitler kendi içerisinde uyaklıdır ve muhteva birliği esastır. Fakat eserin bütünü ile benzer uyakta olmasına lüzum yoktur.

**Cırtlama Köroğlu:** Birçok saz şiiri sanatçımız tarafından da seslendirilen yiğitçe bir üsluba sahip saz şiiri havası.

**Cinas:** (bk.Tecnis).

**Coktov:** Kırgızistan'da ağıt için kullanılan söz.

**Comok:** Nazım biçiminde dile getirilen epik Kırgız destanları.

\***Comok Başı:** Kırgız epik destanları'nda ve masallarında başlangıç bölümüne denir.

**Cönk:**1.gemi. 2.Geçmişten günümüze kadar yaşamış olan sanatçıları ve eserlerini ihtiva eden, biçimsel olarak belirlenmiş bir boyutu olmayan defter. Bazı eserler ve onların müellifleri ile ilgili eksik yahut yanlış bilinen bilgilerin aydınlığa kavuşmasında cönklerin payı büyüktür. Kim tarafından kaleme alındığı bilinmeyen cönkler olmakla beraber birden fazla şahıs tarafından yazılan cönkler de mevcuttur.

Edebiyatımızda müelliflerine ve oluşturulma tarihlerine ulaşamayan cönkler de bulunmaktadır. Adını dahi duymadığımız birçok eser ve sanatçıdan cönkler sayesinde haberdar oluruz. Cönkler besmeleyle başlar, sonlandı manasına gelen " temmet" kavramıyla son bulur. Bu eserlerde düzgün bir yazı ve imla düzeni yoktur. Alfabe olarak Arap alfabesinden faydalanılır. Cönklerde yer alan eserler belli bir sıraya göre yazılmazlar ve sayfalarda numaralandırma yapılmaz. Eserlerin arasına değişik şekiller bırakılır. Dış yüzeyleri ise deri ile kaplanır.

\***Alikurna:** Orta seviyelerde gelire sahip sanatçıların cönklerinin yazıldığı kâğıtlara verilen isim.

\***Abadi:** Yüksek gelire sahip sanatçıların cönklerinin yazıldığı kâğıda verilen isim.

**Cubatuv:** Kazakistan'da ölen birinin yakınına başsağlığında bulunmayı konu edinen nazımlardır. Teselli mahiyetinde söylenirler.

**Cura:**1.Minik, ufak. 2.Bir kuş türü. 3.Saz çeşidi. Cura, mızrapla kullanılan bir enstrümandır ve ebat olarak bağlamadan daha küçüktür. Bu kavram, saz şiiiri sanatçıları tarafından saz kavramı ile beraber kullanılmaktadır.

Alaydım da cura sazım dizime  
Sürmeler çekeydim elâ gözüne  
Cihan güzel(i) olsa girmez gözüme  
Sende gümanım kaldı Çiçek Dağı  
Dadaloğlu ( Köprülü, 2004:611).

## 2.4. Ç

**Çaçan:** Tatarlar'da şairler, destan söyleyen şahıslar için kullanılan söz.

**Çağur:** Telli bir Türkmen çalgısı.

**Çala:** (bk.Manasçı).

**Çalgılı Kahve:** İstanbul'da Âşık nazmının yürütüldüğü muhitlerdir. İnsanlar genellikle mübarek aylarda, cuma gecelerinde, kış mevsiminde bu muhitlere eğlenmek, sohbet etmek amacıyla gelmişlerdir. İstanbul'un birçok semtinde bu kahveler kurulmuştur. Bu muhitler II. Abdülhamit zamanında oldukça rağbet görmüş ve bu muhitlerde saz sanatçıları için loca kurulmuştur. Dertli bu kahvelerde en çok sevilen ve tanınan saz şiiri sanatçısı olmuştur. Çalgılı kahvelerdeki önemli eğlence unsurlarından olan muamma çözüme, , semai okuma, karşılıklı mani söyleme vs. dinleyiciler de büyük heyecan uyandırmıştır. Giderek önemini yitiren çalgılı kahveler, 1920 yılının bitimine doğru tamamen yok olmuşlardır. Bu kahvelerde söylenmiş olan bir mani ve mizahi semai örneği şöyledir:

### MANİ

Adam aman.. Ga.. liba

Maşrabadan tıkrıyor küpte su yok galiba

Sana asil diyorlar sen piçmişsin Galib ağa

Beşiktaşlı Kambur Ferdi Dede (Kaygılı, 1937:17).

### MİZAHİ SEMAİ

Efendim tar nasip artar tecelli taksirat mantar

Senin o bildiğin kantar niçin böyle yalan tartar? (Kaygılı,1937:27).

**Çataşma:** Yasın bulunduğu hanede ağıt okuyan kişilerin okudukları mısraları karşılıklı olarak iğneleyici bir şekilde okumalarıdır.

**Çeng:** Günümüzde kullanılmamakta olup, Kazakistan ve Özbekistan'da kullanılan bir enstrümandır. Mehmet Özbek, çengin eskiden iki tabak halinde mehter gibi

birbirine vurularak çalındığını, daha sonra parmaklara takılarak çalınan zillere de çeng denildiğini kaydeder (Özbek, 1998:45; Özdemir,2011:139).

**Çeper Çukuru:** Anadolu'nun doğusunda sıklıkla okunan bir saz şiiri havası.

**Çevirme:** Saz şiirinde sanatçının usta malı veya özgün bir eseri okurken bazı kısımlarını yeniden okumalarıdır.

**Çığarmacılık:** Kırgızistan akınlık geleneğinde akınların eserlerine verilen isim.

**Çıkışma:** Anadolu'nun güneyinde sanatçıların saz eşliğinde söyleşmeleridir.

**Çıldır Divanisi:** Öykülerde sıklıkla yer verilen ağır nağmeli divan çeşidi.

**Çınığı:** (bk.Manaşçı).

**Çıraklık:** Âşıklık kazanabilmek için üstat bir sanatçının öğrencisi olabilmektir. Öğrenci üstadının takdirini kazanabilmek için meziyetli yollardan geçer.

**Çiçan:** Tatar sahasında halk nazmı ustası (bk.Âşık).

**Çiltan:** Bakşılara izin belgesi olan vergiyi veren bir kültür. Uygurlardaki şamanlar için pir sıfatındadırlar ve evreni koruduklarına inanılır.

**Çoban kere:** Baz şiiri havası olmasının yanı sıra hece vezniyle yazılan sevgilinin güzellik vasıflarının anlatıldığı güzelleme olarak da bilinir.

**Çok Uyaklı Şiir:** Âşık nazmında birden fazla uyaktan faydalanmaktır. Üstünlük amacı taşıyan karşılaşmalarda, sanattaki üstün becerilerini göstermede uyağın fazla sayıda kullanılması sıklıkla görülen bir durumdur (bk.Çift Ayak, Beşli Ayak, Altılı Ayak).

**Çoñ:** (bk.Manaşçı).

**Çongur:** Dağıstan Kıpçakları'nın çöğür için kullandıkları söz.

**Çonguri:** Gürcistan'da çöğüre verilen isim.

**Çöğür (kövür):**Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yeniçeri askerlerinin sefer esnasında çaldıkları bir saz. Kopuzun geliştirilmiş bir biçimi olarak bilinmektedir. Batı Türkleri'nde sıklıkla kullanılan bir enstrüman olup, Günay anadolu Türkmenler'i de kullanmaktadır.

Ne ögürüm ne kavalım ne sazım

Ne bir Hakk'a yarar vardır niyazım

Deliktaşlı Ruhsat Baba üstazım

Hacı Necati'yle çekişmeyi gör

Ruhsati (Kaya,1999:392-393; Özdemir,2011:140).

**Çökür:** Tunceli yöresinde ve kürtlerde çögüre verilen isim.

**Çörçök:** Altaylar'da destan için kullanılan söz.

**Çuhacıoğlupeşrevi:** Saz şiiri fasıllarının giriş kısmında okunan nağmelerdir.

## 2.5. D

**Daaruu:** Kırgız destancıları'nın işaret mahiyetinde gelecek ile ilgili bazı düşler görmesi ve bu düşü gördükten sonra destanı dillendirmesi.

**Dad-ı Hak:** (bk.Vergi).

**Dağ:** Mertlikleriyle ün yapmış saz ozanlarının mekânıdır. Köroğlu, Dadaloğlu vs. için dağlar mertliğin sembolü olmuştur. Eski inanışlara göre dağ ruhu sanatçıların atasıydı ve onlara sanatçılık becerisi verirdi. Dağ motifi Türk destanlarında da çok sık işlenen bir motifti. Türklerin demir dağı eritip hür olmaları, sevgili uğruna dağların aşılması, intikam için dağlarda yaşama vs.gibi çok farklı biçimlerde dağ edebiyatımızın birçok türünde yer edinmiştir. Saz ozanlığında sanatçılar için dağlar kardeş, arkadaş bildiği, güvendiği, sefa sürdüğü, cefa cektığı unsurdur.

Bir zamanlar sefa sürüp gezerdim,

Onda sendin benim kardaşım, dağlar!

Ne zaman ki yağdı düşman gelende,

Sende çok olurdu savaşım dağlar!

Taladım şahları hele az dedim,

Türfe güzellere işve naz dedim,

Nice tacir- tüccar sende gizledim,

Acmadın sırrımı, sırdaşım dağlar! Köroğlu (Uzun, 1997:39).

**\*Dağ Başı:** Saz şiiri sanatçıları ve diğer halk sanatçılarının icra ettiği duygulu bir saz havası.

**Dâhili Kafiye:** Azerbaycan saz şiiri ile klasik şiirde çokça yararlanılmıştır.

**Dana Dili:** (bk.Cönk).

**Dana Sazı:** (bk.Kopuz).

**Dar kapı:** (bk.Dar Ayak).

**Dastançi:** (bk.Goşagçi).

**Davulbaz- Davlumbaz:**1.Çalgı aleti. 2.Davul çalgıcısı. Davul, eskiden düğün dernek, savaş gibi önemli olayların habercisi olarak kullanılırdı. Halk ozanlığının kökeni olan şamanlıkta da ehemmiyeti büyüktür. Davul da tıpkı kopuz gibi yüce sayılırdı ve hem görünmeyen kâinatı hem de maddi hayatı temsil ederdi ve üstündeki renkler ve şekiller de bu hayatın timsali idi. Davul sadece merasimlerde kullanılmakla kalınmaz gelecek ile ilgili haber alınması, pusula gibi pek çok mahiyette kullanılırdı. Zararlı tüm görünmeyen varlıkların şamanın davulunda toplandığına inanılırdı. Şamanın hayatı da davul ile ilişkilendirilmiştir.

Onun ömrü son olarak kullandığı davulun kullanma zamanı ile ilişkilidir. Hayatı sonlanan sanatçının enstrümanı da irak bir mekânda parçalanır ve böylece sanatçının yaşamı boyunca enstrümanın da topladığı kötü varlıklardan uzaklaşmış olunur ( Bayram - Çapraz, 2012:225-248).

DADALOĞLU'm yarın kavga kurulur

Öter tüfek davlumbazlar vurulur

Nice koç yiğitler yere serilir

Ölen ölür kalan sağlar bizimdir

Dadaloğlu (Elçin, 2010:183).

**Dede:**1.Tarikat önderi. 2.Sanatçı lakabı. 3.Saz sanatkârı. Saz sanatı ifacılarına âşık denmeden evvel bu kavram yerine kullanılan birkaç kavramdan biri de dede kavramıdır. Sanatçı manasından ziyade Bektaşî, Mevlevî gibi tarikat mensuplarının liderleri için kullanılan bir kavram olmakla beraber, aynı zamanda bazı sanatçılarımızın da eserlerinde kendi isimleri yerine kullandıkları lakap olarak da kullanılmıştır.

**Dedim-Dedi:** Bir çeşit söyleşme biçimidir. Fakat söyleşen kişi başkasıyla söyleşmez, karşısında biri varmışçasına kendi kendisiyle söyleşir. Sanatçının hayali olarak karşısına aldığı sevdiği kız, atası, düşmanı vs. olabileceği gibi bir nesne de olabilmektedir. Bu tarz söyleşmeler yalnız saz şiiri sanatçıları arasında



yapılmamaktadır. Edebiyatımızın birçok kolunda bu tarz söyleşmeler sanatçılarımız tarafından yapılmaktadır. Doğu Anadolu'da sanatçılar tarafından çok sık kullanılan bu söyleşmeler özellikle Erzurumlu sanatçımız Emrah tarafından ustalıkla kullanılmıştır. İlk yazılı devir sanatçılarından Kaşgarlı Mahmud'un eserinde de bu tarz örneklere rastlamaktayız.

Dedim ona sevgili,

Bize doğru

Göçün gelir oldu?

Kırlar, tepeler büyük.

Dedi senin uğruna

Eziyet çok kutlu(dur),

Katı tepe yumuşar,

Gönlüm sana koşar.

Kaşgarlı Mahmud (Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, 2003:114)

**\*Dedim- Dedili Koşma:** İki sevgili arasında diyalog biçiminde yapılan tür.

**Deme:** 1.Tekke edebiyatı'nda nazım çeşidi. 2.Sivas'ta ağıt için söylenen söz (bk.Ağıt).

**Demeli:** 1.Hayali oyununda bir oyuncu ismi. 2.Âşık nazmında birbirine tezat durumların, nesnelere, insanların mecazen sanatçı tarafından söyleştirilmesidir (bk.Deyiştirme, Dedim-Dedi).

**Denkleme:** Saz sanatçılarının birbirlerinden ayrı özelliklere sahip olan kelimelerin yahut canlı, cansız nesnelere özelliklerini saptayıp birbirleriyle uyum durumlarını ortaya koyarak yazdıkları eserlerdir.

**Derbeder:** Doğu yöresine özgü olup belirli bir kafiye sistemi olmayan duygulu bir ritimle seslendirilen saz şiiri makamı.

**Dert:** Sıkıntı, üzüntü, keder manalarına gelir. Hem klasik edebiyatta hem de saz şiirinde sanatçıların sıklıkla kullandığı bir kavramdır. Dert denilince akla gelen ilk şey, sevgili uğruna çekilen çileler yahut sevgilinin sevdalısına çektiği acılardır.

Dert, saz şiirinde ve klasik edebiyatta beşeri aşktan dolayı çekilen eziyetleri ifade etmede kullanılır. Tasavvuf edebiyatında ise ilahi sevgiliye ulaşma arzusu yolunda çekilen eziyetler olarak ele alınır. Tasavvuf sanatçıları ilahi sevgili uğruna çekilen dertlerin artmasını isterler ve bu dertten hoşnuturlar. Saz şairleri ise dizelerinde derdin çokluğundan ve çeşitlerinden, derdin acımasızlığından, dertten başka sermayelerinin olmadığından, derdin bazen kendilerine derman olduğundan söz ederler.

**Dertlenme:** Sanatçının bireysel yahut toplumsal bir konudaki sıkıntılarını, üzüntülerini, şikâyetlerini dile getirmek amacıyla yazdığı nazım türüdür.

**Destan:** Sanatçıların sevdalı oldukları güzelleri, epik meseleleri, sosyal yaşam ile ilgili bazı vakaları konu ettikleri şekil itibariyle koşma ile benzerlik gösteren nazım türüdür. Bu türün önemli bir bölümünü de âşık tarzı şeklinde yazılan destanlar oluşturmaktadır. Âşık tarzı destanların ilk dörtlükleri açış bölümü mahiyetindedir. Sanatçı burada muhtevayı takdim edip, dinleyicileri destanı dinlemeye davet eder. Destanın diğer dörtlükleri de açış bölümü olabilir. Destanın ilk dörtlüğü ile ikinci dörtlüğünde sanatçı, dinleyici ile iletişim kurduktan sonra destanın öykü bölümüne geçer. Bazı destanlarda açış dörtlüğünden sonra birkaç açışaltı dörtlükleriyle Allah'a, dönemin hükümdarına vs. dualar edilir. Bu bölümden sonra sanatçı esas destan konusuna başlar. Bazı destanlarda açış bölümü bulunmayabilir. Böyle durumlarda destan, öykü bölümünün giriş yahut gelişme bölümünden başlamaktadır. Destanlarda yer alan kapanış bölümü de aynı şekilde son dörtlükten veya destanda yer alan diğer dörtlüklerden oluşabilir. Bunun yanı sıra destanın kapanış bölümü son dörtlükteki mısra veya mısralardan da oluşabilmektedir. Sanatçı destanda yer alan vak'aları anlatırken ya kendi ağzından ya da vak'ayı kahramanının ağzından anlatır. Bir diğer yöntem ise sanatçının vak'anın anlatımını, vak'ada yer alan kahramanlara bölüştürerek teker teker onları konuşturmak ve vak'anın cereyan edişiyle alakalı bilgileri de onların ağzından dinleyiciye aktarmak suretiyle faydalandığı yöntemdir. Bu anlatım tekniklerinin yanı sıra sanatçı öykü bölümünde dramatik, yarı dramatik, örnekleyici anlatımı kullanır (bk.Çobanoğlu,2000:167-194).

Âşık Devai'nin Erzincan depremi üzerine yazmış olduğu dörtlükleri, toplumu derinden etkileyen olayların destanlarda lirik bir şekilde yer aldığını göstermektedir.

## **Erzincan Destanı**

Bu ne acı Yarab deprem olayı

Haberi öğrenen duyan ağladı

Acı çekti Erzincan'ın alayı

Enkazda mevtayı sayan ağladı

Saraylar devrilip oldu bir höbek

Olanlar Hak'tandır katlanmak gerek

Nenniyle böyüyen küçücük bebek

Başını yastığa koyan ağladı

Enkaz doldu bu Erzincan yurduma

Bu acıyı baş kalkışım derdime

Yaşayanlar muhtaç kaldı yardıma

Yardım lokmasıyla doyan ağladı

Âşık Devai (Çıblak, 2009:113).

-Türk destanları'nda yer alan tipleri şöyle sıralamak mümkündür:

\***Alp Tipi:** Kahramanlığı sembolize eden alp, doğuştan kuvvetlidir. Bunların doğumlarında da, çocukluklarında da doğüstü vakalar yer alır. Bu kişilere hemen bir isim verilmez. Büyüyüp yiğitlik sergilediklerinde bir isim sahibi olurlar. Alp kişilerin eşleri de onlar gibi cesur ve yiğit kadınlardır. Savaştıkları kişiler de sıradan kişiler değil en az onlar kadar kuvvetli kişilerdir.

\***Alperen Tipi:** İslami devir sonrası Türk destanları'nda görülen yiğit tipi. Korkut Ata sahip olduğu manevi kimliğiyle alperen tipinin ilk büyük örneklerinden biridir.

\***Bilge Tipi:** Eski devirlerde Türk toplumlarının manevi önderi sayılan, sözü dinlenen, yol gösteren kişilerdir. Korkut ata, Ergenekon destanındaki demirci, Oğuz Kağan destanındaki Uluğ Türk bilge tipi için verilebilecek en güzel örneklerdir.

**\*Kadın Tipi:** Kadının Türk toplulukları'nda önemi her zaman çok büyük olmuştur. Kadın hem çocuğunun anası, evinin hanımı olmuş; hem de at binerek, kılıç kuşanarak kocasının yanında savaşa katılan kahraman bir savaşçı olmuştur. Türk destanlarında önemli bir hususta motiflerdir.

-Bazı destan motiflerini şöyle sıralamak mümkündür:

**\*Ağaç Motifi:** Türk destanları'nda kahramanlar yahut eşleri ağaçtan yaratılmıştır. Ağaç insanlar için hem barınağı temsil etmiş hem de kutsal kabul edilmiştir. Şaman davulları üzerinde ağaç resimlerine yer verilmesi, şaman öldükten sonra cenazesinin bir ağacın altına defnedilmesi ve davulunun ağacın dalına asılması ağacın önemini gösterir. Ayrıca şaman mitolojisinde şamanın ağaçtan yaratıldığına inanılmaktadır (bk.Şaman).

**\*At Motifi:** Türk destanları'nda yer alan atlar olağanüstü özelliklere sahiptirler. Bunlar uçarlar, konuşurlar, güçlü sezgilere sahiptirler. Türk inanışlarına göre bu atlar, su ruhundan veya kutsal aygırlardan doğmuşlardır. Bazen at efsaneleştirilerek kendisine ölümsüzlük atfedilir. At, destan kahramanı için mertliğin göstergesidir ve kahraman atı ile beraber anılır (bk.At).

**\*Işık Motifi:** Türk destanları'nda dinsel bir öğedir. Destanlardaki baş kişilerin ve eşlerinin ışıktan türediğine inanılır. Işık, Türk destanları'nda genellikle türeyiş şeklinde yer almaktadır. Şaman inanışında cennet ışık evrenidir. Mani dininin ilahi sembolü de ışık tanrısıdır.

**\*Kurt Motifi:** Türk destanları'nda kurt güç ve türeyiş göstergesi olarak yer almıştır.

**\*Mağara Motifi:** Türk destanları'nda barınağı ve anne karnını sembolize eder.

**\*Geyik Motifi:** Türk destanları'nda kutsal kabul edilen geyik, Gök Tanrı'ya sunulan kurbanlardan biri olarak bilinmektedir. Şamanların hasta iyileştirme gibi durumlarda kullandıkları tokmakları da geyiğin boynuzundan yapılmıştır.

**\*Aslan Motifi:** Türkler'in gücünü temsil eden aslan, kimi destanlarda başkışinin yardımcısı şeklinde yer alır. İslami devir sonrasında kurt motifinin yerini aslan almıştır.

**\*Ok Ve Yay Motifi:** İlkel dönemlerin en mühim savaşma araçlarından biri olan ok ve yay siyasal ve hukuksal özelliğe sahiptir.

**\*Sihir Motifi:** İslami devir sonrasındaki destanların yaygın motiflerindedir. Genellikle destan kahramanlarını zor durumda bırakmak için sihirden yararlanılır.

**Destancı:** Destan anlatıcısı.

**Destani Şiir:** (bk.Koçaklama).

**Destegül:** Saz sanatçılarının kolları olmayan yelege benzeyen uzun kıyafetleri.

**Destur:** (bk.Berat).

**Deşet:** Çukurova halkı arasında ağıt için söylenen söz.

**Devet:** Saz şiiri sanatçısı söyleyeceği sanatçıya mektup yazarak söyleşmeye davet etmesidir.

**Deyişet:** Karadeniz bölgesinin bazı kesimlerinde ağıt manasında kullanılan isim.

**Deyişetçi:** Konar-göçer şekilde saz sanatını yürüten sanatçı (bk.Âşık).

**Deyişme:** Sanatçıların herhangi bir üstünlük amacı gütmeyen benzer uyaklarla birbirleriyle söyleşmeleridir. Atışma da olduğu gibi sanatçılar birbirini taşlamaz. Burada muhabbet edasında geçen söyleşmelere yer verilir.

Aziz konaklarım meslekdaşlarım

Hoş kelimeler eyliyek muhabbet olsun

Hasretin çektiğim can kardaşlarım

Bu gece sizinle söz sohbet olsun

Murat Yıldız (Kaya, 2000:29).

**\*Serbest Deyişmeler:** Saz şiiri sanatçılarının belirli bir zaman içerisinde düşünerek ürettikleri eserler ile deyişmeleridir.

**\*Sistemli Deyişmeler:** Sanatçıların birbirleri hakkında fikir sahibi olması, ortada bir küslük varsa barışmanın sağlanması, yeteneklerin gösterilmesi vs. amaçlarla yapılır (bk.Âşık Fasılları).

**Deyiştirme:** Sanatçının kendi sanal dünyasında bir insanla yahut nesne ile söyleşmesinden meydana gelen nazım parçalarıdır. Türk edebiyatındaki dedim-dedili örnekler deyiştirme örneklerinden biridir.

**Dil Çözülmesi:** Kendisine bade sunulan sanatçının kendisinin dahi farkında olmaksızın aniden nazımlar okumaya başlaması.

**Dil Demek:** (bk.Ağıt).

**Dil Dönmez:** Azerbaycan nazmında g,k,l,r,y gibi sessiz harflerin yer verilmediği koşma tarzında uyakların nazım biçimi.

**Dilden Söylemek:** Sanatçının saz kullanmadan eser üretmesi.

**Dileme:** Sanatçının yüreğinden geçeni ifade etmesidir. Hazırlık yapılmadan üretilen eserlerde, karşılıklı söyleşmelerde söylenen mısralar bu şekilde üretilirler. Söyleşmelerin daha rahat ve verimli geçmesi adına kimi sanatçılar söyleşmeden önce başlangıç mahiyetinde birkaç cümle seslendirirler.

**Divan Âşığı:**"Divana çıkma" adı verilen âşık meclislerini yönetmek için meclisteki kişiler tarafından seçilen üstat sanatçı.

**Divana Çıkma:** Farklı amaçlarla gerçekleştirilen âşık meclisleridir.

**Divanhane:** Halk öykülerinin söylendiği, keyifli bir havanın olduğu çevre.

**Divani:** Esasen klasik şiirin nazım şekillerinden biri olan divaniler, klasik şiirin etkisiyle saz şiirine geçen, aruz vezniyle yazılan bir nazım şeklidir.

Mübtela-yı âşk olaldan buldu lezzet canımız

Var bizim cananımız

Pak olur her bezmde güller gibi meydanımız

Her dem ü devranımız

Gelse na-dan neş'e bulmaz bezmimiz varestedir

Âşk ile şayestedir

Can içinde gizlidir her an bizim mihmanımız

Böyledir irfanımız

Pesendi (Yardımcı,2013a:336).

**\*Evvel-Ahir Divani:** Mısra başlarındaki harf ile mısra bitişlerindeki harfin benzerlik gösterdiği divanilerdir.

**\*Evvel-Ahir Tecnis Divani:** Nazmın bütününde mısralarındaki ilk ve son harfler benzerdir.

**\*Koşa Ayaklı Divan:** Mısraların içerisinde uyağa yer verilerek herhangi bir konuda yazılan divanlardır.

**Divan Sazı:** (bk.Çöğür).

**Dizişme:** Âşık fasıllarının dışında bir sanatçının sualine diğer sanatçının yanıt vermesiyle meydana gelen eserlere verilen isim.

**Doğaçlama:** (bk.İrtical).

**Doğaçlama Türkü:** Sanatçının kabul gördüğü geleneğin havalarını seslendirmesi.

**Dokandırma:** Afyon çevresinde ağıt söyleyen bayanın kendisine yaşatılan sıkıntıları o esnada yas hanesinde mevcut şahıslara ağıt şeklinde iletmesidir.

**Dokuma:** (bk.Yakıştırma).

**Dokundurma:** Atışma esnasında sanatçıların birbirlerine iğneleyici sözlerle yanıt vermesidir.

**Doldurma Mısra:** (bk.Haray).

**Dolma:** Sanatçıların yürekten söyledikleri sözleri daha rahat, kuvvetli ve hızlı bir biçimde üretmeleridir. Sanatçının kişilik yapısı gereği veya ortamın etkisi ile hızlı ve doğru üretemeyebilir. Ortamı özümseyen sanatçıda dolma gerçekleşmiş olur ve sanat eserleri ortaya çıkmaya başlar.

**Dolu:**(bk.Bade)

**\*Er Dolusu:** Mertlik kaynağı olarak bilinen doluyu karşılayan her türlü nesne.

**\*Pir Dolusu:** Şairlik kaynağı olarak bilinen doluyu karşılayan her türlü nesne.

**Dombak:** (bk.Tef).

**Dombıra:** Kazak ve Kırgız sanatçılarının kullandığı bağlama biçimindeki telli bir enstrüman. Bu aletin telleri keçi yahut koyunun bağırsağından meydana gelmiştir. Kazakların geleneksel halk müziği enstrümanı olan dombıra, Kazak halkının ulusal kişiliğini yansıtır. Bir Rus seyyahın görüp yazdıklarına göre Obi-Uygur şamanı karanlıkta çadırında ayin yapar ve ilk olarak ruhlarını davet etmek amacıyla dombırasıyla bir dua seslendirir (Yaltırık, 2014:63).

İrfan Gürdal'ın aşağıda yer verdiğimiz sözleri dombıranın Türk Dünyasında önemli bir yer edindiğini göstermektedir:

"Dombıra artık bütün Türk Dünyası'nda çalınıyor ve seviliyor. Her kim dinliyorsa onu kendinden gibi hissediyor. Yani, Türk Dünyası'nın ortak sembol bir çalgısı oldu gibi..." (Gürdal, 2014b:136).

-Kazak sanatçı Kadir Mırzaliyev dombırayı şu dörtlüklerle ifade etmiştir:

Eki işektiñ birin kattı.

Birin sâl-sâl kem bura.

Kazak nağız Kazak emes,

Nağız Kazak- dombıra!

Bilgiñ kelse bizdiñ jaydı,

Sodan sura tek kana,

Odan askan jok şejire,

Odan askan jok dana (İsmail, 2014:221).

**Dombıraşı:** Kazakistan'da sibiş kullanan şâhısa verilen isim.

**Dönderme:** (bk.Tek Ayak).

**Dört Atlı:** Sanatçıya uyku esnasında dolu içirdiğine inanılan Hızır, Hz.Ali, kırklar gibi din büyükleri için kullanılan genel kavram.



**Dörtleme:** Ozanlık sanatında dört dizeden meydana gelen bentlerle kurulan manzum şekillerdir.

**Dörtlük:** Türk edebiyatında en fazla kullanılan nazım birimlerinden biridir. Saz şiirinde de sanatçılar eserlerinin çoğunu dörtlüklerle dile getirmişlerdir.

**\*Dörtlük Örne:** Balkan âşık sanatında sanatçıların karşılıklı söyleşmelerine verilen isim.

**Döşkaya:** Kendisine has bir ritmi olan Anadolu'nun doğusuna özgü bir saz havası.

**Dualama:** Sanatçının bir kimseye yahut kendisi için dua etmesini konu edinen şiirlerdir. Saz şiiri sanatında birçok dualama bulunmaktadır.

**Dudak Değmez- Dodağdegmez:** (bk.Leb Değmez).

**Dutar:** Şeytanın yardımıyla kamber tarafından icat edildiğine inanılan, parmakla çalınan iki telli bir enstrüman. Belirli yerleri dut ağacından, telleri ipekten meydana gelen dutarın yüksek bir sesi yoktur. Hemen hemen bütün Uygur hanesinde mevcut olan dutar, Uygur bayanlarının geleneksel olarak kullandıkları tek enstrüman olarak bilinmektedir. Anadolu'da saza gösterilen tepkinin bir benzerini Türkmenistanda dutar için görmekteyiz. Diğer telli enstrümanlar gibi dutar da günah kabul edilmiştir. Bu tepkiler üzerine "Kemine" adlı saz şiiri sanatçısı "(...) Cehennemlik dersin dutar çalana " mısralarıyla başlayan dörtlükler yazar (Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, 2002:636).

Dönemin kadıları, mollaları tepki göstermesine rağmen aşağıda yer verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi sanatçılar dutardan vazgeçmemiş, onu cennetin güllerine vs.benzeterek sanatlarında kullanmışlardır.

Gel, dutarım, sözleşeli

Seniñ aslıñ ağaçdandır.

Ağaç diydim, gövñüñ(e) alma,

Behişt güller ağaçdandır (Gullıyev, 2014:309).

**Duvak Kapama:** Azerbaycan halk öykücülerinin öykü bittikten sonra anlatılan öyküden bağımsız olarak söylediği şiirlerdir (bk.Muhammes).

Sallanıban yüz naz ile

Gelen kimin yaradır bu

Gaddi-gamet ne gıyamet

Balaca dilberidir bu

Gabağı vech-i gamer

Yanağı ahmeridir bu

Gaşı keman kirpiğı ok

Gözleri humarıdır bu

Sinemde defter olup

Dilimin ezberidir bu (Elçin, 2010:457).

**Duvar Gapma:** Saz sanatçılarının halk öykülerini dile getirmeden evvel nesiller arasında iz bırakmış üstatların eserlerini söylemeleridir. Genellikle öğüt verici ve öğretici muhtevalar ele alınır. Azerbaycan coğrafyasında ve Anadolu'nun doğusunda yaşamış sanatçılar bu tür de büyük hünerler göstermişlerdir.

**Dübeyt:**1.Anadolu'nun doğusunda okunan bir âşık havası. 2.Divan nazmındaki rubai ile uyak açısından benzemekle beraber yalnızca aşk muhtevalı olan bir nazım biçimidir (Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, 2003: 249).

Dertler çiçek çiçekti açtı koca Âlemde

Gönül dert yükü ekti içti koca Âlemde

Nice Âşıklar geldi geçti koca Âlemde

Tanrıkulu ustaydı eyledi çırak felek.

Nazım İrfan Tanrıkulu (Tanrıkulu, 2000:277).

**Düldül:** Peygamber Efendimize armağan edilen bir katırdır. Alevi topluluklar arasında Hz.Ali ile anılan bu katırın Peygamber Efendimiz tarafından Hz.Ali'ye armağan edildiği bilinir. Âşık şiirinde, dini motifli destan tarzı âşık hikâyelerinde Hz.Ali ile beraber sıklıkla yer alır.

**Düzarba:** Türkmenistan halk nazmında savaşın ele alındığı makam.

**Düzen Vermek:** Saz şiiri sanatçuları tarafından sazın akort edilmesine verilen isim.

**Düzme:** Saz şiiri sanatçılarının öykü düzenlemeye verdikleri isim (bk.Musannif).

## 2. 6. E

**Edebi Sanatlar:** Yinelemeler, özlü sözler, benzetmeler, abartmalar, soru sormalar, kişileştirme gibi edebi sanatlar âşık sanatçılarının en çok faydalandıkları türlerdir. Sanatçı özellikle dikkat çekmek istediği konularda sık sık yinelemelere ve sorulara başvurarak düşüncelerini okuyucuya benimsetmeye çalışır. Eserdeki ifade biçimini zenginleştirmek adına özlü sözlere yer verilir. Yarın özelliklerinden bahsederken en çok yer verilen sanat ise abartmadır. Onun çehresi, boyu, beli, saçları, gözleri, kaşları, kirpiği, ona duyulan sevgi ve hasret olduğundan çok daha farklı anlatılarak abartılır. Özellikle klasik nazımdaki muamma türlerinde rastladığımız anımsatma, iktibas gibi sanatlara ozanların da sanatında rastladığımız haller bulunmaktadır.

Karşılaşmaları sual şeklinde gerçekleştiren sanatçılar suallerini muammalı olarak birbirlerine ileterek din tarihindeki bir durumu yahut şâhısı anımsatmış olur. Sanatçının kendi isminin geçtiği yerde çoğunlukla seslenme sanatı ile kendi kendisine seslendiği görülür. Ayrıca sevdiği güzele, feleğe, gönüle, hatta sazına da seslendiği dizeler vardır. Bu sanat çoğunlukla sanatçının isminden önce gelen seslenme ifadeleri ile yapılırken, bir de sanatçının isminden sonra isme "yâ, î" getirilmesi ile seslenmeler yapılmaktadır. Sanatçı kendisine ıstırap verenin sevdiği güzel olduğunu bildiği halde bilmemezlikten gelerek kendi kendisine soru sorar.

Mahtûmiyâ siyah olup hayalin

Var ise cihanda hüsn-ü cemalin

Arap'ta, Acem'de bulmaz misalin

Gezse Şam'ı, Mısır'ı, Semerkand ile

Mahtumi (Köprülü,2004:385).

**Ekmek:** Saz ozanlarının dizelerinde yaşanan sıkıntı, yoksulluk manasında kullanılır.

**El:** Sanatçılar sevdiği güzelin uzvu şeklinde ve memleketlerinden uzak mekânlar için yabancı, uzak manalarında eserlerinde yer verirler.

Başım duman, gözüm yaşlı dolandım,

Çekilmez çilesi gurbet ellerin.

Hasretlik derdiyle kavruldu, yandım,

Büyüktür belası gurbet ellerin.

Şeref Taşlıova (Kabaklı, 2008: 825).

**Elâ:** (bk.Alâ).

**Elektronik Kültür Ortamı:** Âşık edebiyatını elektronik ortamla ilk buluşturan radyolardır. Daha sonraları ise pikaplar, plak, kaset ile kasetçalarlar insanların bu edebiyattan ve sanatçılarından haberdar olmalarını sağlamıştır.1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerine yapılan dış göçler bu edebiyatın hem muhtevasını genişletmiş hem de aktarımını kolaylaştırmıştır. Gurbetçilerin refah seviyelerinin yükselmesi ile elektronik araçların elde edilmesi kolaylaşmış ve bu da Âşık edebiyatı'nın elektronik ortamda aktarılmasını kolaylaştırmış ve nüfuz ettiği alanları genişletmiştir. Toplumu etkileyen savaş, göç gibi olaylar bu edebiyatın geliştiği ortamlara büyük etki etmiştir (Çobanoğlu, 2007:49-50-51-52-53-54-55).

**Elif:** Kuran-ı Kerim'de bulunan bir harf olup halk nazmında ve tasavvufta sevgilinin vasıflarını anlatmak için kullanılır. Tasavvufta ilahi sevgilinin benzersiz, tek olduğunu anlatmak için kullanılan elif, halk nazmında sevgilinin uzun ve düzgün fiziği için kullanılır. Bazı halk ozanlarımızın eserlerinde de sevgilinin adı olarak geçmektedir.

Elif kaşlarını çatar

Gamzesi sineme batar

Ak elleri kalem tutar

Yazar Elif Elif deyi

Karacaoğlan (Yağcı, 2000:180).

**Elif-Name:** Türk edebiyatı'nın hemen hemen bütün kollarında yazılabilen bu tür, genellikle tasavvuf konularında yazılmaktadır. Sanatçılar burada sanattaki ustalıklarını gösterirler.

Elif evvel başta hamdin ulaştır hüdaya,  
Be boş durma kullukta düşsen dert ve belaya,  
Te gaflet uykusundan kalk ömrün gelmiş hasada,  
Se meyve, hazır ol, cim gayret eyle silaha,  
Ha halimin hürmeti merhamet et ben biçareye.  
Mahtumkulu (Gökçimen, 2010:108).

**\*La-Dini Elif-Nameler:** Bireysel sevgi ile tabiat sevgisinin ele alındığı koşma şeklinde yazılan elif-namelerdir.

**\*Dini Elif-Nameler:** İlahi sevgiliye duyulan aşkı, bağlılığı dile getiren, destan şeklinde yazılan elif-namelerdir

**\*Tasavvufi Elif-Nameler:** Tasavvuf ehlerinden, tasavvufi muhtevalardan söz eden elif-namelerdir.

**Elma:** Sanatçılar sevilen güzelin yanaklarının güzelliğini ifade ederken yanak ve elma arasında bir ilişki kurarlar. Elma renginden dolayı al al olmuş yanaklara benzetilir. Bu benzerlik ilişkisi, bazı sanatçılarımız tarafından elma ve göğüs arasında da kurulur. Sevilen güzelin göğüslerinin dolgunluğundan söz ederken göğüsler elmaya benzetilir. Sanatçının güzelin yanağını elmaya benzetmesi edebiyatımızda yeni bir vaka değildir. Korkut Ata öyküleri'nde de öykü kahramanlarının eşleri için bu benzetmeye yer verdikleri görülür. Elma bazı sanatçılarımızın eserlerinde gençliği, tazeliği, sevgiliye kavuşma zamanını ifade etmek için kullanılmıştır. Saz şiiri sanatçılarımızın elmayı sevgilinin güzellik unsurları olarak kullanmaları modern Türk edebiyatımızda da etki bırakmıştır.

Penceresi parmaklı

Şerife'm elma yanaklı

İstedim de vermedin

Kızın çok mu kıymatlı?

Kütahya Tavşanlı Yöresinden Derleme Türkü (Ayva, 2009:95).

**Elvan:** Çeşitli renklere sahip manasına gelir. Saz nazmında yârin kokusu, çiçek gibi kavramlarla ifade edilir. Eserlerde çoğunlukla ikileme şeklinde kullanılır.

Elvan elvan kokun gelir

Yar oturmuş yeke karşı

Karacaoğlan (TDK, 2005:630).

**Elveda:** Fasılların bitiş kısmında izleyicilere veda ederken okunan nazım türleri.

Âşıklar sözünü derinden açar

Çalışan bir kul hiç kalır mı naçar

Vakit doldu saat ikiyi geçer

Size güle güle bize elveda

Âşık Pürvani (Tokat, 1986; Kaya,2000:16).

**Epos:** Türkmenler'de destan için kullanılan söz.

**Erdiş Makamı:** Söyleyicisi tarafından herhangi bir ayağa uydurulan ve yüksek sesle okunan bir saz makamı.

**Eren:**1.Eril şahıs, mert 2.Altay topluluklarında bir çeşit şaman giysisi. 3.Bilge kişi, tasavvuf ehli, din büyüğü. Divan-ı Lügati't Türk'te eril şahıs manası gelen 'er' sözünün çokluk biçimi olarak ifade edilir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014:16).

Eren, tasavvufu ve şamanizmi içerisinde barındıran bir ögedir. Altay toplulukları'nda kuvvet sahibi şamanlara eren denirdi. Eski inanışlarda erenlerin yeryüzü ve gökyüzünü koruduğuna inanılır ve onlardan yardım istenirdi. Sanatçılar âşıklık düşünden uyanınca düşünde erenleri gördüğünü anlatıp nazımlar okur. Yapılan dualar esnasında da erenler anılırdı ve onların manevi âlemle ilgili bilgi sahibi oldukları düşünülürdü. Köroğlu kırat'ın peşinden gittiğinde şunları söyler:

"Beni kırk günecek bekleyin. Eğer kırk günün bitiminde gelmezsem, kırkinci akşam şerbet için, erenler pirlere adına. Beni düşününüzde görürsünüz."(Kaftancıoğlu, 1979:86; Bayat, 2003:96).

**\*Ak Eren:** Tuva şamanları'nda gökyüzü ile ilişki kurabilen yardımcı ruhlardır.

**Estirtiv:** Kazakistan'da akın denilen sanatçıların bir kimsenin vefatını duyurdukları öleñlerdir. Başlangıç kısımlarında özlü sözler, bilmece gibi türler bulunmaktadır.

**Eşkiya Türküleri:** Sanatçıların dağ insanlarını övdüğü veya yerdiği ahenkli nazımlardır.

**Eytiv:** Başkurtlar'da ağıt için kullanılan söz.

**Eyvan:** Evin açık alana bakan küçük bir bölümü. Saz ozanları eserlerinde burayı yarin çevreyi seyran eylediği mekan olarak tanımlar.

**Eyzan:** Âşık nazmında tekrarlanan olaylar veya yapılan karşılaştırmalar için kullanılan edat niteliğindeki kavram.



## 2.7. F

**Felek:**1.Evren, dünya. 2.Kader. Klasik eserlerde ve saz ozanlığında en çok hicvedilen unsurdur. Sanatçı felekten hiçbir zaman hoşnut değildir ve her zaman onun tuzaklarına mahkûmdur. Daima kahpe, zalim gibi hoş olmayan kavramlarla beraber kullanılır. Tasavvufta da sanatçı için dünya sürgün yeridir ve onu can alıcı güzel görünüşlü bir kadına benzetirler. Bu kadına aldananlar için dünya bir eğlence mevkiidir. Fakat bu geçici bir mevkiidir ve baki olan dünyaya yani ahirete tuzaktır. Ozanlar yaşadıkları acılardan feleği sorumlu tutup, feleğin kendileri için yazmış olduğu acılarla dolu hayat nedeniyle kaleme de sitem de bulunurlar. Aşağıda yer verdiğimiz, Âşık Veysel'e ait dörtlüklerde anlattığımız bütün bu unsurlara değinilmiştir.

Genç yaşımda felek vurdu başıma

Aldırdım elimden iki gözümü

Yeni değmiş idim yedi yaşıma

Kayıb ettim baharımı yazımı

Üç yüz onda gelmiş idim cihana

Dünyaya bakmadım ben kana kana

Kader böyle imiş çiçek bahana

Levh ü kalem kara yazmış yazımı.

Âşık Veyse Şatıroğlu (Kabaklı, 2008: 766).

**Ferhad:** Aşk öykülerinden biri olup "Şirin" adlı güzele olan sevdasından ötürü dağları delmesi ile tanınan bir sevdalıdır. Saz sanatçıları sevdikleri güzel uğruna çektikleri eziyetleri anlatmak için eserlerinde bu sevdalının ismine yer verip anımsatmada bulunurlar.

**Feryad/Feryat:**1.Yüksek sesle ağlama. 2.İsyen. Sanatçılar eserlerinde yarinden beklediği ilgiyi ve sevgiyi göremeyen sevdalıyı, yurdundan uzak düşmüş kişileri vs.

bu eylemle birlikte ele almıştır. Bu tarz eserlerde sitemkâr bir hava sezilir. Güle sevdalı olan bülbülün çığlıkları bu sitemkar havanın en güzel örneğidir. Sanatçı bazen kendisini bülbülün yerine koyarak yare olan sitemlerini bu şekilde dile getirir.

**Firkat:** Saz sanatçıları için gurbette bulunma, sıldan uzaklaşma, ayrılığa düşmesidir.

## 2.8. G

**Gahrımançılıh:** (bk.Epos).

**Gallyutsinatsiya:** (bk.Uyku-Uyanma).

**Garavelli (Karavelli):**Halk öykülerine başlamadan evvel yahut herhangi bir yerinde ders vermek yahut eğlendirmek, ilgi çekmek amacıyla anlatılan, Anadolu'nun doğusunda ve Azerbaycan'da çok sık görülen mensur yazılardır. Sanatçıların esas öyküden ayrı olarak anlattıkları bu öyküler, uzun olmayıp nesir biçimindedirler ve bu öykülerden sonra esas öyküye geri dönülür.

**Gayçı:** (bk.Destancı, Kayçı).

**Gelin Ağlatma Havası:** (bk.Ağıt Havası).

**Gelin Savusu:** (bk.Ağlatma Havası).

**Gelin Yası:** (bk.Ağlatma Havası).

**Genealogiyahk Tsikldeştirüü:** Destan kişinin hayatı, başından geçenler vs. devam ettirilerek yahut bu kişiye bağlı kalınarak yeni durumların destan kişinin devam ettiricileri tarafından yeni bir destanda sürdürülmesi.

**Geraylı:**1.Saz havası. 2.Sevgi, yiğitlik gibi muhtevalarda coşkulu bir dille yazılan şiir şekli. Ölçüsü, muhtevası semai ile benzerlik gösterir iken ahenk bakımından bu türden ayrılır.

Könlümdeki muradım,

Ey yar, sen bilirsən,

Her dil ki, bilmenem men,

Dildar, sen bilirsən.

Herçend bizebanem,

Lebriz-i el-emanem,

Men mest-i cavidanem,

Hüşyar, sen bilirsən.

Gövsü Tebrizi (Kafkasyalı, 2010:536).

\***Cıgalı Geraylı:** Azerbaycan geraylarına cıga eklenerek okunan nazım.

\***Cıgalı Tecnis Geraylı:** Dörtlük eklenen geraylardır.

\***Gaytarma Geraylı:** Azerbaycan'da geraylıların dörtlü mısralarına ek olarak bir mısranın daha eklenmesi ile meydana gelen geraylılardır. Eklenen beşinci mısra bütün dörtlülerde aynı söz olarak yer alır. Bu ek mısralar bir anlamda nakarat mahiyetindedir denilebilir.

\***Geraylı Dildönmez-Dil Teprenmez:** Sekizli hece ölçüsü kullanılarak l ve r harflerine yer vermeden oluşturulan geraylılardır. Sanatçı karşılaştığı diğer sanatçıyı zor durumda bırakmak için kullanır.

\***Mısra Boyu Cinas Geraylı:** Mısralarının tamamı cinaslı kavramlardan meydana gelen, yalnızca ilk dört mısranın birinci ile üçüncü mısraları bu şekilde olmayan geraylılardır.

\***Mürvet-İ Geraylı:** Beyitler ile meydana gelen güzel duyguları muhteva edinen geraylılardır.

\***Nakaratlı Geraylı:** Beş mısradan oluşan geraylıların son iki mısrasının aynen söylenmesidir.

\***Nakıs Geraylı:** Hece sayısı bakımından eksik olan geraylılardır.

\***Sallama Geraylı:** Geraylının ayağı yerine dört mısralı ve dört heceli manzum parçanın eklenmesi ile meydana gelen geraylılardır.

**Gezmece:** Klasik nazımdaki şehrengizlerin ozan sanatındaki karşılığıdır. Fakat bu türde sadece güzellikler, yüceltmeler yer almaz. Aynı zamanda eleştiri de söz konusudur.

**Gıfılbend:** Azerilerin saz fasıllarında bir bölüm. Birbirlerine karşı herhangi bir üstünlük sağlayamayan sanatçılar, üstünlük sağlayabilmek için birbirlerine bilmece sorarlar.

### **Âşık Yığbal**

O nedî ki Hak yanında na-hagdı

O nedî ki yere göye dayagdı

O kimdi ki yatmayıbdı oyagdı

Âşığ Yığbalher elimden halıdı

### **Âşık Alı**

O böhtandı Hak yanında na-hagdı

Hak nezeri yere göye dayagdı

Hak özüdü yatmayıbdı oyagdı

Bu sözleri açan âşığ Alı'dı (Kaya, 2014:364).

**Girizgâh:** Başlangıç manasına gelir. Klasik şiirde kasidelerin başında yapılan tasvirler, benzetmeler girizgâh olarak kabul edilir. Âşık sanatında ise karşılaşmalardan önce ortamı, konukları, sanatçıları takdim etmek amacıyla söylenir.

**Goşabulag:** Köroğlu'nun âşıklık kazanmak için içtiği su, bade. Köroğlu'nun atasının sözü üzerine, bu sudan içtikten sonra ölümsüzlük, mertlik, sanatçılık gibi niteliklere kavuştuğuna inanılır.

**Goşagçi:** Uygurlar'da destan söyleyenler için kullanılan söz.

**Gönül:** Yârin şehridir. Aşığın gönlü ile başı derttedir. Her eserinde gönüle nasihatler verir. Gönül ise laf dinlemez, aşığı süründürür. Bu nedenle aşüfteye benzetilir ve Halk nazmında da klasik nazımda da uslanmaz bir çocuk gibidir. Belirli bir mekânı yoktur bazen yâre uğrar bazen de bir çiçeğe konar. Sanatçıların eserlerinde konu edilen gönül deli, divane, sarhoş, yaralı ve gariptir. Çoğunlukla deli-divane gönlün kendisinden, onu sarhoş, yaralı ettiği ve garip bıraktığı için de yArdan şikâyet edilir.

Vazgeç deli gönül vazgeç dünyadan

Daim mihnetlerde kalırsın gönül

Kamil (Yardımcı, 2012:161).

**\*Gönül Alma:** Bir kimsenin yüreğini incittikten sonra pişmanlık duyarak kendisini affettirme. Fasılların hicvetme kısmında ozanlar ölçsüz davranabilirler. Bu nedenle fasıl sonrasında hicvettiği âşığa nazımlar okuyarak veya kendisinden af dileyerek gönlünü alabilir.

**\*Gönül Sohbetleri:** Sanatçıların üstün gelme gayesi gütmenden dostane bir havada söyleşmeleridir.

**Gökçe Güzellemesi:** Belli bir nağmeye sahip olan Karşı sanatçılar tarafından söylenen makam.

**Gözyaşı:** Sevda, gurbet, hasret, dert gibi kavramlar denilince gözyaşı akla gelir. Saz şiiri sanatçıları sevdalı oldukları nazlı güzelden gördükleri eziyetten, güzelin ilgisizliğinden, bu güzele kavuşamamaktan yahut analarından, babalarından, vatanlarından ayrı kaldıklarından dolayı dizelerinde gözyaşına yer vermektedirler. Gözyaşı genellikle bu sanatçılar tarafından abartılarak verilir. Bazen sel olup akar, bazen de kanlı olur.

Gevheri gözyaşım döndü ırmağa

Yine minnet düştü elden ayağa

Beni Mecnun edip düşürdü dağa

Ahü sesi, maral sesi, yâr sesi

Gevheri (Köprülü, 2004:202).

**Guba Kerem:** Doğu coğrafyası'nda okunan duygulu bir ezgi biçimi.

**Gurbet:** Saz şiiri sanatçılarının eserlerinde sıla hasreti olarak ele alınmaktadır. Bazı sanatçıların sanata başlamalarında etkili olmuştur. Eserlerde gurbete çıkmanın türlü sebepleri ve yolları işlenmektedir. Sevdiğine kavuşmak amacıyla gurbete çıkan

sanatçuların yanı sıra sanatını değişik muhitlerde yaymak için gurbete çıkan saz ozanlarımız da vardır. Saz sanatçularımız tarafından gönül de mecazen gurbete gönderilmiştir. Yardan başkasını seven gönül gurbete düşmüştür. Gurbete düşen gönül veya kişi gam sahibi ve gariptir.

Bir yiğit sıladan gitmeli olsa

Acısı yüreğinden çıkmaz sılanın

Varıp gurbet ilde mekân tutarsa

Hayali gözümde gitmez sılanın

Karacaoğlan (Toroslu, 1979:18).

**Güldeste:** Âşık sanatı ustalarının şiirlerinin düzenlenip yazıldığı yapıt.

**Güllü Kafiye:** Dedim-dedi tarzı eserlerin Azerbaycan şiirindeki karşılığıdır.

**Güzelleme:** Sevilen güzelin yahut mimari bir yapıtın, nesnenin, canlının, eserin güzelliğinin ele alındığı, lirazmin hâkim olduğu bir tür.

Alâ gözlerini sevdiğim dilber,

Şu gelip geçtiğin yollar öğünsün;

Kadir Mevlam seni öğmüş yaratmış

Kısmeti olduğun kullar öğünsün.

Karacaoğlan (Özdemir, 2014:173).

## 2. 9. H

**Haber:** Gurbet temasının tamamlayıcı unsurudur. Gurbetteki sanatçı veya kişi sevdiklerinden haber bekler. Saz ozanlığında haberci genellikle turnalar ve kervanlardır. Destanlarda, halk öykülerinde sevinci haber edenlere armağan verilirken, üzüntüyü haber edenler cezalandırılırdı.

**Haça Beyt:** (bk.Koşa Ayak Koşma, Koşa Yarpag Koşma).

**Halap:** Çuvaşlar'da destan için kullanılan söz.

**Halk Akını:** Kırgızistan'da tüm halk sanatçılarını kapsayan söz.

**Halk Hikâyesi:** Çoğunlukla sevdayı ve yiğitliği konu edinen edebi türlerden biridir. Öykünün başkişisi sevdalandığı güzel uğruna türlü serüvenlere girer. Bu serüven her zaman mutlu bir şekilde noktalanmaz. Bu öyküler destanların bir uzantısı yahut onların yerine geçen bir tür olarak kabul edildiği için olağanüstü vakalara sıklıkla yer yerilir. Olaylar gerçek hayattan alınır fakat gerçek dışı öğelere de yer verilir. Anlatıcı esas öyküye sadık kalarak öyküye kendisinden de bir şeyler katar. Bu durum öykünün zamanla ufak değişikliklere uğramasına neden olmaktadır. Bazen de anlatıcının hayal gücüyle, anlatıldığı kültürün etkisiyle öykülerdeki olaylar ve kişiler daha zengin bir hal alırlar.

Halk öykülerinde manzum ve mensur kısımlar bulunmaktadır. Anlatıcı mensur kısımları istediği gibi değiştirebilir fakat manzum kısımlar için aynı durum söz konusu değildir. Manzum kısımlar saz eşliğinde söylenirken, mensur kısımlar taklitlerden faydalanılarak anlatılır. Manzum kısımlara anlatıcı tarafından bir dörtlük yahut mani eklenebilir. Bu öyküler çoğunlukla uzundurlar. Bu nedenle anlatıcı öyküyü aynı gün sonlandırmayıp, bir sonraki gün öyküye devam edebilir. Anlatıcı yarım kaldığı öyküyü anlatmaya başlamadan evvel "Hikâyemizi dün yatırdığımız yerden uyandırırım." şeklinde bir söz söyler ve kaldığı yerden anlatmaya devam eder (Çağlar, 1952:642; Yardımcı, 2013b:290).

Halk öykülerinin canlılığını sürdürebildiği bölgeler arasında Anadolu'nun doğusu başta olmak üzere Sivas, Erzurum, Kars, Artvin, Maraş, Adana, Gaziantep gibi şehirlerimizi sıralamak mümkündür. Özellikle Kars'taki öykü anlatıcılarının anlatımlarında üç farklı üslup göze çarpmaktadır. Bunlar "terekeme(Güney Kafkas Azerbaycan Göçmenlerinin üslubu), acem(İran-Azerbaycanı üslubu) ve yerli üslup" olarak bilinmektedir. Anadolu'nun güneyinde anlatılan öykülerde ise Türkmenlere



özgü özellikler görülmektedir. Bu halk öyküleri düğünlerde, uzun süren kış gecelerinde köy odalarında, ramazan gecelerinde kahvehanelerde eğlendirme, nasihat verme gibi amaçlarla anlatılmıştır. Halk öyküleri anlatıcıları bu geleneği icra ederek geçimlerini sağlamışlardır.

**\*Değnek Tutma:** Saz çalamayan halk öyküleri anlatıcıları, öykünün türkülü bölümlerinde ellerindeki değnek ile saz çalıyormuş gibi bir hava yaratırlar. Bunu değnek tutma olarak adlandırırılar.

-Halk hikâyelerinde üç bölüm bulunmaktadır. Bunlar şöyledir:

**\*Döşeme:** Halk öyküleri dile getirilmeden evvel esas öykülere başlangıç mahiyetinde dile getirilirler. Esas öykülerden kopuktur, manzum yahut düz yazı biçiminde söylenebilirler. Korkut Ata öyküleri'nde yer verilen soylamalar döşeme mahiyetindedirler.

Oğul oğul, ay oğul,

Yağıya girüp baş kesmedün,

Ala gözlü kırk yigidi boyuna algıl

Göğsü güzel kaba dağlar başına çıkgıl

Menüm savaşıduğum, menüm döğüşdüğüm,

Menüm çekişdüğüm, menüm kılıçlaşduğum

Görgil ögrenkil ve hem bize pusu olgıl, oğul (Gökyay, 2006b:96).

**\*Düğün Döşemesi-Toy Döşemesi:** Aşk öykülerinin bitiminde söylenirler. Öykü anlatıcısının iyi temennilerine yer verilir.

**\*Gülmece Döşemesi:** Küçükten büyüğe herkesin ilgisini çeken, komedi özelliği olan bölümdür.

**\*Hikâye Metni:** Öykünün esas kısmını oluşturur ve bir dua ile başlar. Burada yer alan diyaloglar manzum biçimde iken, anlatılan kısımlar düz yazı şeklindedir.

**\*Dua:** Anlatıcı garip kimseler ve özlem yaşayanlar için dua eder ve "ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur " sözleriyle öyküyü noktalar (Boratav, 1988:49-51; Oğuz, 2014:331).

**Halk Ozanları Kültür Evi-2:**1998 yılında sanatçıların yetişmesi amacıyla Feryadi tarafından Bağcılar'da kurulan saz şiiri kahvehanesidir. Halk Ozanları Kültür Evi-2 çırakların yetişmesinde ve sanatçıların kendilerini belirli bir kitleye tanıtılabilmelerine yardımcı olmuştur. Kâr amacı olmayan bu kültür evi, 2003 yılına kadar işletilmiştir (Çıglık, 2014:68).

**Hane:**1.Mimari bir yapının minik parçası. 2.Eski Türk musikisinde, peşrev vb. saz parçalarının kısımlarından her biri (TDK, 2005:842). 3.Saz nazmında dört mısralı nazım şekli (bk.Dörtlük).

**\*Başhane:** Saz sanatçılarının yazmış olduğu eserlerin ilk dört mısrasına denir.

**\*Dalhane:** Sanatçıların bitiş kısmındaki dörtlüğe verdikleri isim. Sanatçının adı burada geçmektedir (bk.Mahlas).

**Haray:** Sanatçıların dörtlüklerdeki mısralara ön hazırlık amacıyla kullandıkları ilk mısralardır.

**Harfleme:** Uyaklı kavramların harflerle meydana getirildiği koşmalardır.

**Hasret:** Ozanlarımızı eser üretmeye zorlayan temalardan biridir. Yurdundan, yarinden, ana-babasından irak düşen ozanlar, sazıyla bazen de sadece sözüyle hasretli eserler üretirler.

**Hava:** Belirli bir coğrafyaya özgü olan saz şiiri nağmeleri (bk.Âşık Ezgisi).

**\*Gazel ve Makam Havaları:** Azerbaycan'da, Bağdat'ta ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde söylenen gazel ve makam havaları ile benzerlik gösteren bu havalar, çoğunlukla sanatçı tarafından hoyrat çağırmadan önce okunur. Sözleri klasik edebiyat sanatçılarının nazımları arasından seçilir.

**\*Kırık Hava:** Belli bir nağmeye, düzene sahip parçalardır.

**Haycı:** Hakaslar'da destanların nesilden nesile aktarılmasını sağlayan şahıslara verilen isim. Bu destan anlatıcıları enstrüman çalma kabiliyetine sahip kişilerdir. Hakaslardaki destanlar hacimli olup, bunları anlatmak baya zaman almaktadır.

**Hayren:** Ermeni aşuğları'nın, şiirlerine verdikleri isim.

**Hayvan Destanları:** Bir veya birden fazla hayvandan bahseden uzun ve hacimli eserlerdir.

**Haza:** Uygurlar'da ağıt için kullanılan söz.

**Hekat Düzen:** (bk.Hikâyecî Âşık).

**Hekat Düzme:** Öykü anlatıcısı olan saz sanatçısının öz yaşamındaki bir vakayı veya geçmiş dönemlerdeki öyküleri tertiplemesidir.

**Herbe Zorba:** Türk nazmındaki güzelleme ve yiğitlemenin Azerbaycan nazmındaki karşılığıdır. Fakat burada sanatçı Türkler'de olduğu gibi atını, yarını vs. yüceltmez, yücelttiği ve övündüğü sanatçının kendisidir. Sanatıyla, tecrübesiyle diğer sanatçılara yiğitçe meydan okur.

Fil ü gergedan tek girem meydana

Ersemîş nerler tek salam rezm-i ceng

Şir ü bebir misal bir ejderhayam

Yohdu deryalarda benim tek neheng

Meşkin Mehemed (Kaya, 2014:401).

**Herzegu:** Yalan, yanlış konuşmak, saçmalamaktır. Eski devirlerde saz sanatçılarında ozan denmeden önce bu sanatçılar böyle adlandırılırlardı.

**Heyderi:** Azerbaycan saz şiirinde lirizmin hâkim olduğu yazılış ve okunuşları aynı anlamları farklı olan ve pek sık kullanılmayan nazım türüdür. Bireysel aşk, toprak sevgisi gibi muhtevaları konu edinir.

"İbtida elifden dersim alanda

Gösterdiler mana ne gara yahşı

Ohudum dersimi her aye gerez

Yoh âşık her ayine

Halların herayi, ne?

Âşık söyün ne dedi

Dost yetdi herayine

Görse canım beyenmez her ayine

Seyredip geyibsen ne gara yahşı

Nalesi yetişsin haraya gerez (Oğuz, 2001:82).

**Hezel:** İyi niyetle söylenen ironik nazımlardır.

**Hırızma:** Saz nazmında yarin güzelliğinin bir parçası olan burun süsü.

**Hızır:** 1.Din büyüğü, ermiş kimse.2.Destan motiflerinden biri. 3.Âşık sanatçılarının piri. Ölümsüzlük suyunu içerek ebedi ömre kavuştuğuna inanılır. İnsanların kendisinden yardım istediğine ve kendisinin de hemen yardıma koştuğuna inanıldığı için halk arasında "Hızır gibi yetiştin"şeklinde zor durumlarda kullanılan ifadeler meydana gelmiştir. Saz sanatında sanatçıların düşüne girerek sanatçılık gücünü veren sıvıyı içirdiğine de inanılan erenlerden biridir. Hızır'ın içirdiği bu sıvı aşk dolusudur. Ayrıca ağzına tükürüğünü sürdüğü sanatçının dilinden nazımlar dökülmeye başlar (Kurnaz, 1998:411-412).

Âşık hikâyelerinin birçoğunda da kahramanların imdadına koşar, yardım eder. Türk destanları'nda da destan kahramanını, karşılaacağı belalar konusunda uyarması ve ona yardım etmesiyle bilinir.

**Hicran:** Ayrı kalmadır. Sevdiklerinden irak olan yahut onları kaybedenler hicrana düşmüş sayılır. Gözyaşı hicran ile beraber anılan önemli bir unsurdur.

**Hicrani:** 1.Bir saz sanatçısının takma ismi. 2.Anadolu'nun doğusunda yaygın olan, kendisine özgü nağmelerle yüksek bir sesle okunan saz şiiri makamı.

**Homuz:** (bk.Saz).

**Humar:** Halk arasında yarin yaralayıcı göz süzmelerini ifade etmede kullanılan söz.

**Hurşit Ağzı:** Kastamonudaki halk öykülerinden birinde okunan makamın ismi.

**Hüma:** Şans getirdiğine inanılan bir hayvan. Saz sanatçıları yârin ulaşılmazlığını ifade etmek için eserlerinde bu kuşu anar.

**Hürü Ağzı:** Hürü isimli halk öyküsünde, öykünün baş kişilerinin birbirleri ile söyleşmeleri esnasında kullanılan nağme.

**Hüseyin Baykara Fashı:** Ermenistan'da Türkçe eserler dillendiren sanatçıların düzenledikleri keyifli toplantılar.

**Hüseyini:** Ağıt niteliğinde olup duygulu bir şekilde söylenen, Anadolu'nun doğusuna özgü bir saz havası.

**Hüsn-İ Tahallüs:** (bk.Mahlas Alma).

**Hız.Ali:** Dört halifeden biri olan ve aynı zamanda saz şiiri sanatçılarına dolu içiren din büyüklerinden biri. Türkmen Köroğlu'sunda Köroğlu'nun piri olarak bilinir (bk.Eren).

Bagların sapası alma

Saralıbam menzim, solma

Goroğlı, sen münkür bolma

Pirim ya hazret Ali'dir

**Türkiye türkçesi:**

Bahçelerin sefası elma

Sararıp yüzüm solma

Çöroğlu sen münkir olma

Pirim hazret Ali'dir (Gor-oglu, 1983:53; Bayat, 2003:83).

## 2.10. I

**Iduk:** Kamlar'ın düzenlediği kurban merasimleri'nde hayvanların kesilmeden kurban edilmeleridir. Bu hayvanlar merasimin düzenlediği ruhlar adına serbest bırakılıp kan dökülmeden kurban edilmiş sayılırlar.

**Iklğ:** Türkistan coğrafyası'nda çalınan bir kopuz türüdür. Türkistan'dan Anadolu'ya geçmiş ve burada da kullanılır olmuştur. Yay ile kullanılan kopuzlardandır (Artun ,2014:261).

**Ir-Cır-Yır:**Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde yır şeklinde olup, şarkı manasında geçmektedir.Kavram aynı zamanda şiir, koşma, gazel manalarında da kullanılmıştır.Kavramın "ır" şekli de aynı sözlükte yer alıp, mana olarak utanmayı ifade eder ( Arat, 1965).

\***Batırlar Cırı:** Kazakistan'da dombıra yahut kopuz kullanarak okudukları epik destana verilen isim.

\***Eldik Ir:** Kırgızistan'da türkü için kullanılan söz.

\***Emgek Irları:** Kırgızistan'da yapılan bir iş esnasında okunan şarkılardır. Amaç yapılan işi daha kısa sürede ve eğlenceli bir biçimde sonlandırmaktır.

\***Kaada Salt Irları:** Kırgızistan'da belirli törenlerde okunan nağmeli parçalar için kullanılan söz.

\***Kerez Irları:** Kırgızistan'da ölmek üzere olan bir kişinin nasihat niteliğindeki sözlerinin şiir yahut destan haline getirilmesidir.

\***Koşuk Irı:** Kazakistan'da ağıt için kullanılan söz.

**Irçı:** Şarkı söyleyen, şiir okuyan manasına gelip destan anlatıcıları için kullanılır (bk.Akın).

\* **Eşik Irçı:** Kırgızlar'da hiçbir hazırlık yapmadan devrin ileri gelenleri, zenginleri huzurunda sanatını gerçekleştirerek yaşamını sürdüren sanatçılardır.

**Irkı Ata:** Yakut Türkleri'nde en eski şaman olarak kabul edilir. Bu şamanın tanrı tarafından cezalandırılarak alevlere atıldığı ve şaman ruhlarının bu alevlerden yaratıldığı düşünülmektedir (Beydili, 2005:14).

Bu alevlere atılma olayı din tarihimizde yer alan İbrahim'in alevlere atılması ve alevlerin yerini balıkların alması olayını anımsatmaktadır.

**Itık:** Sakalar'da düzenlenen merasimlerde kurban yerine geçen hayvan, cisim vs.

**Iyd:** Sevdiklerimizden, yurdumuzdan ayrı geçirdiğimiz bayramların üzüntüsünün saz sanatçıları tarafından dile getirildiği şiiirlerdir.

**Izıh:** Hakaslar'da ıduk, ıtık gibi kavramlar için kullanılan söz (bk.Iduk, Itık).

## 2. 11. İ

**İbrahimi:** Şanlıurfa'da okunan bir saz makamının aşamalarından biri. Kendisine özgü nağmelerle Anadolu'nun doğusunda sıklıkla söylenir.

**İcazet:** (bk.Berat).

**İç Kafiye:** Vezin bakımından koşmalar ile benzer şekilde yazılırlar. Mısraların ortasında uyak bulunur.11'li heceyle yazılan koşmalarda mısra bitimindeki kafiye haricinde, durakların bitiminde her dört mısranın ilk mısrasıyla uyuşan kafiye mevcut olursa bu koşmalar iç kafiye olur.

**İkincil Destan:** Esas destan metinlerinin zamanla birtakım değişmelere uğramasıyla meydana gelen destanlardır.

**İlişme:** Latife yollu yapılan sanatçı söyleşmeleridir.

**İmadede:** Anadolu coğrafyası'nda ağıt okuyanlara denir.

**İmza Beyti:** Eserin son iki mısrasında sanatçının isminin bulunması.(bk.Mahlas)

**İnci:** Yarın dişlerinin güzelliğinin ifadesidir. Sevdalı için yarının dişleri mücevherdir. Ayrıca sevilen güzel incecik bileklerine inci takarak sevdalısını kucaklar.

**İp Germe:** Saz sanatında para toplama yöntemlerinden biridir. Karşılaşmalarda üstün gelen sanatçıya verilmek üzere toplanan para veya nesnelere ipe asılarak sanatçının motivasyonu güçlendirilir.

**İran Türkleri Âşık Edebiyatı:** İran sahasında âşıkların sayısı oldukça fazla olup, düşünler, eğlenceler bu sanatçılar tarafından yürütülmektedir. Bu sanatçılar halk arasında oldukça kıymet görürler ve bu sanatçıların ürettiği eserlerin sayısı oldukça fazladır. Halk öyküleri anlatma geleneği de İran coğrafyasında hala yaşatılmaktadır. Âşıkların kullandığı asıl enstrüman sazdır fakat bunun yanı sıra balaban/goşasümsüm/düzele, tef/kaval/daire, nağara, goşa nağara, zurna gibi enstrümanlar da kullanılmaktadır (Kafkasyalı, 2010:172).

Âşıklar sadece şiir söyleyen, beste yapan, şarkı söyleyen, hikaye anlatan kişiler değildir.Toplumun içinde bulunduğu durumu eserlerinde dile getirip, toplumun sözcülüğünü yaparlar.İran sahası saz şiiri sanatçıları, yarattıkları halk öyküleri ile Türk edebiyatında önemli bir yer edinmişlerdir.Bu halk hikayeleri İran saz şiiri sanatçıları tarafından çeşitli teknolojik aletlerle kaydedilmektedir.Hatta İran'ın bazı



şehirlerinde bulunan kayıt stüdyolarında bu tarz kayıtlar yapılıp satılmak üzere piyasaya sürülmektedir.Âşık Abbas Tufarganlı, Meşkinli Mehemed, Kul Artun, Hekim Tilim Han, Âşık Haydar Gulu, Âşık Sayat,Âşık Ahmed İran sahasının önde gelen saz şiiri sanatçılarından bazılarıdır.Bu coğrafya'nın yöneticileri Âşık edebiyatı'nın gelişmesini önlemek amacıyla birtakım yasaklar koymuşlardır.

**İrtical:** Hiçbir ön hazırlık yapılmadan hüner göstermektir. Bu sanat saz şiirinin esasını oluşturmakla beraber meydanlarda yapılan geleneksel gösterilerimizde de sanatçılar tarafından kullanılan bir hünerdir. Burada söylenen sözler sanatçı tarafından yazıya aktarılabilceği gibi yalnızca sözlü olarak da kalabilmektedir.

**İstimdatname:** Alevi-Bektaşî sanatçılarının din büyüklerinden yardım istemek amacıyla hecenin belirli kalıplarıyla yazdıkları şiirlerdir.

**İtimatname:** (bk.Berat).

**İyekil:** Kamlar'a özgü önemli ruhlardan biri. Altay kamları bu ruhları oyuncaklaştırarak kendileriyle taşımışlardır. Kamlar hastalıkları iyileştirmede enstrümanlarından yahut bu oyuncaklardan faydalanırlardı.

## 2.12. J

**Jır:**Kazakistan'da akınlar ile jıravların okudukları nazımlardır (bk.Ir-Cır-Yır).

**Jırav-Cırav:** Kazaklar ve Karakalpaklar'da üstat-öğrenci usulü ile yetişen ve kahramanlık destanlarını ustalıkla okuyan sanatçılara denir.

**Jırşı-Cırşı-Cırçı:** Kazakistan'da halk sanatçıları için bu isim kullanılmaktadır. Bunlar eğlencelerde, davetlerde bir kimseye veya kendilerine özgü nazımları ulusallık özelliği olan kopuz yahut dombıra eşliğinde dile getirirler.

**Jıruçı:** Kazaklar'da jır okuyanlara verilen isim.

**Jığa:** Uygur sahası'nda ağıt için kullanılan söz.

**Joklav:** Karakalpak milleti'nin ağıt için kullandığı söz.

**Joktav-Coktav:** Kazakistan'da ve Türkmenistan'da ölen kişinin akrabalarının okudukları ağıtlardır. Devrin bir büyüğü, önemli bir şahsiyet vs. öldüğünde ise bu ağıtlar sanatçılar tarafından okunur.

### 2.13. K

**Kaapır:** Destanlar'da yer alan düşmanların sıfatlarından biri olarak bilinir.

**Kadın Manasçılar:** Kırgızistan'da Manas destanını okuyan bayanlara verilen isim. Bayanların destan okumaları Kırgız toplumu tarafından hoş karşılanmadığı için manasçı kadınlara ancak yakın dönemlerde rastlamak mümkündür.

**Kalaylama:** Harf benzerliğinin bulunduğu mısralarda bayağı sözlerin bulunduğu nazımlardır (bk.Batırma, Boyama).

Fakiri görünce halin sormayan

Üzerine kanadını germeyen

Tavuğun altında civciv vermeyen

Yumurthanın sarısını s.....yim

Ali KAYGILI (Kaya, 2014:434).

**Kalenderi:**1.Duygulu bir saz havası. 2.Klasik edebiyat ile saz şiirinin ortak nazım biçimi. Hem hece hem de aruz ölçüsü ile yazılabilirler. Üretildiği ilk dönemlerde dokundurma, alay gibi muhtevalar üzerine kurulurken, daha sonraki dönemlerde özlem, sevda gibi muhtevaları da ele almıştır. Hareketli, eğlenceli bir anlatım biçimine sahiptirler.

Ey çarh-ı sitemger, dil-i nalâna dokunma;

Heçr âlemdir, ettiğim efgana dokunma.

Ey bad-ı saba, uğrar isen yare selam et;

Tel kırma fakat zülf-i perişana dokunma.

Ey bade, eğer yârim içerse seni bensiz,

Ver neş'e, fakat nergis-i mestane dokunma.

Vermem sana, çek benden elin, ey melekülmevt,

Cananıma nezreylediğim cana dokunma!

Âşık ÖMER (İlaydın, 1951:127).

**\*Yedekli Kalenderi:** Klasik edebiyattaki müstezad ile benzerlik gösterir. Vezin ile kafiye düzeni açısından müstezad ile aralarında fark bulunmamaktadır.

**Kam:** İslamiyet'in kabulünden önce Asya'da bir din lideri olup Avrasya şamanları ile benzer birçok özelliklere sahiptirler. Tıpkı şamanlar gibi hastalıkları iyileştirme, merasimleri yönetme, doğaüstü güçlere sahip olma, sanatçılık gibi birçok özelliklere sahiptirler. Bunların cenazede merasimleri de Avrasya şamanları ile benzerlik gösteren bir diğer husustur. Hem kamlar hem de şamanlar öldükten sonra hiçbir canlıının bulunmadığı ıssız bir yerde bir ağacın altına yüksek bir alana cenazesi bırakılır. Sanat yaşamları boyunca kullandıkları enstrümanları da bu ağacın dallarına asılır. Bu enstrüman hem şamanlar da hem Avrasya kamlarında genellikle davuldur. Kamlık daha önce aileden birilerinin bu geleneğin içinde bulunması yahut kişinin bu kabiliyete sahip olması ile kazanılmaktadır. Dünyanın nimetlerine tamah etmeyen kamlara üstat bir kam tarafından tecrübe kazandırılır. Korkut Ata öykülerinde geçen Kam- Gan oğlu, Kam Büre Bey gibi kavramlar bu öykülerin kamlık ile ilgili izler taşıdığını örneklemektedir. Nitekim Korkut Ata en eski kam olarak bilinir (bk. Bahıcı-Bahşı-Baksı-Bakşı).

**\* Kara Kam:** Kötülük tanrıları için törenler düzenleyen kamlara verilen isim.

**Kamber:**1.Çalgıcı. 2.Gezici ozan. 3.Hz.Ali'nin yardımcısı. 4.Koruyan kimse. Bazı coğrafyalar'da at koruyucusu olarak kabul edilir. Türkmen sahasında musikinin şahı olarak bilinen kamberin hastalıkları iyileştirmesi, dutar denilen sazın yaratıcısı olması ve saz yapımını şeytandan öğrenmesi gibi hususlar onun ozan korkut ile benzerliğini gösterir.

**Kapılanma:** (bk.Usta-Çırak).

**Kara:**1.Renk. 2.Kuvvetli şamanları koruyan ruh. Saz şiirinde yarine kavuşamayan sevdalının durumunu anlatmak için sanatçı eserinde kara yazı ifadesi ile şansa, kadere sitemde bulunur. Sevilen bu güzelin genelde kaşı, gözü karadır. Sevdalı bu

güzele aşırı derecede vurgunsa ve kavuşmaları imkansızsa kara sevda diye ifade edilir. Bunun yanı sıra sanatçı üzüntü verici bir olay karşısında ağlayıp sızlamayı dizelerinde karalar bağlamak şeklinde ifade eder. Kara ekmek de dizelerde emek harcanmadan elde edilen kazanç için kullanılır.

**Kara Düzen:**1.Bağlamanın ses düzeni. 2.Bir enstrüman olan bulgarinin bir diğer ismi (bk.Bulgari).

**Kara Hikâye:** Halk öyküleri'nde manzum bölümlerin öykülere ilave edilmeden evvel ki bölümüdür.

**Karacaoğlan Türküsü Çığırmaç:** Çukurova'da Karacaoğlan'a özgü eserleri türkü biçiminde okumaya verilen isim.

**Karaçi Havası:**1.Saz havası. 2.Anadolu'nun doğusunda öykü anlatan sanatçıların öyküyü anlatma sırasında söyledikleri nağmeli eserlerdir.

**Karakalpakistan Âşıklık Geleneği:** Karakalpaklar'da bu gelenek Kırgızistandaki gibi yaşatılmakta ve bu geleneği icra eden sanatçılara genellikle "akın" adı verilmektedir fakat "bahşı" kavramı da kullanılmaktadır. Karakalpaklar'ın en önemli akınlarından biri olan Berdak'ın anıtının yapılması bu geleneğe ve sanatçılarına verilen önemi göstermektedir.

**Karalama:** Sanatçının lakap olarak kullandığı ikinci adının geçtiği mısralar.

**Kârbân:**1.Kervan. 2.Haberci. Kervan saz şiiri sanatçıları tarafından sıklıkla kullanılan bir temadır. Kervan sevdalı ile sevilen güzelin arasındaki bir habercidir. Saz şiirinde halkın yaşamı söz konusu edildiğinde de bu kavrama yer verilmiştir.

**Karmutlama:** Birden çok lisan kullanarak şiir okumaya denir. Klasik edebiyattaki mülemmanın halk sanatındaki karşılığıdır.

**Karşı Beri:** (bk.Karşılaşma).

**Karşılama:**1.Karadeniz ve Marmara bölgeleri'nde usullü türküler. 2.Saz şiiri meclisleri'nde, sanatçıların hane sahibini davetlilerin ismini geçirerek yücelttiği nazımlardır.

**Karşılaşma:** Sanatçıların birbirlerine üstünlük sağlayabilmek için söyleşmeleridir. Burada asıl gaye kafiyeleri sağlam kullanarak üstünlük sağlanılmak istenilen sanatçıyı güç durumda bırakıp galip gelmektir. Karşılaşmalar atışmalar ve

deyişmelerden biraz farklı olarak daha çetin ve iğnelemeli geçmektedir. Uyak sayısı arttıkça karşılaşmalar da güçleşmektedir. Karşılaşmalar da toplanılacak muhit, zaman vs. önceden belirlenebileceği gibi rastgele de yapılabilmektedir. Tekerlemeli olarak gerçekleşen sanatçı karşılaşmaları da mevcuttur.

Şairsen gel işte hazırdır meydan  
Bunda belli olur namerdle merdan  
Tutmak ister isen bu yerde mekân  
Serim kırkdır payım elli Remzi'ya

Dilin zehirlidir misal-i maran  
Lisanın mı yoksa leşker-i Mervan  
Sen gibi bedmesti çok gördü mugan  
Serim kırkdır payım ellidir Sadri'ya ( Elçin, 2010:595-596).

**Kasaba ve Şehir Âşıkları:** Şehirlerde yetişen saz şiiri sanatçıları, farklı kültürel ortamlardan etkilenmişlerdir. Bu sanatçılardan bazıları divan şiirine aşına olmuşlar ve konaklarda, zengin muhitlerinde bulunmuşlardır. Bazı sanatçılarımız tasavvuf kültürünün etkisiyle dini-tasavvufi muhtevalara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bazıları da halkla iç içe olmuş, sanatını bu şekilde icra etmiştir.

**Kaside:** 1.Klasik edebiyatta din yahut devlet liderlerini yüceltmek için yazılan şiirler. 2.Bir tek vaka etrafında oluşturulmuş, yapısı basit, kısa öykülere Anadolu'nun doğusunda verilen isim. Türküleriyle beraber en fazla bir yahut iki saatte anlatılırlar (bk.Halk Hikâyeleri).

**Katar:** 1.Sürü. 2.Saz şiiri sanatçılarının birden fazla dörtlükten oluşan eserlerde dörtlüklerin tümüne birden verdikleri isim.

**Kay:** Altay milleti'nin epik manzumelerine verilen isim.

**Kayçı:** Şor ve Altay milleti'nin uzun manzume ve öykü anlatıcıları için kullandıkları söz. Bu anlatıcıların ifade tarzları, kullandıkları enstrümana uygun bir biçimdedir.

**Kay Çörçök-Kaylap Aydar Çörçök:** Altay milleti'nin destan manasında kullandıkları söz.

**Kay Şörçek:** Şor milleti'nin destan manasında kullandıkları söz.

**Kazakistan Âşıklık Geleneği:** Kazakistan'da bu geleneği icra eden sanatçılara "akın, cırçı" gibi isimler verilmekte olup, aynı zamanda atışma özelliğine de sahip olan sanatçılara aytıs denilmektedir. Bu geleneğin sanatçıları "dombıra" adı verilen enstrümanı kullanmaktadırlar. Kazakistan'da bu geleneğin canlı tutulabilmesi için çeşitli yarışmalar düzenlenmekte olup, burada hem irticalen söylenen sözler hem de üstat sanatçıların eserleri akınlar tarafından söylenmektedir. Burada halkın takdirini kazanan sanatçıya devlet tarafından "Kazakistan halk akını" ünvanı verilmektedir.

Kazakistandaki şahsi atışmaların yanında bir de belli bir sayıdaki sanatçıların kendi aralarında oluşturdukları gruplar tarafından gerçekleştirilen atışmalar da bulunmaktadır. Bir grup toplam on bir kişiden meydana gelip, irticalen sözler söyleyebilen yedi sanatçı ile dört destancıdan oluşmaktadır. Atışmaları değerlendirmeye tabi tutan kurul ise on kişiden meydana gelmektedir. Sanatçılar bu kurulu daha sonra da karşı takımı selamladıktan sonra yarışmaya başlamaktadırlar. Sanatçılar burada "dombıra, akordeon, kobuz" adını verdikleri enstrümanları kullanmaktadırlar. Üstat akınlar muamma çözebilme, gerçeküstü sözler söyleyebilme gibi özelliklere de sahip olabilmektedirler. (bk. Aytıs, Aytısger)

**Keep Kuuçun:** Altay Türkler'i tarafından destan manasında kullanılan söz.

**Kelime Başı Kafiye:** Saz şiirinde her mısranın başında benzer harflerin yer almasıdır.

**Kence Epos:** Kırgızistan'da küçük destanlar için kullanılan söz.

**Kervan Kıran:** 1. Duygulu nağmelerle okunan bir türkü. 2. Türkülü bir halk öyküsü.

**Keyneni Baş:** Doğu Anadolu'nun bazı yörelerinde ölen şahsın kıyafetlerini ellerine alarak ve ağlayarak ağıt söyleyen bayanlardır.

**Kırgızistan Âşıklık Geleneği:** Kırgız halkı âşıklar için akın, ırcı, cırçı gibi kavramlar kullanmaktadırlar. Bu sanatçılar Kırgız halkı için çok büyük önem arz etmektedir. Kırgız sanatçıları enstrüman olarak komuz (kopuz) kullanmakta ve bunu çalarken bazı eserler söylemektedirler. Sanatçının komuz eşliğinde söylediği bu eserlere "ırlıyor" demektedirler (Nasrattınoğlu, 1992:259).

Kırgız akınları genellikle üstat sanatçıların eserlerini okuyarak sanatlarını icra ederler fakat eser üretebilme kabiliyetine sahip akınlar da bulunmaktadır. Türk Âşık geleneğindeki üstat-çırak ilişkisi Kırgızistanda hala devam eden bir gelenektir. Kırgız halkı ve sanatçıları için önem arzeden önemli hususlardan biri de Manas destanıdır. Bu destan Kırgız halkı tarafından kutsal kabul edilir ve diğer destanlardan farklı olarak enstrüman eşliğinde söylenmez. El kol hareketleri kullanılarak, belirli bir nağme eşliğinde söylenir (Arvas, 2011:32). (bk. Akın, Aytucu, Comokçu, Manasçı).

**Kırklar:** 1. Destan motiflerinden biri. 2. Sanatçılara şairlik kabiliyeti verdiği inanan din büyüklerinden biri. Türk destanları'nda ve halk inanışlarında kırk sayısının önemi büyüktür. Mutlu sonla biten halk öykülerinde kahramanlar kırk gün kırk gece eğlenirler. Türk destanları'nda kırk sayısı ile kimi olaylar engellenir. Birçok destanda kahramana bağlı kırk eren bulunur. Kırklar motifi hem destan geleneğinde hem de saz şiirinde güç, kudret, yetenek veren şahısları temsil eder (bk. Eren).

**Kıssahan:** Öykü anlatıcısı. Karakalpak milleti epik eser anlatıcıları için bu kavramı kullanır (bk. Jırav-Cırav, Cırşı).

**Kıyak:** Kırgızistan'a özgü bir enstrümandır. Kılkopuz ile benzer özellikler göstermektedir.

**Kıyır Söz:** Kırgızlar'da destanların başkişileri tarafından söylenenlerin, destanı anlatan kişilerce tekrarlanmasıdır.

**Kobız:** Kazakistan'da kopuz adlı enstrümanı kullanan kişilere verilen isim.

**Koboz:** Orta Asya şamanları'nın buldukları törenlerde çaldıkları enstrüman.

**Kobzi:** Kırım Tatar halkının kopuza verdikleri isim.

**Koçaklama:** Mertliği, kahramanlığı coşkun bir şekilde anlatan koşmalara verilen isim. Koçaklamalar da amaç yüceltmek ve cesaret vermektir. Bu şiirlerde vak'a, tarih yahut şahıs üzerinde önemle durulur. Destanlardaki gibi büyük tarihsel vak'alar yoktur. Koçaklamalarda kahraman yüceltilebileceği gibi kahramanlığın gerçekleştiği mekan vs. de yüceltilebilir.

Ehli İslam olan işitsin bilsin

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana



İsterse Uruset ne ki var gelsin

Can sağ iken yurt vermeniz düşmana

Âşık Şenlik (Gökşen, 2012:126).

**Koçaklamalı Hikâye:** Mertliği, cesurluğu konu edinen öykülerdir.

**Koltuklama:** Saz şiiri sanatçılarının eğlenmek amacıyla bir araya geldikleri, saz ve sözün bulunduğu ortamlardır.

**Komuz:** (bk.Saz, Kopuz).

**Konar Göçer Âşıklar:** Şehir ve kasaba ile ilişkileri az olan saz şiiri sanatçılarıdır.Bu sanatçıların eserlerinde tabiat önemli bir yer tutar.Köroğlu, Dadaloğlu gibi sanatçılarımız konar göçer âşıklardandır.Eserleri, dilleri, anlattıkları günlük hayatın vak'aları realist tabiat anlatımlarıyla dikkati çeker.Bu sanatçıların eserleri oldukça başarılı olup, birçoğu türkü olarak seslendirilmiştir.

**Kopuz:** Telli çalgılar ailesine mensup bir enstrüman olup ulusallık ve yücelik vasıflarına sahiptir. Çok eski devirlerden beri eğlencelerde, hastalıkları iyi etmede vs. birini yüceltmede kullanılır. Biçimsel olarak kemençe, keman, ud gibi enstrümanlara benzetilmektedir ve mızrap, yay, parmak ile çalınabilmektedir. Kırım Tatarlarının ağız yolu ile çaldığı da bilinmektedir ( Kitabi-Dede Korkud Ensiklopediyası, 1993: 185).

Telleri beygir kuyruğundan oluşan bu aletin yaratıcısının ilk sanatçı olarak varsayılan korkut ozan olduğu bilinmektedir. Sanatçının bu aletin yaratılma sırrını şeytandan öğrendiği rivayet edilir. Yüce kabul edilen bu enstrüman atasının elinde iken ölüm dahi atasına yanaşamamıştır. Elinde bu çalgı olan kim olursa olsun kendisine zarar verilmezdi (Kitabi-Dede Korkud Ensiklopediyası 1993:184).

Tar, ozan vs. olmak üzere bazı enstrümanlar kopuzdan esinlenerek oluşturulmuşlardır. Şamanların da kullanmış olduğu bir alettir. Sanatçılar İslamiyetten sonraki dönemde kopuzun yerine saz kullanmaya başlamışlardır. Kopuz, hem çalınan bir enstrüman olarak hem de sanatçıların eserlerinde bir kavram olarak saz şiirinde yer almıştır.

Kılıcının balçağına yapıştı ki bunu çarpsın. Gördü ki elinde kopuz var,

Bre kâfir, Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadım, dedi. Eğer elinde kopuz olmasaydı, ağam başı için seni ikiye bölerdim, dedi (Gökyay, 2006a:210).

Âşkın kopuzun yine çalayınmı ne dersin

Âlemlere âvaze salayınmı ne dersin

Deli Lütfü

Daima olsa müsahib nola dildâre kopuz

Her ne telden ki çalarsa uyar ol yâre kopuz

Revâni

Kopuz gibi kanı bir hubi âvâz

Ki sazın cümlesinden ola mümtaz

Revâni ( Köprülü;Caferoğlu, 2014:130).

**\*Buçi Kopuz:**"İnleyen, şakıldayan kopuz olarak bilinmektedir.

**\*Kıl Kopuz:** Kazakistan'da kullanılan iki telli, kısa saplı bir enstrümandır. Yay ile kullanılan bu enstrümanın, Dede Korkut tarafından icat olunduğuna inanılır. Telleri at kılından meydana gelen bu kopuzun, belirli yerlerinde demirler ve ziller bulunmaktadır. Bu enstrümanı kullanmak günah kabul edildiği için kullanım alanı daralmış ve canlılığını yitirerek unutulmaya yüz tutmuştur.

**\*Kolca Kopuz-Qopuzi Ozan:** Korkut Ata öyküleri'nde çok sık geçen uzun saplı, mızrapla kullanılan telli bir enstrüman. Sapı kol boyunca uzayan ve kolda çalınan bir kopuz çeşididir.

**\*Şan Kobız:** Genellikle bayanlar tarafından kullanılan bu enstrüman, ağıza konularak çalınır.

**\*Temir Kopuz:** (bk.Şan Kobız).

**\*Yaylı Kopuz:** (bk.İkliğ, Kıl Kopuz).

**Korkut Ata:** Dede Korkut öyküleri'nin bütünleyici kişisidir. On iki farklı hikâyenin birleştiği nokta bu şahsiyettir. Hastaları iyileştirmede, yeni doğan bebeklere isim

koymada, düşman ile savaşmada vs. bu şahsiyetin görüşlerine başvurulur ve kendisinden hayırlı dualar alınır. Bahşılar'ın ulu lideri ve en eski şaman olarak bilinir. Öykülerin birçok yerinde kolca kopuzu çalarak karşımıza çıktığı için kendisini en eski Türk ozanları'ndan biri olarak da düşünebiliriz(Banarlı, 1971:400).Korkut'un yüreğine coşkunluk geldiği zaman söylediği sözler kendisine gaipten gelen sözlerdir. Bu yönüyle ermiş bir kimliğe bürünür. Onun aşağıda yer vereceğimiz sözü bir bakıma ozan kimliğini desteklemektedir.

"Benden sonra alp ozanlar söylesin".

Dede Korkut (Dede Korkud Ensiklopediyası, 1993:185).

**Koşma:** Sevda, doğa, üzüntü gibi muhtevaların işlendiği, dörtlüklerle kurulan şiirlerdir. Âşık nazmında özel bir yeri ve ehemmiyeti bulunmakta olup klasik nazımdaki gazelle benzerlik göstermektedir.

\***Acem Koşması:** Hecenin 8'li ve 11'li vezniyle okunan, özel bir nağmesi olan koşmalardır.

\***Ayaklı Koşma:** (bk.Müstezat Koşma).

\***Düz Koşma:** Her dört mısranın son mısraları yeniden söylenen koşmalardır.

\***Evvel-Ahir Koşma:** Mısra başı ile mısra bitişi benzer harfi bulunduran koşmalardır.

\***Koşa Ayaklı Koşma:** Mısraların ortasında iç uyak bulunan koşmalardır.

\***Koşa Yarpag Koşma:** Azerbaycan'da koşa ayaklı koşmalara verilen isim.

\***Yedekli Koşma:** (bk.Cıgalı Tecnis).

\***Yedekli Beşli Koşma:** Bendlerle oluşturulan koşmalardır.Her bendde iki kısım vardır.Her bendin başlangıç kısmı beş mısradan, ikinci kısmı da dört mısradan meydana gelir.

\***Yedekli Manili Koşma:** Koşma mısralarının ikinci mısrasından sonra araya ya benzer kafiye bir maninin dört mısrası veya kafiye düzeni maniye aykırı fakat yedi heceli ve mısra sayısı dört, beş, altı, yedi, sekiz şeklinde değişen kısımların girmesiyle meydana gelen koşmalardır.

\***Musammat Koşma:** (bk.İç Kafiye).

\***Musammat Ayaklı Koşma:** Hem musammat koşmaların hem de ayaklı koşmaların tüm özelliklerine sahip koşmalardır.

\***Müstezat Koşma:** Koşmadaki ilk dört mısranın ikinci ile dördüncü mısralarından sonra küçük bir mısranın ilave edilmesi ile oluşturulan koşmalardır.

\***Nakıs Koşma:** Azerbaycan nazmında kullanılan ayak kısmı beş heceden oluşan koşmalardır.

\***Tek Kafiyele Koşma:** Nazmın tamamına tek uyağın hâkim olduğu koşma biçimidir.

\***Zincirli Koşma- Zincirbend Koşma:** Her dört mısranın bitiş mısrasındaki kafiyele kavramın bir sonraki dört mısranın ilk mısrasının başında aynen söylenmesi şeklinde oluşturulan koşmalardır.

\***Zincirbend Ayaklı Koşma:** Ayaklı koşmaların kısa mısraları yahut kısa mısraların son kavramları, kendinden sonraki mısralarda aynen söyleniyorsa bunlara zincirbend ayaklı koşma denir.

**Koşma-Şarkı:** İlk dört dizenin ikinci ve dördüncü dizelerinin diğer dörtlü dizelerde aynen söylendiği koşmalardır.

**Koşmak:** Sanatçıların manzumları nağmeli, ahenkli biçime sokmalarıdır.

**Koşma Tipi:** Bir kafiyeleme biçimidir. İlk dört dize dışında uyak şeması birbiriyle aynıdır. Dizeler arasında bütünlüğü gerçekleştiren bir esas uyak mevcuttur.

**Koşok:** Kırgızistan'da ağıt için kullanılan söz.

**Koşuk:** Reşit Rahmeti Arat'ın "Eski Türk şiiri" adlı eserinde "koşug" olarak geçmekte olup şiir manasında kullanılmıştır. Arat, bu kavramın Kutadgu Bilig'in esas kısmında bulunmadığını fakat daha sonra eklenen kısımlarında geçtiğini ifade ederek şu örneği verir:

Bu Türkçe koşuglar tüzettim sanga

Okırda unıtma du'a kıl manga

**Türkiye Türkçesi:**

Bu Türkçe beyitleri senin için düzenledim. Ey bunları okuyan, okurken bana dua etmeyi unutma (Arat, 1965:12).

**Koştasuv:** Kazakistan'da memleketinden uzak kalanların, gelinlerin baba evinden çıkarken, ölüm döşeğindeki okudukları nazımlardır.

**Köñül Aytuv:** (bk.Cubatuv).

**Köris-Körisüv:** Kazakistan'da ölen birinin hanesine uğrayan kişilerin önünde ağıt seslendirilir. Hanedeki bayanlardan birinin seslendirdiği bu ağıta verilen isimdir. Vatanına yahut sevdiklerine kavuşma esnasında da seslendirilebilirler.

**Köroğlıhan:** Özbekistan'da Köroğlu manzumelerini okuyanlara denir.

**Köroğlu Kolları:** Koçaklamalı öyküler grubunda yer alır.

**Köroğlu Makamları:** Anadolu'nun doğusu ile Azerbaycan coğrafyası'nda, değişik nağmelerle okunan yiğitlemelerdir.

**Köroğlu Okumak:** Sanatçının halk öykülerini anlatırken, mertlik duygusunun hüküm sürdüğü bölümlerde söylediği nağmelerdir.

**Kövür:** (bk.Çöğür).

**Köy Çürçök:** Altay Türkleri'nde destan için kullanılan söz.

**Köy Odaları ve evler:** Saz şiiri sanatçıları düğünlere gitmediklerinde maddi durumu iyi yahut hatırı sayılır kişilerin hanelerinde, köy odalarında kurulan saz toplantılarına giderler ve sanat eserlerini burada dillendirirler. Üstat sanatçılar bazen talebelerini de bu toplantılara götürürler. Ustasıyla beraber toplantılara katılan talebeler saz şiirinin icrasını yakından takip etme şansı bularak kendisini yetiştirir.

**Köy ve Oymak Âşıkları:** Kırsal kesimden ve konar göçer aşiretlerin içinden çıkmış sanatçılardır."Ozan, Baksı, Kam, Oyun" gibi kavramlarla adlandırılan sanatçılar geleneğini sürdürürler. Herhangi bir eğitim görmeyip, tamamen gelenekten beslenmişlerdir. Eserlerinde hece ölçüsünü kullanmışlar, aruz ölçüsüne yer vermemişlerdir. Klasik edebiyatın nazım biçimlerinden etkilenmemişlerdir. Anlatımları gösterişsiz ve içtendir. Söylemek istediklerini biraz sert bir üslup kullanarak, doğrudan söylerler. Dağlar, yollar, dargınlıklar, kavgalar, başkaldırıları bu

sanatçıların eserlerinin muhtevasını oluşturur. Bu sanatçılar genellikle Anadolu'nun doğu ve güneydoğusu'ndan çıkmış kişilerdir (bk.Konar Göçer Âşıklar).

**Kubur:** İçel yöresi'nin köy yerlerinde tek telden oluşan kopuz türüne verilen isim.

**Kubuzluğ Kişi:** Divan-û Lügati't Türk'te kopuz kullanan şahıs için kullanılan söz.

**Kubzaşmak:** Divan-û Lügati't Türk'te kopuz çalma yarışına verilen isim.

**Kurayşı:** Başkurtlar'da destan anlatıcıları için kullanılan söz.

**Küy:** Kazakistan'da dombıra müziğine verilen isim.

## 2.14. L

**Laf Atma:** Atışmalarda karşı tarafı sinirlendirecek sözlere yer verilmesidir.

**Las:** (bk.Ağıt).

**\*Las Etmek:** Sivas'ın bazı yörelerinde ağıt okumaya verilen ad.

**Lavik:** İç Anadolu'nun bazı yörelerinde ağıt için kullanılan söz.

**Leb Değmez:** Dudak ünsüzlerinin okunmadan yapıldığı söyleşmelerdir. Karşılaşacak olan sanatçıların alt dudağı ile üst dudağının ortasına kürdan veya iğne bırakılarak söylememeleri gereken ünsüz harflerin söylenmesine engel olunmuş olur. B,m,p,f,v ünsüz harflerini dile getiren sanatçı söyleşmeyi kaybetmiş olur.

Cahilin sözleri yalan

Hakka gider destur alan

Şarkışlalı âşık olan

Sazlanır da ağlar gezer.

Sefil Selimi (Tanrıkulu, 2000:323).

**Lele:** Azerbaycan'da "âşık" kavramı kullanılmadan önce saz şiiri sanatçıları için kullanılan söz.

## 2.15. M

**Madras:** (bk.Ağıt).

**Mahlas:** Bir kimsenin sanatçı kimliğinde yahut gerekli başka durumlarda kullandığı ad, lakap. Bu geleneğin içinde yaşanan toplumun gerekliliklerinden doğduğu ve çok eski devirlerden beri kullanıldığı düşünülmektedir. Klasik edebiyatta ve saz sanatında sıklıkla rastladığımız bu geleneğin sanatçılar tarafından tercih edilmelerinde sanatsal faktörler etkilidir. Sanatçının asıl kimliğinin sanatçı kimliğinin önüne geçmemesi yahut etkilememesi, sanatçının kullandığı lakaplar ile okuyucunun, dinleyicinin dikkatini çekmeye çalışması şeklinde sıralanabilir.

Bazen de isim benzerliği bulunan sanatçıları birbirinden ayırt etmek için kullanılmaktadır. Hem geçmişte hem de günümüzde aynı lakabı kullandıkları için birbiriyle karıştırılan sanatçılarımız da olmuştur. Sanatçılar kullanacakları adları kendileri de belirleyebilmekte fakat daha çok bir sanat erbabından yahut uyku esnasında bir din büyüğünden alınmaktadır. Ayrıca bağlı bulunduğu bir din grubunun adını, kendi soy ismini de lakap olarak kullanabilmektedir. İbrahim Kara lakap olarak soy ismini kullanırken; Murat Çobanoğlu, Mahmut Coşkun, Mehmet Çağlar, Ayşe Çağlayan gibi sanatçılar soy isimleriyle beraber isimlerini de kullanmışlardır. Sanat yaşamları boyunca değişik birçok ad kullanan sanatçılarımız mevcuttur. Bu durum mahlasın sadece bir kere değil bir defadan fazla alınabileceğini göstermektedir. Bu isimler genel anlamda eserin son kısımlarında yer almaktadır. Âşık Dertli de bir dörtlüğünde yaşadığı sıkıntılardan dolayı kendisine dertli takma adını seçtiğini ifade eden sözler kullanmıştır.

Cephede orduya mermi çekerim

Sıkışırsam silah dahi sıkırım

Ayşe ÇAĞLAYAN'ın coşkun akarım

Sellerimiz Atatürk'ün selidir

Âşık Ayşe ÇAĞLAYAN ( Nasrattınoğlu, 1992b:34).



**\*Mahlasname:** Üstat bir sanatçının talebesine lakap olarak kullanacağı ismi verirken yazdığı şiiirdir. Talebesinin sanat yaşamında kullanacağı ismi burada belirtirdi.

**Manasçı:** Kırgızlar'ın ulusallık özelliği taşıyan " manas" adlı manzum eserin anlatıcısı. Önemli manasçılardan bazıları şunlardır: Tınıbek Capıyoğlu, Bağış Sazanov, Canıbay Kocekov, Moldobasan Musulmankunov (Nasrattınoğlu, 1992a:260). (bk.Comokçu).

**Matemci:** (bk.Âşık Bacı).

**Matemname:** (bk.Ağıt).

**Mat Etme:** Söyleşmeyi gerçekleştiren sanatçılardan birinin diğerine üstünlük sağlamasıdır. Karşılaşmanın esas gayelerinden biridir. Karşılaştığı sanatçıyı mat eden diğer sanatçı seyircinin ve üstatlarının takdirini kazanmış ve sanatını ispat etmiş sayılır. Atışma ve deyişmelerde böyle bir durum söz konusu değildir.

**Mat Olma:** Söyleşen sanatçılardan biri diğerine üstünlük sağladığında üstünlük sağlanan için söylenen söz.

**Medetname:** (bk.İstimdatname).

**Methiye:**1.Klasik edebiyatta din veya devlet liderlerini yüceltmek amacıyla kaleme alınan eserler. 2.Saz şiiiri toplantıları bittikten sonra ev sahipliği yapan kişilerin yüceltildiği eserlerdir.

**Meydan Edilme:** (bk.Divana Çıkma, Meydan Etmek).

**Meydan Etmek:** Konargöçer olan saz şiiiri sanatçılarının uğradıkları muhitlerde, o muhitin yerli halkı yahut sanatçıları tarafından sanat gücünün sınanmasıdır.

**Meydan Sazı:** (bk.Çöğür).

**Meydana Çıkma:** (bk.Divana Çıkma, Meydan Etmek, Meydan Edilme).

**Meyhana:** Gönülden geçen sözlerin, aniden, bazen manzume şeklinde, bazen eleştiri yahut mizah anlayışıyla fakat genellikle konuşur gibi sanatçı tarafından söylenmesidir. Aslında iki şahıs arasında gerçekleştirilen karşılıklı şiiir okuma olayıdır. Meyhana iki şahıs arasında olabileceği gibi birkaç şahıs arasında da, sırayla söylenebilir. Eğlence meclislerinde vs. bazen tek, bazen de karşılıklı bir şekilde söylenir (Şenel, 2014:198-199). (bk.İrtical).

**\*Meyhana Koşmak:** Meyhana okumaya verilen isim.

\***Meyhanacı:** Meyhana söyleyene verilen isim.

\***Meyhanacılık:** Meyhana okuma olayına verilen isim.

\***Meyhanacılık Eylemek:** (bk.Meyhanacılık).

**Mizah:** Şifahi edebiyattan günümüze kadar birçok edebi türde yer alan komedi unsurudur. Eserlerde yalnızca eğlence amaçlı kullanılmayıp, okuyucunun yahut dinleyicinin ilgisini ve beğenisini kazanma, eğitim ve öğretim gibi pek çok amaçlarla kullanılmıştır. Saz şiiri sanatçıları tarafından da sıklıkla kullanılan mizaha özellikle söyleşmelerde, destanlarda çok sık rastlamaktayız.

### **İki Gözüm Kör olsun**

"Yıl 1969.Sivas güzellerinden bir kız Veysel'i köyünde ziyarete gelir. Veysel, tüm topluluk içinde kulağına bir şey söylemek bahanesi ile kıza yaklaşmasını söyler. Güzel kız yanaşır. Fırsatını bulan Veysel, kızı öper. Oradakiler kahkahalarla gülerler. Veysel, neden güldüklerini sorunca, kızı öptüğünü söylerler. Bunun üzerine Veysel:

"Ben öyle bir şey yaptıysam iki gözüm kör olsun" der (Kaya,2004:27-28; Alptekin, 2009:33).

**Möhürbend:** Azerbaycan nazmında sanatçıya özgü dizelerde onun isminin bulunması (bk.Mahlas).

**Muamma:**1.Saz nazmında hece ile yazılan bir biçim. 2.Bilmece. Latin harfleri kullanılmadan önce harf sistemine göre tertip edilen bu tür, esasen tasavvufta Yaradan'ın isimlerini buldurmaya yönelik sorulurdu (Pala,2003:339). Halk nazmında tasavvuftan farklı olarak yalnızca ad buldurmaya yönelik değildir, kişi adı veya nesne adı şeklinde sorulurdu. Fasıl toplantılarında sanatçıların lideri sayılan sanatçı toplantıdaki sanatçıların tümüne bilmeceyi sorar.

Kendisinden yanıt alınamayan sanatçının geçici olarak sazına el konulur. Bilmeceyi düzenleyene övgüler edilir, bilmeceyi yanıtlayana armağanlar sunulur. Sanatçılar birbirlerine bilmece yönelterek de karşılaşma yapabilirler, ayrıca sadece sanatçılara sorulmak zorunda değildir. Topluluktan seçilebilecek herhangi bir izleyiciye de yöneltiler. Muammaların hem soru kısmı hem de yanıtı kısa ve öz bir biçimdedir (bk.Askı).

Mevlüt İhsani- Tanrıkulu'nun muammalı atışması

Dinle beni Nazım Hoca

Bayburt'ta iki "b" gördüm

Seni düşürecek hece

Boyabat'ta iki "b" var.

Dinledim sözünü ustam

Babada iki "b" gördüm

Haber geldi bana dosttan

Bebede iki "b" gördüm (Tanrıkulu, 2000:28).

**\*Muamma Atma:** Saz şiiri sanatçısının "muamma" adı verilen bilmeceyi söylemesine verilen isim.

**\*Muamma Çözme:** (bk.Muamma İndirme).

**\*Muamma İndirme:** Eğlence topluluklarında nazımla yazılan bilmecelerin topluluğun gerçekleştiği muhitin herhangi bir yerine asılması ve topluluk tarafından yine nazımla yanıtlanmasıdır. Muammayı yanıtlamayı başaran hüner göstermiş sayılır.

**Muaşere:** (bk.Karşılaşma, Deyişme, Atışma).

**Muhammes:** Klasik nazmın ve saz sanatının ortak şiir biçimi olup, esasen klasik nazıma özgü bir biçimdir. Hem aruzlu hem de heceli şekilleri mevcuttur. Divani ile başlayan söz muhammes ile sona erer (Albayrak, 2010:416).

**\*Evvel-Ahır Muhammes:** Nazmın bütününde mısralarındaki ilk ve son harfleri benzerlik gösteren muhammeslerdir.

**\*Ciğalı Muhammes:** (bk.Orta Muhammes).

**Muhammes:** Türkmenistan halk nazmında dünyadan hoşnutsuzluğu ele alan bir makam.

**Müfred:** Bir beyitin iki dizesinin uyaklarının benzer olmamasını saz şiiri sanatçıları ve klasik edebiyat sanatçıları müfred olarak adlandırmaktadırlar.

**Mühürhane:** (bk.Dalhane).

**Münacaat:** Klasik edebiyatta bir nazım biçimi olan kasidenin bölümlerinden biri olup, muhtevası Allah'ı yüceltme, ondan istekte bulunmadır. Ayrıca Türkmenistan halk nazmında bir makam ismi olup, muhtevası klasik edebiyattaki münacaat ile aynıdır. Çoğunlukla Bektaşî sanatçılarının eserlerinde yer verdikleri bir nazım şeklidir.

Bir mürvetim vardır gerçek erlere

Muhammed Mustafa Ali'den meded

Hatice Fatıma candan yArlara

Hasan ile Hüseyin veliden meded Noksani (Kaya,1990:37).

**Münazara:** (bk.Atışma, Deyişme, Karşılaşma).

**Mürâcaa:** (bk.Dedim-Dedi).

**Müstear:** Sanatçıların mensur eserlerde kullandıkları ikinci ad, lakap.

**Müstezat:**1.Halk şairlerinin söylediği duygulu ritme sahip saz havası. 2.Yedekli nazım biçimi.

Ey şah-ı cihan şevket-ü devlet senin olsun

Lezzet benim olsun

Âlemdeki hep âlem-i işret senin olsun

Mihnet benim olsun

Hicrinle gönül terk-i diyar eyledi naçar

Ey şûh-ı sitemkâr

Şimden geri ol rah-ı selamet senin olsun

Gurbet benim olsun

Âşık Ömer (Köprülü, 2004:283).

**Müşaare-Müşaire:** (bk.Atışma).

## 2.16. N

**Noktasız Koşma:** Arap harfleri kullanılarak noktası bulunmayan harflerle oluşturulmuş kavramlarla üretilen nazımlardır.

**Nakarat:**1.Halk şiirinde kavuştak yahut bağlama. 2.Saz şiirinde tek ayak.(bk.Tek Ayak)

**Nazire Söyleme:** Klasik nazımda bir sanatçının eserine başka bir sanatçı tarafından benzer vezin ve uyakla başka bir eserin kaleme alınmasıdır. Âşık sanatçıları da bu geleneğe yer verirler. Söyleşmelerde sanatçıların birbirlerine uyak konusunda ayak uydurmaları da bir çeşit nazire söyleme geleneği olarak düşünülmektedir. Saz şiirinde üstat sanatçıların eserlerine talebelerinin yazmış olduğu nazire örnekleri ile sık sık karşılaşmaktayız.

### **Nurî'nin:**

"Evvel ateş püskürürken ağzından  
Şimdi bir pamuğu yakamaz oldum  
Tab ü fer kesildi iki gözümden  
İpliği iyneye takamaz oldum" (Yardımcı, 2013a:201).

### **Şeklinde Başlayan Mısralarına Hüznî:**

"Kırcı boran duman tuttu dağları  
Kapıdan dışarı çıkamaz oldum  
Esti bad-ı hazan bozdu bağları  
Bağıma bahçeme bakamaz oldum" (Oğuz:135;Yardımcı, 2013a:201).  
Mısralarıyla başlayan bir nazire yazmıştır.

**Nevruzi:** Hem halk edebiyatı'nın diğer şairleri hem de saz ustaları tarafından söylenen duygulu havalardan biri.

## 2.17. O

**Olonghosut:** Yakutlar'da destanları anlatan şahıslara denir.

**Ongon:** (bk.İyekil).

**On Yedi Kemer-Best:** Hz.Ali'nin şehit edilen on yedi oğlunun durumunun sanatçıların eserlerinde konu edilmesidir.

**Orbu:** Kamlık yapan sanatçının kullandığı tokmağa Altay milleti'nin verdikleri isim. Üzerinde yer alan metallerin ses çıkarması nedeniyle bu tokmak, aynı zamanda bir çalgı olarak da kabul edilmektedir. Bazı orbular ayı pençesinden yapılmaktadır.

**Oyanma:** Çankırı'nın kırsal kesimlerinde bulunan, okuma yazma bilmeyen saz şiiri sanatçılarının bir sanatçının şiir okumaya başladığı tarihi dile getirirken kullandıkları kavramdır.

**Oyun:** Yakutlar'da en eski Türk sanatçılarına verilen isim.

**Ozan:**1.Saz sanatçısı. 2.Saz ustalarının kullandığı lakap. 3.Telli bir çeşit çalgı aleti. Kopuzun ozandan türediği bilinir. Sanatçı, şair manasında kullanılırken bir enstrüman çalabilme kabiliyetine sahip olup olmadıklarına bakılmaz.Eskiden Türklerin ordularında devlet büyüklerinin yanında ozanlar yer alırlardı.Bunlar kopuz kullanarak eserler seslendirip halkı eğlendiriyorlardı.Toplumda yaşanan önemli olaylar yahut hayatını kaybedenler için şiirler ürettikleri gibi destanlardan alınan parçaları da seslendirirlerdi.Toplumda herkesin artık esas işini yapmaya başlaması ile ozanların ve bahşilerin hasta iyileştirme, falcılık vs. görevleri ortadan kalkmış, yalnızca "halk sanatçısı" olarak adlandırılmışlardır (bk.Bahıcı-Bahşı-Baksı-Bakşı).

Türkçe'de şaire "ozan" denirdi

Bu manada " Baksı", "Oyun" da birdi.

Ozan kelimesi: bilgiç demektir

Ozanı olmayan boy, hiç demektir

Doktordu, kahindi, sahirde ozan

Çalgıcı, oyuncu, şairde ozan.

Ozanda her türlü marifet vardı

Her Őeyi bilirdi, her Şey yapardı.  
Düğünde, ölümdede, orduda, cenkte  
Duyulurdu sesi başka ahenkte  
Güldürür, ağlatır, coŐtururdu hep  
Yiğidi savaşa koŐtururdu hep  
NeŐeye, mateme, döğüŐe, aşka  
Sazıyla, sözüyle hizmetten başka  
Tahir'ül Mevlevi (Karataş, 2004:365).

**Ozanlama-Ozannama:** Sanatçılarının söyledikleri eserlere denir.

**Ozanlama Okumak:** Sanatçı üslubunda eserleri dile getirmek.

**Ozanlar Şiiri:** (bk.Şairnâme).



## 2.18. Ö

**Öğüt:** Bir şahsa, bir topluma yol göstermek, tavsiyelerde bulunmak adına söylenen özlü sözlerdir. Atasözlerimizin en temel amaçlarından biri olan bu yararlı sözlere, klasik edebiyatın ürünlerinden olan pendnelerde, mesnevilerde; halk sanatının öykülerinde, oyunlarında, destanlarda, ozanlık sanatı eserlerinde sıklıkla yer verilmiştir. Ozanlık sanatında babadan oğula, kocadan karısına, üstattan talebesine, hatta mecazi olarak sanatçı enstrümanına, gönüle ve dünyaya da öğütlerde bulunulur. Bu öğütler saygı ve sevgi, birlik ve beraberlik, dürüstçe yaşamak, adil olmak, edepli olmak, yiğit olmak gibi konular üzerine söylenir. Fasıllarda bir bölüm olan tekellümün içerisinde de öğüt yer almaktadır.

Ben gidersem sazım sen kal dünyada

Gizli sırlarımı aşikâr etme

Lal olsun dillerin söyleme ya da

Garip bülbül gibi ah ü zar etme

Âşık Veysel ŞATIROĞLU (Oğuzcan, 1973:277-278; Kaya, 2004:125; Alptekin, 2009:89).

**Öleñ:** Kazak sanatçıların belirli bir nağmeye sahip bütün edebi türler için kullandığı genel bir isim.

**Öleñşi:** Öleñ denilen türleri dile getiren şahıslardır.

**Ölü Deşeti:** Daha önce başkaları tarafından dile getirilen, ilk kez okunmayan ağıt demektir. Çukurova sanatçıları ağıt okuyacakları sırada asıl ağıtları okumaya başlamadan önce başka kişiler tarafından okunmuş olan bu ağıtların bir kısmını okurlar.

**Önden Gitme:** (bk.Ayak Açma).

**Örtmece:** Müstehcen söyleyişlerin saz sanatçıları tarafından uygun bir dille ifade edilmesidir.

**Özbekistan Âşıklık Geleneği:** Âşıklık geleneğini icra eden sanatçılara Özbekistan'da da "bahşı"adı verilmektedir. Bu sanatçılar Özbekistan halkı arasında

önemli görülmüş hatta bu sanatçılardan bazılarının heykelleri bile dikilmiştir. Fakat politik nedenlerden dolayı bu sanatçılara ve geleneğe verilen önem giderek azalmıştır.

## 2.19. P

**Parsa Tepsisi:** Saz toplantıları bitiminde bahşış istemek için topluluk içerisinde dolaştırılan tepsi benzeri şeyler.

**Perde Âlemi:** Kastamonu yöresi'nde itibarlı kişilere özgü hanelerde saz sanatçıları tarafından gerçekleştirilen şenlik.

**Peşiro:** Halk öyküleri sanatçılarının esas öyküye girmeden önce icra ettikleri bölüme Anadolu'nun doğusunda verilen isim (bk.Döşeme).

**Peşrev-Pişrevi:** Halk öyküleri'nin ritimli bölümlerinde bu bölümlerin arasına ufak parçalar eklenmesidir.

**Pir:** (bk.Eren).

## 2.20. R

**Realist Halk Hikâyeleri:** Olağanüstü vakaların yer almadığı öykülerdir. Bu öykülerde İstanbul'un varlıklı çevrelerine mensup şahısların yaşadıkları vakalar ele alınır. Vakalar'ın geçtiği mekânlar İstanbuldaki zengin muhitlerdir.

**Rebâb-Rübâb:** Mızrap ile yahut parmak ile kullanılan, telleri bağırsak yada ipekten meydana gelen beş telli bir enstrümandır. Teknesiyle sapının birleştiği yerde iki boynuz figürü bulunmaktadır (Gürdal, 2014a:168).

İran coğrafyasında elle yada mızrapla kullanılırken, Arap coğrafyasına geçince yay ile kullanılmıştır. Kullanılma şekli kemeçe ile benzerlik göstermektedir. Dik tutularak ve dize dayayarak kullanılır.

**Revan Çukuru:** Anadolu'nun doğusunda sıklıkla kullanılan, orta ve yürük hızla okunan bir saz havası.

**Rubai:** (bk.Dübeyt).

\***Geraylı Rubai:** Dört mısra, tek bentten meydana gelen lirizmin hakim olduğu geraylılardır.

**Rüya Motifi:**1.Destan motiflerinden biri. 2.Saz şiiri sanatında Âşıklık kazanma şekillerinden biridir. Destanlardaki başkişinin yahut mensubu olduğu boyun, kabilenin başına gelecek olayların rüya esnasında görüldüğüne inanılır (bk.Bade, Buta-Put, Âşıklık kazanma şekilleri).

## 2.21. S

**Saat Çukuru:** Kendisine özgü nağmesiyle, duygulu bir biçimde söylenen saz havası. Genellikle Anadolu'nun doğusunda bulunan sanatçılar tarafından söylenirler.

**Saçı:** Fasıllarda üstünlük sağlayan kişilere verilmek üzere topluluktan toplanan para veya nesnelere. Türk geleneklerinde evlenen çiftlerin haneden çıkarken başlarının üzerine fırlatılan para, yiyecek veya nesnelere verilen armağanlar da bu isimle anılmıştır.

**Sagu:** Yazılı edebiyat döneminden önce, yalnızca ölüm üzerine söylenen ağıtlardır. Aşağıda yer verdiğimiz Hunlar'a ait olduğu bilinen sagu örneği, bu türün geçmişinin çok eski olduğunu dolayısıyla saguların ilk ağıt örneklerimiz olduğunu göstermektedir (bk.Ağıt).

Yen-çi-san dağını kaybettik

Kadınlarımızın güzelliğini elimizden aldılar

Si-lan-şan yaylalarını kaybettik

Hayvanlarımızı çoğaltacak vesaiti elimizden aldılar (Atsız,1992:88; Oğuz, 2007:139).

**Sağıt:** Bir canlıyı yahut olayı tasvir eden, genellikle destanlarda bulunan nazımlardır.

**Santur:** Kanuna benzeyen bir enstrüman olup, tokmak ile çalınır. Abdülaziz Bey, Osmanlılar zamanında santurun Museviler tarafından oldukça ilgi gören bir enstrüman olduğunu ve parmağa sarı renkte bir alet takılıp ufak değnekler ucundaki ufak tokmaklarla kullanıldığını ifade etmektedir (Özdemir, 2011:145).

Santur mu istersin saz mı istersin

Ördek mi istersin kaz mı istersin

Domurcuk memeli kız mı istersin

Ben senin kahrını çekemem gönül

Karacaoğlan (Sakaoğlu,2004:481;Cafer Özdemir, 2011:146).

**Sataer:**1.Telli enstrümanların bir çeşidi. 2.Saz şiiri sanatçısı için kullanılan bir kavram.

**Satranç-Şatranç:** Klasik edebiyatın etkisinde kalmış olan saz şiiri sanatçıının aruzun belirli kalıplarıyla ürettikleri şiirlere denir. Bu şiirlerde taktiller yukarıdan aşağıya doğru benzer sıra ile yerleştirilir. Mısraların uyaklı parçaları alt alta dizildiğinde dörtlü mısralardan oluşan bir biçim meydana çıkar.

Düştü gönül çaresine kaşlarının karesine

Çehre-i mehparesine yandı derûnum görelî

Vardı ellerim eline tutuldu dilim diline

Kakülünün bir teline bağladı bu can u dii

Kendi güzel namı güzel gönlüme aramı güzel

Lehçe-i gülfamı güzel dinle bu rengin gazeli

Emrah (Karataş, 2004:407).

**Saz:** Telli enstrümanlar için kullanılan genel isim. Bu enstrümanı çalarak eserler üreten sanatçılara saz sanatçısı adı verilmiştir. Sanatçılar hem eserlerinin içeriğinde bu enstrümana yer verirler hem de icrasında kullanırlar. Saz, sanatçı için bazen bir sırdaş bazen nesiller boyunca adının ve sanatının yaşamasına yardımcı öğedir. Âşık ve sazı arasındaki ilişki atasözlerine de konu olmuştur. Eski devirlerde bazı toplumlarda saz şeytan işi sayılmış ve yasaklanmıştır. Devai Bayburtlu Celali, Ruhsati, Seyrani, Fenni, Nazi gibi sanatçılarımız da yaşadıkları toplumun bu tarz düşünceleri nedeniyle saz çalmayı öğrenememiş, sanatlarını yalnızca sözleriyle dile getirmişlerdir. Dertli, Beypazarı kadısının "O aletin içinde şeytan vardır; çalması, kırıp atsin" sözlerine karşılık birkaç dörtlük yazmıştır. Aynı şekilde Abdal Musa da yaşadığı çevrenin saza olumsuz manalar yüklemesi nedeniyle sazı yücelten dörtlükler dile getirmiştir. Saz ile ilgili aşağıda yer verdiğimiz örnekler, sazın âşık için

öneminin büyük olduğunu ve tüm olumsuz düşüncelere rağmen âşığın sazından vazgeçmeyip, onu sahiplendiğini göstermektedir.

Telli sazdır bunun adı

Ne ayet dinler ne kadı

Bunu çalan anlar kendi

Şeytan bunun neresinde

Dertli (Yardımcı, 2013c:323)

Meclisleri abad eyler

Ne günahı telli sazın

Melul gönüller şad eyler

Ne günahı telli sazın

Abdal Musa (Sakaoğlu, 1985:173; Oğuz, 2007:163).

Âşık sazla, maşuk nazla müteselli olur (Tülbendçi, 1977:68).

**\*Saz Sohbeti:** Sanatçıların bir araya gelerek üstünlük amacı gütmeyen yaptıkları keyifli söyleşmelerdir.

**\*Saz Şiiri:** (bk.Âşık Edebiyatı).

**\*Saza çıkmak:** (bk.Berat).

**Sazlamağ:** Kerkük milleti'nin ağıt için kullandıkları söz.

**Sazandar:** Alevi-Bektaşî meclisleri'nde saz çalarak eser okuma.

**Selis:** Klasik edebiyatın etkisinde kalmış olan saz şiiri sanatçılarının aruzun belirli kalıpları ile ürettikleri şiirlerdir.

**Semai:** Uyak tertibi, dörtlük, muhteva ve saz şiirinde yaygınlığı bakımından koşma türüyle benzerlik göstermektedir. Fakat vezin sayısı ve kendisine özgü nağmelerle dile getirilmesi koşma türünden farklı olan yönlerinden bazılarıdır. Aruz vezniyle de üretilmelerine karşın çoğunlukla hece vezniyle üretildiklerinde güçlü türlerden olmuşlardır.

Şu kimsesiz sahralarda  
Diken oldu gülüm benim  
Gizli gizli tenhalarda  
Ağlamaktır halim benim  
Gülü dikene katalı  
Diken elime batalı  
Yar beni yardan atalı  
Bükülmüştür belim benim  
Kayserili Seyrani (Köprülü, 2004:495).

**\*Ayaklı Semai:** (bk.Yedekli Semai).

**\*Musammat Semai:** Hece ölçüsü veya aruz ölçüsüyle yazılan çift uyaklı semailerdir.

**\*Yedekli Semai:** Bentleri ve bağlantıları sekiz hece olan şiirlerdir.Bent sayıları üç/sekiz arasında değişir.Bağlantı sözleri aynen tekrarlanabileceği gibi benzer kafiyeyle sahip farklı sözlerle de olabilir (Kaya, 2014:848).

**Semai Kahvehaneleri:** (bk.Çalgılı Kahve).

**Semeteyci:** (bk.Manasçı).

**Serküşte Hikâye:** Âşıklar tarafından dile getirilen hacimce küçük öykülerdir.

**Sesen:** (bk.Kurayşı).

**Sıbızgı:** Destan okurken çalınan üflemlili bir enstrüman. Kazakistan'a özgü bir enstrüman olarak bilinmekte olan sıbızgının dört yahut altı adet deliği mevcuttur. Bir kamıştan yahut ağaçların iç kısmının oyulmasıyla yapılmaktadır. Aşağıya doğru tutularak ve yanlama üflenerek kullanılmaktadır.

**Sıbızgıcı:** Sıbızgıyı çok iyi kullanabilen sanatçılara verilen isim.

**Sıdkını Tahkik:** Saz şiiri geleneğinde üstat sanatçıların yetiştirdikleri talebelerin sanatta yeterliliklerini ölçmek amacıyla yaptıkları sınavdır. Talebeler sanatlarının ilk dönemlerinde üstat sanatçılara ait eserleri okuyarak sanatlarını icra ederler. Daha



sonra kendileri de eserler üretip ürettikleri bu eserleri çalıp söylemeye başlarlar. Bu durumda üstat sanatçılar talebelerinin sazını, sözünü sınırlar.

**Sıgıt:** Altaylar'ın ağıt için kullandıkları söz (bk.Ağıt).

**Sıgıtçı:** Doğu Anadolu'da ağıt okuyan bayanlara denir.

**Sığır Dili:** Cönkler'de en fazla kullanılan dış yüzey şekillerinden biridir. Aşağıdan yukarıya doğru açılırlar (bk.Cönk).

**Sır Olma:** Halk öyküleri'nde bir motif.

**Sızılama:** Anadolu'nun doğusunda ağıt yerine kullanılan isim.

**Sızlamağ:** Ağıt okumaya denir.

**Sızlayan:** Ağıt okuyanlara-çoğunlukla bayanlara- denir.

**Sormaca:** Sanatçının halk öykülerini dillendirirken eksik kalmış öyküyü tamamlayabilmek için seyirciye sual sorarak hatırlatma istemesi.

**Sorgulama:** Sual- yanıt şeklinde gerçekleştirilen karşılaşmalardır.

**Sorulu Ayak Açma:** Sual ile gerçekleştirilen söyleşmelerdir. Sanatçıyı zorlamak için başvurulan uyaklardan biridir.

**Soy:** Korkut Ata öyküleri'nde şiir manasında kullanılan söz.

**Soylama:** Belirli bir kurala, ezgiye uymadan bir varlığı, nesneyi, yöreyi, doğal güzelliği tanıtmaya amaçlı söylenen sözlerdir. Gezgin sanatçılar gittikleri diyarları, oradaki insanları, yaşamlarını anlatarak bu türün edebiyatımızda var olmasına katkı sağlamışlardır. Halk öyküleri'nde esas öyküyü anlatmadan önce söylenen döşemeler bu tür için en güzel örneklerdendir.

**Söyletme:** Destanlar'da sıklıkla görülen bir söz sanatıdır. İnsan haricindeki nesneye, kavrama yahut hayvana; insana özgü özelliklerin kazandırılması şeklinde yapılır.

Çiğdem der ki ben elayım

Yiğit başına belayım

Hepisinden ben alayım

Benden ala çiçek var mı?

Âşık Veysel ŞATIROĞLU (Albayrak, 2010:144).

**Söz Vurma:** (bk.Taşlama).

## 2.22. Ş

**Şadılık Çalmak:** Korkut Ata'nın eğlencelerde, savaşlardan önce, doğumlardan önce vs.durumlarda kopuz çalmasıdır.

**Şahbeyit:** Sanatçıların kendi isimleri yerine kullandıkları isimlerin yer aldığı mısralardır. Çoğunlukla eserlerin son dört mısraları bu kavram ile adlandırılırlar (bk.Mahlas, Mahlasname).

**Şairnâme:** Üstat sanatçılarımızın adlarıyla, sanatlarıyla, yaşam tecrübeleriyle yer aldıkları edebi kaynaklardır. Sanatçıların birtakım şahsi özelliklerine, sanat kabiliyetlerine, düşüncelerine yer verdiklerinden âşık araştırmalarında yardımcı kaynak olarak kendilerinden istifade edinilebilir. Bu türün daha gelişmiş şekli klasik nazmımızda yer alan şairler biyografisidir. Şairnâmeler, bütün ozanları kapsayan genel bir tür olarak değil de belli bir yöreye ait sanatçıları kapsayan sanatsal bir tür olarak ifade edilebilir. Tertip edilme şekilleri ise isimlerin alfabetik sıraya dizilmesi şeklinde Arap harfleri veya günümüz alfabesi ile isimlerin alfabetik sıraya dizilmesi, karşılaştırma yapılması, duygu ve düşüncelerin esas alınarak yazılması, bir geleneği muhteva edip yazılması, belirli bir dönemde yaşayan sanatçılar üzerine yazılması, bir vakayı, durumu konu edip yazılması.

## ÂŞIKNAME

A Âşık Ömer Şehrinazı yol etmiş

B Bahayi sürgüne gitti ne yazık

C Celali de koyun gütmüş yıl etmiş

D Derdiçok derde dert kattı ne yazık

İsmeti (Kaya,1990:23).

**Şaman:** İlk enstrüman sanatçılarımız olan şamanların sanatçı kimliklerinin yanı sıra hasta iyileştirme, tören yönetme, fal bakma, ruhları yönetme; okuduğu şiirlerle, şarkılarla, ettiği danslarla gelenekleri aktarıp yaşatma şeklinde birçok özellikleri mevcuttur. Korkut Ata'nın ilk şaman olduğu düşünülmekte ve bu öykülerde şamanlık izlerine rastlanılmaktadır. Eski Altay inancına göre Baş Tanrı Ülgen, bütün

şamanları, hatta bütün insanları çiçekten yaratmıştır. Bu inanca göre şamanın ruhu mukaddes ağaçtan doğar ve sonra şamanın anası olacak kadının bedenine girer (Anohin, 1924:18; Bayat, 2005:119).

Rus bilim adamı A.F.Anisimov, şaman mitolojisinde şamanın ve onun ulu babalarının ruhunu ağaçtan alınması varyantına rast gelmiştir (Anisimov,1959:45; Bayat, 2005:119-120). (bk.Bahııcı-Bahşı-Baksı-Bakşı).

**Şarap:** Kendinden geçiren, mest eden bir çeşit içecek. Tasavvufçular tarafından ilahi aşkı anlatmak amacıyla kullanılırken saz sanatçılarımız beşeri aşka değinirken bu kavrama yer vermektedirler. Sarhoşluk özelliği sevgilinin güzelliği karşısındaki sevdalının durumunu ifade ederken, rengi dolayısıyla da sevilen güzelin dudaklarını ifade eder.

**Şaşırtmaç:** Saz sanatçısının eserini beklenmeyen bir sonla noktalaması.

**Şeki:** Anadolu'nun doğusunda sıklıkla kullanılan bir nazım biçimi. Özellikle Karşlı sanatçılarımızdan Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova gibi sanatçılarımız tarafından kullanılmıştır.

**Şelpe:** Telli enstrümanların bazılarını parmak yardımıyla kullanma yöntemi.

**Şeşhane:** Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin kopuz üzerinde birtakım değişiklikler yaparak, kopuzu altı telli bir enstrüman şekline dönüştürdüğüne inanılan bir enstrüman.

**Şeştar:** (bk.Şeşhane).

**Şikayetlenme:** (bk.Dertlenme).

**Şin:** Doğu Bölgeleri'nin bazı yörelerinde ağıt için kullanılan söz.

**Şivan:** Anadolu'nun güneyinde ağıt için söylenen söz.

**Şoşartma:** Âşık sanatında kuvvetli derecede yapılan abartmalara denir.

**Şuvmak:** Akınlık geleneğinde dörtlük manasına karşılık gelir.(bk.Dörtlük)

**Şükür:** Genellikle güzel durumlar vs. için Yaradan'a edilen teşekkür için kullanılan bir sözdür. Fakat âşık sanatçıları tarafından bir kişiye, duruma inceden inceye dokundurma amacıyla kullanılır.

## 2.23. T

**Tahir Ağzı:** Bir halk öyküsü makamı.

**Takmak:** 1.Tatarlar'da ağıt için kullanılan söz. 2.Nazımla alakalı kavram.

**Tambur:** Türk coğrafyasına özgü beş telli bir enstrümandır. Düzeni çalınacak makama göre değişmektedir. Fildişi yahut kemik perdeleri bulunmakta olup, boyu neredeyse bir buçuk metredir (Harris-Mukphul, 2014:157).

**Tambura:** Kazakistan ve Kırgızistan'ın milli enstrümanı olarak bilinen dombıranın günümüzdeki şekli olarak ifade edilir.

**Tanzir:** (bk.Nazire Söylemek).

**Tapşırma:** (bk.Mahlasname, Mahlas, Şah Beyit).

**Tarih Bildirme:** Deprem, sel, yangın, fetih, savaş vs. gibi olayların insanlık tarihinde bıraktığı etkinin ve bu olaylarda yer alan şahısları, olayların tarihini, gerçekleştiği coğrafyayı saz sanatçılarının nazım şeklinde konu etmeleridir.

**Tarihi Cır:** Kazakistan saz şiiri sanatçılarının tanık oldukları bir dönemin sosyal olaylarını veya tarihte yer edinmiş bir şahsı konu edindikleri nazımlardır.

**Tarihi Manzume:** (bk.Cahanname).

**Tasnif:** Halk öyküleri üreten sanatçılara denir.

**Taşlama:** Türk edebiyatı'nın birçok devresinde kullanılan, bir toplumun aksak yahut gülünç yönlerini, bir sanatçıyı yahut eserini tenkit eden bir türdür. Bireysel ya da toplumsal olabilirler. Klasik şiirde hicviye olarak adlandırılan bu tür, sanatçılar tarafından dönemi ve yöneticileri iğnelemek adına kullanılmıştır. Bayağı sözlerin kullanıldığı, çok sert üsluplar ile üretilen türleri de mevcuttur.

Kocabaşlı koca kadı

Sende hiç din iman var mı?

Haramı helali yedi

Sende hiç din iman var mı?

Fetva verir yalan yulan

Domuz gibi dağa dolan

Sirtına vururum palan

Senin gibi hayvan var mı?

Pir Sultan Abdal (Pir Sultan Abdal,1966:176; Çıblak, 2008:158).

**\*Askeri Hayat İle İlgili Taşlamalar:** Askeri teşkilattaki bozuk düzenin, milletin içinde bulunduğu savaşların ve bunların yarattığı iç huzursuzlukların ele alındığı taşlamalardır.

**\*Dini-Ahlaki Hayat İle Alakalı Taşlamalar:** Dinin çıkarlar için kullanılmaya çalışılmasını yahut dini bahane ederek bazı düşüncelerin engellenmeye çalışılmasını, bu değerlerin unutulmasını eleştirmek amacıyla yazılmışlardır.

**Doğa İle İlgili Taşlamalar:** Canlıların doğa karşısındaki zayıflıklarını ele alarak, doğanın hırçınlığını eleştirmek amacıyla yazılan taşlamalardır.

**\*Felek İle Alakalı Taşlamalar:** Sanatçılar yaşadıkları birtakım olumsuzlukların sorumlusu olarak feleği görürler. Bu nedenle sitem mahiyetinde taşlamalar yazarlar.

**\*Hayvanlar İle İlgili Taşlamalar:** Hayvanlar ile ilgili vakaların mizahtan yararlanılarak anlatıldığı taşlamalardır.

**\*Sevgili İle Alakalı Taşlamalar:** Sevdalisına eziyet çektiren, onun sevdasına iltifat etmeyen güzele yapılan taşlamalardır.

**\*Şahsi Taşlamalar:** Bu taşlamalarda sanatçı kendisinin yaşadığı bir sıkıntıdan, baş edemediği bir problemten, kendisini eksik yahut kusurlu bulduğu bir konudan dolayı kendi kendisini eleştirebileceği gibi topluma sıkıntı, huzursuzluk veren birini de eleştirebilir.

**\*Toplumsal Taşlamalar:** Toplumda yaşanan değişimlerin olumsuz yönlerine yapılan eleştirilerdir. Burada genellikle insanların zamanla değişmeleri, toplumun yozlaşması, değişime ayak uyduramayan insanların yaşadığı kültürel zorluklar ve maddi imkânsızlıklar, hilebaz insanların topluma yaşattığı sıkıntılar, bozulan aile

düzenleri, örf, adet, gelenek ve göreneklerin yitirilmesi, kamuda yaşanan rüşvet, iltimas ele alınır.

**Tavs-Tavşa-Tovum:** Türkmen Türkçesi'nde bu iki kavram ağıt manasında kullanılır.

**Teessüfname:** Azerbaycan Âşık sanatında bir üzüntüyü, pişmanlığı dile getirmek, bazen de nasihat vermekiçin yazılan nazımlardır.

**Tecnis:** Marifetlerin sanatçı tarafından gösterildiği kısımdır. Kars yöresinde yetişen sanatçılar tarafından kolaylıkla ve sıklıkla kullanılır. Çünkü bu yöreye özgü türlerden biridir.

**Ayaklı Tecnis:** (bk.Müstezat Tecnis).

**\*Cıgah Tecnis:** Koşma biçiminde yazılmış dörtlüklerin arasına yazılış ve okunuşları aynı anlamları farklı olan yedili hece vezniyle yazılmış dörtlükler yerleştirilmesiyle meydana gelen bir türdür. Azerbaycan nazmında çok yaygın olan bir tür olup, oradan Türkiye'ye geçtiği düşünülmektedir.

**\*Dildönmez Tecnis:** Telaffuz esnasında güçlük çıkaran harfleri bulunduran kavramlarla meydana gelmiş tecnislerdir.

**\*Döşeme Cıgah Tecnis:** Sanatçının bir diğer sanatçıyı çetin bir halde bırakmak için aralıksız bir biçimde nazımlar söylemesi, karşı tarafa konuşma olanağı tanımamasıdır.

**\*Evvel-Ahir Tecnis:** (bk.Harf Üzre Tecnis).

**\*Gidergelmez Tecnis:** Güçlü bir nefesle ve kendisine özgü nağmelerle dile getirilen nazımlardır.

**\*Harf Üzre Tecnis:** Azerbaycan nazmında mısralarının ilk ve son harfleri benzerlik gösteren kavramlarla yapılan tecnislerdir.

**\*Müstezat Tecnis:** Koşmanın her dört mısrasının sonuna beş heceli bir mısra eklenmesi ile meydana gelen tecnislerdir

**\*Nefeskesme Tecnis:** (bk.Gidergelmez Tecnis).

**\*Yedekli Tecnis:** 1.Doğu Bölgesi'nde söylenen saz şiiri makamı. 2.Dizelerin arasına yazılış ve okunuşları aynı anlamları farklı olan manilerden benzer uyakta olanları yerleştirerek yapılan tecnis.

**Tef:** Türkistan'ın doğusunda müslüman din adamlarının kullandığı enstrümanlardan biri. Uygur Şamanları bu enstrümanı hasta iyileştirme merasimlerinde kullanmaktadır.

**Tehallüs:** (bk.Mahlas).

**Tekrarlama:** Ozanın eserindeki her mısrayabenzer kavramla giriş yapma biçimi.

**Telle Söylemek:** Âşık öykülerinin belirli kısımlarında saz nağmelerinin araya konulması.

**Temsili Karakter:** Halk öykülerini anlatan sanatçıların öykü ile beraber oluşturdukları öykünün başkişisi.

**Terane:** (bk.Dübeyt).

**Terme:** Türkmen sahasının bir kısmında hazırlık yapmadan okunan nazımlara denir. Kazaklarda öğüt, vasiyet niteliğindeki şiirlerin müzikle anlatılmasına bu ad verilir. Belirli bir dönemde yaşanan sosyal ve toplumsal olayların niteliğini dile getiren halk türküleridirler. Termelerde yaşam tecrübeleriyle edep konuları ele alınmaktadır.

\***Termeci:** Kazak milleti'nin hazırlık yapmadan eserler üretilip okuyabilen sanatçılar için kullandıkları ad.

**Ters Öğüt Destanı:** Burada amaç diğer öğüt veren destanlar ile benzerdir. Fakat üslup bakımından farklı bir yol izlenmektedir. Komedi unsurlarından faydalanarak dokundurmalarla bulunulur.

**Tesnif:** Azerbaycan saz şiiri sanatında yer alan, lirizmin hâkim olduğu nazım biçimlerindedir. Bitiş bendinde sanatçının isminin bulunduğu tesniflerin yanında zamanla anonim özelliği kazanan tesnifler de bulunmaktadır. Gerek biçim gerekse muhteva bakımından farklılık gösteren tesnifler genellikle nasihat, aşk gibi konularda yazılırlar.

"Sehalı varsız

Gözelse arsız

İgid vügarsız

Yamandır yaman" Âşık Ali (Oğuz, 2001:78).



**Tolgav:** Cıravlık ile akın geleneğinde, sanatçıların toplumsal olayları bireysel olarak anlattığı nazımlardır.

**Tool:** Tuvalar'da destana verilen isim.

**Topşuur:** Kayçılar'ın uzun manzume yahut öykü anlatırken kullandıkları enstrüman.

**Toy:** 1. İslamiyet'ten önce çeşitli amaçlarla yapılan eğlenceler. 2. Saz şiirinde anlatılan, âşık tarzı öykülerin sonunda sanatçının eğlenceli bir ritimle okuduğu eserler. Korkut Ata öykülerinde beylerin düzenlediği kopuzlu eğlenceler de toy olarak adlandırılır. Burada düzenlenen toylarda geleneksel sporlarımızın yer aldığı yarışmalar düzenlenmiştir.

**Töz:** (bk. İyekil, Ongon).

**Tulumbacı kahveleri:** (bk. Çalgılı Kahve).

**Turna:** Gurbetteki âşiğa sevdiklerinden haber götüren kuş. Âşık sanatındaki postacıdır.

**Tüketmece:** (bk. Daraltmaca).

**Tüngür:** Altaylar'ın davul için kullandıkları söz.

**Türk Geleneksel Sporları Ve Âşık Edebiyatı:** Geleneksel sporlarımız gerek âşık sanatçılarının katıldıkları eğlence meclislerinde gerekse bu sanatçıların eserlerinde bizzat yer almışlardır. Türk toplumunda ve âşık sanatçılarının eserlerinde yer alan geleneksel sporlarımızdan bazıları şöyledir:

\***Avcılık:** İslami devir öncesinden itibaren av, Türk kültürü'nün ve edebiyatı'nın birçok evresinde yer almıştır. Saz şiirimizde av, sevilen güzel ile ilgili yapılan benzetmelerin yanı sıra gerçek manasıyla da kullanılmıştır. Saz şiirinde ceylan, turna, keklik, suna avlanan hayvanlardan bazılarıdır. Sanatçıların mısralarında birçok yer verdikleri av hayvanları bunlar olup sevilen güzel bu hayvanların birine benzetilir. Âşık ise bu ürkek güzelin peşindeki bir avcıdır. Bu avcıların yardımcıları da şahin, tazı gibi hayvanlardır. Sevilen güzelin bakışlarını anlatmak amacıyla da sanatçılar mısralarında şahine yer vermişlerdir.

Sen bir ceylan olsan

Avlasam çöllerde saz ile seni

Bulunmaz dermanı yoktur ilacı

Vursam yaralسام söz ile seni

Âşık Veysel ŞATIROĞLU (Sakaoğlu, 2014:247).

\***Cirit:** Türk coğrafyası'nda önemli bir yer edinen cirit, günümüzde pek yaygın olmayan geleneksel sporlarımızdan biridir. Bu spor saz şiirinde, masallarda, öykülerde, destanlarda yer almıştır. Saz şiiri sanatçıların eserlerinde cirit atmak, cirit oynamak şeklinde sıklıkla kullanılmıştır.

Koçyiğitler cirit oynar döklek'te

Geyikleri yaylım eder salak'da

Bir koku var toprağında, ırmakta

Gözüm yaşı tavarında kala mı?

Dadaloğlu (Köprülü, 2004:611).

\***Pehlivanlık:** Ata sporlarımızdan biri olan bu spor, saz şiirinde de yer almıştır. Gerek güreş başlamadan önce "cazgır, tellal, meydan şeyhi" adı verilen sanatçının okuduğu "salavatlama" adı verilen şiirler, gerekse güreş devam ederken okunan şiirler zengin bir şiir ortamı yaratmıştır. Güreşlere salavatlamları okumak üzere bazı âşık sanatçılarımızın da davet edildiği görülmektedir. Âşık İmami Kırkpınar güreşlerine davet edilmiş ve aşağıda küçük bir kısmını örnek verdiğimiz salavatlama'yı okumuştur:

Kırkpınar Güreş Ağasına

Bu gözler çok gördü nice bey, paşa

Güreş hizmetinde yaşa çok yaşa

Sözü mızrak gibi geçirir taşa

Ilgara at süren kağana benzer

Söz verip sözünde duran er kişi

Bundan örnek almalıdır her kişi

Ata sporuna destek bir kişi

Yaptığı her yardım dermana benzer

Kırkpınar ağama selam, bin selam

Ellerinden öpüp alkışın alam

Âşık İmami der hasılı kelam

Eşi bulunmayan insana benzer Âşık İmami

Âşık İmami (Artun, 2008:353-399).

**Türkmeni:** Saz sanatçıları tarafından kullanılan özel nağmelerden biri.

**Türkmenistan Âşıklık Geleneği:** Türkmenistan'da bu geleneği icra eden sanatçılar bahşılardır. Burada sazın sözden daha fazla kıymeti olup, sanatçıların kullandıkları enstrüman dutardır. Ayrıca zaman zaman "gıyçak" adı verilen, çıkardığı ses itibariyle kemençeyle benzerlik gösteren çalgı aletini de kullanan sanatçılar mevcuttur. Türkmenistan'da yaşanan politik sorunlar Türkmen âşıklık geleneğine de olumsuz bir şekilde yansımış ve bu gelenek durgun bir dönem yaşamıştır.

Kültür Bakanlığının desteği ile gelenek canlılığını yeniden kazanmıştır. Türkmenistan bahşıları arasında kültür bakanlığının da desteklediği yarışmalar düzenlenmektedir. Bu yarışmaları garçı adı verilen bir kişi tarafından hem sunulmakta hem de yönetilmektedir. Türkmenistan bahşılarının büyük destanların en az beşini bilmeleri gerekmektedir. Destancı bahşıların enstrümanı iyi kullanmaları şart değildir. Türkmenistandaki bahşıların söz yaratmada hünerleri yoktur. Üstat sanatçılar tarafından üretilen eserleri okuyup, çok iyi dutar çalarlar.

**Türkü Atma:** (bk. Atışma).

## 2.24. U

**Udagan:** Kamlık yapabilecek özelliklere sahip bayanlara Saha Türk coğrafyası'nda verilen ad.

**Usta-Çırak Geleneği:** En yaşlı, en yetenekli sanat erbabının sanata meraklı öğrencilere yol göstermesidir. Üstad öğrencisine sanatını öğretir ve öğrenci de hem üstadın hem de kendi sanatını öğrencilerine öğretir. Böylece bu gelenek ile Âşık kolları da meydana gelmiş olur (bk.Âşık Kolları, Âşıklık Kazanma Şekilleri, Berat, Çırak).

**Usta Malı:** Halka mal olmuş sanatçılar tarafından üretilen ve nesiller boyunca dilden dile dolaşan eserlere verilen isim.

**Uyku-Uyanma:** Gelecekte haberdar olma, yaratıcılık kazanma gibi birçok özelliğin uyku esnasında kazanıldığına inanılır. Uyuyan sanatçının canı bedeninden ayrı âlemlerde gezinir ve kendisine manevi bilgiler sunulur. Bu âlemde sanatçının bilinmeyen becerileri ortaya çıkartılır veya beceri kazandırılır. Ozanlık sanatında beceri kazandırılan sanatçı uyanma sırasında gördüğünü anlatır ve verilen becerileri sergiler. Uyku-uyanma, destanlarda ve ozanlıkta rüya motifi ile ilişkilendirilir.

## 2.25. Ü

**Üçlük:** Tebrizliler'in üç enstrüman için kullandıkları ad.

**Ülegersi:** Tofa Türkleri'nin destan anlatıcıları için kullandıkları söz.

**Üstadname:** (bk.Duvargapma).

**Üyrönçük:** (bk.Manaşçı).

## 2.26. V

**Varsak:**1.Bir boy ismi. 2.Azerbaycan'da "âşık" kavramından evvel saz şiiri sanatçıları için kullanılan söz. Saz şiirinde bir nazım türü olan varsağının bu kelimedenden türediği düşünülmektedir.

**Varsağı:** Cesurca bir üslup ile okunan kahramanlığı konu edinen nazım türüdür. Vezin, kafiyelenme biçimi ve mısra sayısı bakımından semai ile benzerlik göstermektedir. Koşma tipinde kafiyelenen bu türe genellikle Köroğlu, Dadaloğlu gibi cesurca başkaldırıda bulunan sanatçıların eserlerinde rastlamaktayız. Türkmenistan'da varsakı şeklinde adlandırılan muhteva olarak sevdayı ele alan bir makam mevcuttur.

Çıktım yücesine baktım  
Baktım Munbuç illerine  
Eğbez eğbez evler konmuş  
Yücesine, bellerine

Munbuç derler bir şar imiş  
Ağalık beylik yer imiş  
Doru küheylanı varmış  
Kurşun değmez kollarına  
Deli Boran (Kabaklı, 2008a:21).

**Vergi:** Şaman olabilmenin en mühim şartı yaşlı şamanlar veya görünmeyen varlıklar aracılığıyla vergi alabilmektir. Vergi alma olayı şamanizmde su, tasavvufta mecazi manayı kast etmek üzere şarap ile gerçekleşirdi. Vergi verilen sanatçı baygınlık durumunu atlatana kadar cefalar çeker ve vergiyi istemez. Fakat vergiyi vermeye çalışan varlık sanatçıyı zorlar. Vergi alma durumu islamiyetteki ayetler ve vahiy olayı ile de ilişkilendirilmektedir(Beydili, 2005:595-596).

**Vezi Aher:** Saz Őiri sanatçıları tarafından pek tercih edilmeyen genellikle kalem Şairlerinin kullandığı bir Şiir Şeklidir.

**Ville Sinçi Yuri:** Çuvaş milleti'nin ağıt için kullandıkları söz (bk.Ağıt).

**Vücutname-Beyan-ı Hal:** (bk.Yaşname).

## 2.27. Y

**Yahyalı Kerem:** Âşık Veysel Şatıroğlu'na özgü bir türkü.

**Yakım:** (bk.Ağıt).

**\*Yakımcı:** (bk.Âşık bacı).

**Yakıştırma:** Halk öyküleri'nin çeşitli nedenlerle yarım kalmış kısımlarını, üstat bir sanatçının tamamlamasıdır. Dokuma olarak da adlandırılır.

**Yalma:** Kam merasimleri'nde sanatçının enstrümanına veya bir ağaca bez bağlamadır. Bu olay kan dökmeden kurban verme şekillerinden biridir.

**Yanık Kerem:** Belli bir kafiyesi bulunmayan Anadolu'nun doğusunda sıklıkla kullanılan duygulu bir saz şiiri makamı.

**Yanşak:** Çok fazla konuşan kişi demek olan bu kavram herzeğu ile aynı manadadır. Saz şiirine özgü birçok edebi türde bu söz yer almakta ve sanatçı manasında kullanılmaktadır.

**Yaprak:**1.Doğu Bölgesi sanatçılarının mısraya verdikleri isim. 2.Sevilen veya mühim bulunan bir konunun tek kâğıdı geçmeyecek şekilde ele alınması.

**Yas Çağırmak:** (bk.Ağıt).

**Yas Kaldırmak:** (bk.Ağıt).

**Yaşname:** İnsan yaşının bütün evrelerini tek tek anlatan edebi tür. Her yaş evresinin değişik mahiyetler barındırdığı anlatılır. Ayrıca cinsiyetlere, aylara, yıllara ve tanınmış kişilerin hayatlarına göre yazılan örnekleri de mevcuttur.

## YAŞLILIK

Bir yaşında iki yaşında beşikteyim

Beş yaşında Tanrı'nın verdiği nasipteyim

Altı yaşında kayın ağacının tozu gibiyim

Yedi yaşında vadi bitkisi gibiyim

On yaşında süt emen kuzu gibiyim

On beş yaşında yarda oynayan oğlak gibiyim.



Yirmide boy atarak sıva gibi düzgün haldeyim.

Otuzda akıp giden pınar gibiyim

Kırkımda kındaki kılıç gibiyim

Elli her işi gören işçi gibiyim

Altmış yaşında tay yiyen kurt gibiyim

Yetmiş yaşında işlenmiş deri gibiyim

Yetmişten seksene geldiğim çağda

Yaşımın gerisinde gibiyim

Doksan yaşa geldiğimde körüm

Ateşe atılan, üzülen bir zavallıyım

Kuzuyu çekmeye gücüm yok.

Toruna bile hor görünürüm.

Şal Akın (Akar, 2001: 583-584).

**Yatılacak Yer:** Halk öyküleri'nin molaya ayrılan kısmı.

**Yedi Kafiye Şiir:** Saz sanatında uyaklı kavramları yediye bulan nazımlardır. Bazı dizeler kendi içerisinde bütünlük oluşturur fakat genel anlamda bir bütünlük söz konusu değildir.

**Yelteme:** Dede korkut'ta Kan Turalı gerdeğe girince sanatçı tarafından çalınan bir çeşit telli enstrüman.

**Yığı:** (bk.Ağıt).

**Yığlağur:** (bk.Âşık bacı).

**Yıldız:**1.Ozanlık sanatında yaygın olmayan şiir şekli. 2.pusulula. Yol tayin etmede yıldızlardan faydalandığı için edebi eserlerde sevilen güzel sevdiği için pusula mahiyetindeki yıldızdır.

**Yiğitlik:** Koçaklama, varsağı, epik destanlar gibi edebi türlerdeki muhteva.

**Yiğitleme:** (bk.Koçaklama).

**Yol Gösterme:** Söyleşmenin hangi kafiyede gerçekleşeceğini belirtmesidir.

**Yuğ:** Ölen bir kimse adına gerçekleştirilen törenlerdir. Şamanlık geleneğinden bu yana bu törenlerde ölen şahıs için yemekler yapılır ve dağıtırdı. Aş verme olarak adlandırılan bu geleneğe Korkut Ata öykülerinde de rastlamaktayız.

**Yum:** (bk.Bahıcı-Bahşı-Baksı-Bakşı).

**Yumlama:** Azerbaycan öykü anlatıcılarının öykünün sonunda ayrıca okudukları eserlerin bulunduğu kısım.

**Yunkar:** Çöğür denilen sazın basitleştirilmiş bir şekli olan ve bağlama ile benzerlik gösteren bir enstrümandır.

## 2.28. Z

**Zarıncı:** Ağıt niteliğinde olan duygulu nağmelerle seslendirilen saz havası. Tıpkı ağıtlar gibi hem yas tutan hem de gelinlik kız çıkartan hanelerde söylenir. Ortamdaki kişilerin bay ve bayan oluşlarına göre değişik ritimlerde söylenir.

**\*Ağlatma Gaydası:** Zarıncının bayların bulunduğu ortamda bir sanatçı tarafından seslendirilmesi.

**Zincirleme:** Âşık sanatında dördüncü mısranın bitimindeki uyağın bir sonraki mısranın başında yer alması şeklinde meydana gelen nazım biçimi.

**Zora Düşürme:** (bk.Dar Ayak, Kapanık Ayak, Ayak Daraltma, Ayak Tüketme).

**Zlf:** Sevilen güzelin güzellik unsurunun bir parçası olarak ifade edilir. Saz sanatçılarının eserlerinde yüz, gerdan, kaş gibi unsurlar ile beraber yer alır. Güzelin yüzüne doğru taradığı zülüfleri onun güzelliğini gizleyen bir perdedir. Beyaz gerdanı okşayan kara zlfler ise güzelin gerdanına yakışan en güzel takıdır.

### 3. SONUÇ

Çalışmama başlamadan önce bilimsel araştırma teknikleri ile ilgili kaynak ve yöntemleri araştırdım. Bunları okuyup, gerekli bilgileri edindikten sonra, gerek çalışma konumu oluşturan sözlükleri gerekse konuyla ilgili diğer akademik kaynakları araştırıp gerekli taramaları yaptım. Çalışma için yaptığım bu ön hazırlık bilimsel bir çalışmanın nasıl yapılacağı konusundaki birçok eksikliğimin ve yanlışımın giderilmesinde bana yardımcı oldu. Bilimsel araştırmalar, kaynak taramaları; hem söz konusu sözlük çalışmam için bilgilendirici ve yönlendirici oldu. Hem de daha sonra yapmayı düşündüğüm çalışmalar için ufukumun genişlemesini sağladı. Ayrıca çalışmam ilerledikçe bilimsel istek ve merakım arttı bu da yeni çalışmalar için şimdiden planlamalar yapmaya yönlendirdi.

Çalışmam konu itibari ile birçok Türk coğrafyasını kapsadığı için, bu coğrafyalardaki farklı kültürlerden, sanatlardan kısmen de olsa haberdar olmuş oldum. Kültürümüzün yaratıcıları ve taşıyıcıları olan âşıklarımız ve bu sanatçıların sazlarıyla, sözleriyle şekillenen bu geleneğe ait edebi ürünler atalarımızın mirasını korumada ve gelecek nesillere öğretip aktarmada büyük bir görev üstlenmişlerdir. Türk edebiyatımızın mihenk taşlarından biri olan Âşık sanatı ve Âşıklarımız bu çalışma sayesinde sadece şuradan buradan işittiğimiz bir hadisenin çok ötesine geçmiş ve nazarımızdaki önemi kat be kat artmıştır.

Konu ile ilgili araştırmalarımı gerçekleştirirken konunun dışında farklı kaynaklar da edindim. Çalışmam sayesinde farklı konularda da yararlanabileceğim birçok kaynaktan haberdar olup, makale, deneme vs. yazabileceğim değişik konulara esin kaynağı oldu. Bu süreçte biri tez çalışmam ile ilgili olmak üzere üç makale için gerekli bilgi ve motivasyonu "Türk Âşık edebiyatı açıklamalı sözlüğü"adlı çalışmam sağladı. Bilimsel hayatımın ilk basamağı olan bu çalışmam gerçekleştirilmeyi temenni ettiğim akademik çalışmalarımızın pusulası oldu.

Diyebiliriz ki âşık edebiyatı, bir ferden veya toplumun ürünü değil, bütün kâinatın eseridir. Çalışmada yer verdiğim kavramları ve örnekleri araştırırken kültürün, yaşam biçiminin, insanların birbirleriyle iletişiminin sanat ve edebiyat üzerinde etkisinin ne denli mühim bir mevzu olduğunu bir kez daha kavramış oldum. Yaptığımız çalışma bir ilk olmamakla beraber bu alanda yapılan çalışmaların arttırılması ve halk

edebiyatının diğer kollarından bağımsız olarak detaylandırılması hususunda fikir beyan etmek istiyoruz.

## KAYNAKLAR

- Aça, M.** (2015), *Âşık Edebiyatı Terminolojisi*, [www.mustafaaca.com](http://www.mustafaaca.com).
- Akar, A.** (2001), *Kazak Türkçesi'nden Dört Yaşname Örneği*, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı:12/2, Güz/2, Ankara.
- Akman, E.** (2008), *Sovyetler Birliği Dönemi'nde Azerbaycan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları(1917-1953)*, Barış Platin Kitap, 1.Baskı, Ankara.
- Albayrak, N.** (2010), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 2.basım, İstanbul.
- Alptekin, A. Berat** (2014) *Âşık Veysel, Atatürk Kültür Merkezi*, 2009, Ankara.
- Arat Reşid Rahmeti** (1965), *Eski Türk Şiiri, Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Artun, E.** (2014), *Ansiklopedik Halkbilimi/ Halk Edebiyatı Sözlüğü Terimler-Motifler-Kavramlar*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Artun, E.** (2002), "Çukurova'da Salâvatçılık Geleneği Ve Âşıkların Pehlivan Salavatlamları", Erdem Dergisi Halkbilim Özel Sayısı, Ankara.
- Arvas, A.** (2011), *Günümüz Kırgız Aınları Hakkında*, Turkish Studies, Volume 6, s.27-37, Türkiye.
- Aslan, F.** (2007), *Kars Yöresi Âşıklarının Usta-Çırak Geleneği Bakımından Değerlendirilmesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Sayı 36, s.41-77.
- Atnur, G.** (2007), *Kazan Tatarlarında "Şahsenem ve Garip Hikâyesi"*, Milli Folklor, Yıl 19, Sayı 76.
- Aydemir, A.** (2010), *"Dede Korkut Oğuzları'ndaki Kam Oğullarına Dair"*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:189, s.185-204.
- Ayva, A.** (2009), *Âşıkların dilinde "Elma-Sevgili" ilişkisi*, Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi 2 (1):93-98, Konya.
- Banarlı Nihad, S.** (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Bayat, F.** (2003), *Koroğlu Şamandan Âşıka*, Alptan Erene, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bayat, F.** (2005), *Mitolojiye Giriş*, Karam Yayınları, Çorum.

- Beydili, C.** (2005), *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Çev. Eren Ercan, Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- Boratav Pertev, N.** (1978), *100 soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, 3.Baskı, İstanbul.
- Caferoğlu, A.** (2014), *Cihan Edebiyatında Türk Kopuzu*, Yeni Türkiye Türk Müsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- Coşkun Çıblak, N.** (2009), *Âşık Devai Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, Ajansfener Reklam Matbaa, Mersin.
- Çıblak, N.** (2008), *Âşık Şiirinde Taşlamalar*, Ürün Yayınları, Ankara.
- Çıglık, H.** (2014), *Yirminci Asırdan Günümüze Âşıklık Geleneğinin İcra Ortamları*, Akademi Titiz Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö.** (2007), *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, 3F yayınevi, Eylül, İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö.** (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ yay, Ankara.
- Deligöz, A.** (2014), *Türk Dünyasında Tırnakla İcra Edilen Yaylı Bir Çalgı: KılKopuz*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, s.141-154.
- Develü, F.** (1941), *Türk Argosu (Tarihçe ve Küçük Sözlük)*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara.
- Elçin, Ş.** (2010), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları,10.Baskı, Ankara.
- Ercilasun Ahmet, B.- Akkoyunlu, Z.** (2014), *Divanu Lugati't- Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gökçimen, A.**(2010), *Türkmen Edebiyatında Elif-nâme*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 43,Erzurum, 105-120.
- Gökşen, C.** (2012), *Âşık Şenlik'in Kars'ın İşgal Yıllarında Söylediği Koçaklama ve Destanların Halk Üzerindeki Etkisi*, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı:1/3, s.118-135, Türkiye.
- Gökyay Orhan, Ş.** (2006a), *Dede Korkut Hikâyeleri*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Gökyay Orhan, Ş.** (2006b) , *Dedem Korkudun Kitabı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- Gulliyev, Ş.** (2014), *Türk Dünyası Geleneksel Müzik Kültüründe Ortak Özellikler*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- Gürdal, İ.** (2014a), *Kopuz ve Türk Dünyası Halk Çalgıları*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- Gürdal, İ.** (2014b), *Türk Dünyasında Müzik*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- Harris, R. - Mukphul, Y.** (2014), *Uygurların Müziği*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- İsmail, Z.** (2014), *Kazaklar'da Müzik Sanatı*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- Hoppál, M.** (2012), *Avrasya'da Şamanlar*, Çev. Bülent Bayram- H.Şevket Çağatay Çapraz, Yapı Kredi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- İlaydın, H.** (1951), *Türk Edebiyatında Nazım*, Üçler Basımevi, 2.Baskı, İstanbul.
- İvgin, H.** (2015), *Tarihi Şiir ve Ağıtlarda Ermeni Katliamı*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara.
- Kabaklı, A.** (2008a), *Türk Edebiyatı II*, Türk Edebiyatı Vakfı Yay, İstanbul.
- Kabaklı, A.** (2008b), *Türk Edebiyatı IV*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları 1, İstanbul.
- Kafkasyalı, A.** (2010), *İran Türkleri*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.
- Karaağaç, G.** (2013) *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*, Kesit Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.
- Karataş, T.** (2004), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kaya, D.** (2000), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi 141, İstanbul.
- Kaya, D.** (1997), *Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu*, Türk Kültürü, Yıl XXXV, S.412,8, s.499-508.
- Kaya, D.** (1990), *Şairnâmeler*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:128 Halk Edebiyatı Dizisi: 34, Ankara.
- Kaya, D.** (2014), *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, III. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.



- Kaygılı Osman, C.** (1937), *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Keskin Koç, N.** (2008), *Dede Korkud'un Kopuzundan Osmanlı Şiirindeki Aşkın Kopuzuna*, Turkish Studies, Volume 3/1, Kış.
- Kitab-i Dede Korkud Ensiklopediyası** (1993), *Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi*, Cilt II.
- Köprülü Mehmet, F.** (2004), *Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yay.,3.Baskı, Ankara.
- Köprülü Mehmet, F.** (2014), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Külliyyat 1, Alfa,1.Basım, İstanbul.
- Kurnaz, C.** (1998), *Hızır Maddesi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 17,sayfa 411-412.
- Malta, N. -Muhaxheri** (2012), *Türk ve Arnavut Destanlarında Baş Kahramanlar (Alperenler)*, Motif Akademi Halk Bilimleri Dergisi/ (Balkan Özel Sayısı-I),s.71-93.
- Mollof, R. , Köroğlu** (1957), "*Narodna Prosveta*" Devlet Neşriyatevi, Sofya.
- Nakip, M.** (2014), *Irak Türklerinin Müzik Kültürü ve Tahlili*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- Nasrattınoğlu, İ. Ünver** (1992a), *Batı Türkistan'da Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu*, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, II. Cilt Halk Edebiyatı, Devran Matbaası, Ankara.
- Nasrattınoğlu, İ. Ünver** (1992b), *Doğumunun 110.Yıldönümü Dolayısıyla Âşıklardan Yüce Atatürk'e Deyişler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:59, Ankara.
- Nerimanoğlu, K.** (2011), *Türk Halkbilimi-Türk Dili ve Poetikası- Türk Fikir Hayatı, Azerbaycan Türk Âşık Sanatının Ermeni Edebiyatına Etkileri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öcal, Oğuz M.** (2001), *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Öcal, Oğuz M.** (2014), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 11.Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Ölmez, M.** (2011) *Türkçede Ezgi ve Kopuz Hakkında*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara.

- Özbek, M.** (2009), *Türkülerin Dili*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Özdemir, C.** (2011a), *Âşıkların Dilinden Âşıklık Geleneği*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 4, sayı:17.
- Özdemir, C.** (2011b), *Âşık Tarzı Türk Şiirinde Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi, İstanbul.
- Özdemir, E.** (2014), *Edebiyat Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Pala, İ.** (2003), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, İstanbul.
- Polat, A.** (2015), *Medeniyetlerin Kavuştuğu Tebriz*, A4 Ofset Matbaacılık, İstanbul.
- Sakaoğlu, S.** (2014), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kömen Yayınları, 1.Baskı, Konya.
- O. Fikri, Sertkaya** (2014), *Eski Türklerde Musiki Kültürü*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.
- Şenel, S.** (2014), *Azerbaycan'da "Meyhana"*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, 10 Sayı 57.
- N. İrfan**, Tanrıku (2000), *Âşıklar Divanı*, 2.baskı, İstanbul.
- Toroslu, A.** (1979), *Karacaağlan*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- F. Fazıl**, Tülbendçi (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İlaveli ikinci baskı, İstanbul.
- Türk Edebiyatı Tarihi** (2007) *T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, Cilt 2, İstanbul.
- Türkçe Sözlük** (2005), *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu*, 10.Baskı, Ankara.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü** (2001), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., cilt 1, Ankara.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü** (2003) , Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., cilt 2, Ankara.

**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü** (2004a), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., cilt 3, Ankara.

**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü** (2004b), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., cilt 4, Ankara.

**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü** (2006a), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., cilt 5, Ankara.

**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü** (2006b), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., cilt 6, Ankara.

**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi** (2002), Cilt 3, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

**Türkmen, F.** (1982), *Türk-Ermeni Âşık Edebiyatı İlişkileri*, Osmanlı araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies III, İstanbul.

**Uzun, E.** (1997), *Köroğlu*, Eser Ofset Mat. Yay, Trabzon.

**Üstüner, K.** (2007), *Divan Şiirinde Tasavvuf (14. ve 15.yy.Divanlarına Göre)*, Birleşik Kitabevi, Ankara.

**Yağcı, Ö.** (2000), *Karacaoğlan Yaşamı ve Şiirleri*, Gün yayıncılık, İstanbul.

**Yaltırık, H.** (2014), *Türklerin Müzik Kültüründeki Aksak Tartımları ve Kökenine Yönelik Yaklaşımlar*, Yeni Türkiye Türk Mûsikîsi Özel Sayısı, Yıl 10 Sayı 57.

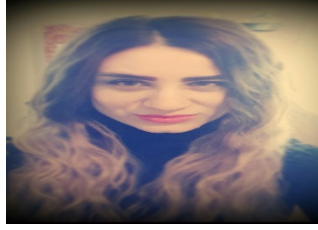
**Yardımcı, M.** (2013a), *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri Anonim Halk Şiiri/ Âşık Şiiri/Tekke Şiiri*, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir.

**Yardımcı, M.** (2013b), *Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler*, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir.

**Yardımcı, M.** (2013c), *Yaşamları Sanatları ve Şiirlerinin Yorumlarıyla Âşıklarımız Halk Şiiri Tahlilleri*, Kanyılmaz Matbaacılık, İzmir.

**Yardımcı, M.** (2012), *Yedi İklim Anadolu'dan Halk Bilimi Yazıları*, Ürün Yayınları, İzmir.

## ÖZGEÇMİŞ



FATMA KAÇAR

TEL:05434778712

E-posta:fatosedb@hotmail.com

## EĞİTİM

2014-2015 Yüksek lisans

(Şubat-Eylül) İstanbul Aydın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı

2011-2012 Pedagojik Formasyon

Harran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı

2008-2012 Lisans

Harran Üniversitesi

Fen- Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı

## **STAJ**

2011-2012 (Şubat-Haziran) Yahya Kemal Bayatlı Anadolu Lisesi-Şanlıurfa

## **ULUSAL ve ULUSLARARASI SEMPOZYUM- TOPLANTILAR ve SUNULAN BİLDİRİLER**

"Âşık Edebiyatında Koroğlu Kimliği" , Türk Tarihinde İz Bırakan Bolulular Çalıştayı, Bolu İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, 21-22 Ağustos 2015.

## **BİLGİSAYAR**

MS Office Uygulamaları (Word, Excel, powerpoint)

## **REFERANSLAR**

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi Prof.Dr.Kâmil Veli Nerimanoğlu, kamilvelin@gmail.com

## **KARİYER HEDEFİM**

Türk Dili ve Edebiyatı ile alakalı gelişmeleri yakından takip ederek, bu bölüme donanımlı bir şekilde vâkıf olup, Türk Dili ve Edebiyatı'na gönül veren gençleri desteklemek ve bu doğrultuda başarılı, topluma faydalı genç nesiller yetiştirmek hedefimin ilk ve en mühim basamağını oluşturmaktadır. Türk Dili ve edebiyatı, benim için sadece bir bilim alanı değil, aynı zamanda bir yaşam tarzıdır. Gerekli azim ve çabayı göstererek, faydalı araştırmalar yaparak bu alana bilimsel katkıda bulunabilmek ve Türk Dili ve Edebiyatı'nda akademik başarı sağlayabilmek yegâne amacımdır.